

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
MAGİSTRATURA MƏRKƏZİ

Əlyazması hüququnda

MƏMMƏDZADƏ ORXAN İLHAM oğlu

«LİZİNG BAZARININ FORMALAŞDIRILMASI VƏ
FƏALİYYƏTİNİN TƏŞKİLATİ-HÜQUQİ ASPEKTLƏRİ»
MÖVZUSUNDA

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

İxtisasın şifri və adı: 060404 – «İqtisadiyyat»

İxtisaslaşma: «İqtisadiyyatın hüquqi tənzimlənməsi»

Elmi rəhbər:
iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru,
dosent Ə.A.Hacılı

Magistr proqramının rəhbəri:
iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru,
dosent S.Z.İsayev

Kafedra müdiri:
iqtisad elmlər doktoru,
professor F.P.Rəhmanov

BAKİ - 2014

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ.....	3
FƏSİL I. LİZİNG BAZARININ FORMALAŞMASI VƏ TƏŞƏKKÜLÜNÜN NƏZƏRİ VƏ METODOLOJİ ASPEKTLƏRİ.....	6
1.1. Bazar iqtisadi sistemində lizingin yeri və rolu.....	6
1.2. Lizing bazarı iqtisadiyyatın mühüm infrastruktur elementi kimi.....	18
1.3. Lizing bazarının tənzimlənməsinin hüquqi əsaslarının formalaşması.....	28
FƏSİL II. AZƏRBAYCANDA LİZİNG BAZARININ TƏNZİMLƏNMƏSİNİN MÜASİR VƏZİYYƏTİ.....	37
2.1. Lizing bazarının formalaşması və fəaliyyətinin mövcud durumu.....	37
2.2. Lizing bazarının tənzimlənməsinin iqtisadi-hüquqi cəhətləri.....	45
2.3. Lizing münasibətlərinin tənzimlənməsində dünya təcrübəsindən istifadə məsələləri.....	51
FƏSİL III. LİZİNG BAZARININ İNKİŞAFININ TƏNZİMLƏNMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ.....	63
3.1. Lizing bazarının təşkilati-idarəetmə strukturunun inkişafı yolları.....	63
3.2. Lizing bazarının hüquqi tənzimləmə mexanizminin təkmilləşdirilməsi.....	72
NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR.....	87
İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT.....	89

GİRİŞ

Tədqiqatın mövzusunun aktuallığı. Müasir bazar iqtisadiyyatının infrastrukturunun ən mühüm elementlərindən biri də lizinq bazarı sayılır. Bu baxımdan iqtisadiyyatın dinamik inkişafında səmərəli fəaliyyət göstərən lizinq bazarının olduqca yüksək rolu vardır. Başqa sözlə, lizinq münasibətlərinin bazar qanunlarına uyğun inkişafı iqtisadiyyatın inkişafında kəmiyyət dəyişiklikləri ilə yanaşı keyfiyyət göstəricilərinin də xeyli yaxşılaşdırılmasına geniş imkanlar açır.

Lizinq əmlakın istehlakçı tərəfindən sonradan satın alınmaqla ona icarəyə verilməsi formasında yaranan münasibətləri təcəssüm etdirən bir müstəqqi fəaliyyət növü hesab olunur. Həmçinin, hazırda lizinq fəaliyyəti həm də iqtisadiyyatda investisiya proseslərini səmərəli reallaşdırma üsullarından birinə çevrilib.

Azərbaycanda son illərdə lizinq münasibətlərinin səmərəli inkişafı məqsədilə bir sıra vacib normativ-hüquqi aktların qəbulu, nəticə etibarilə, bu sahədə zəruri qanunvericilik bazanın yaradılması ilə nəticələnmişdir və bu da ölkədə lizinq bazarının formalaşmasında böyük rol oynamışdır.

Lakin, bütün bunlara baxmayaraq, Azərbaycanda lizinq bazarının fəaliyyəti qabaqcıl dünya dövlətlərinə nisbətən zəif inkişaf edir. Bu onunla bağlıdır ki, bu sahədə mövcud qanunvericilik hələ də zəruri tələblərə tam cavab vermir və mövcud hüquqi bazanın inkişafı və təkmilləşdirilməsi istiqamətində fəaliyyət daha da genişləndirilməlidir.

Bütün bu deyilənlər dissertasiya işinin lizinq bazarının formalaşması və inkişafının müasir hüquqi baza əsasında tənzimlənməsinin təşkili kimi aktual bir problemə həsr olunduğunu sübut edir.

Tədqiqatın məqsədi. Müasir Azərbaycan iqtisadiyyatında lizinq bazarının formalaşması və inkişafının elmi, nəzəri və metodoloji aspektlərinin, inkişaf etmiş dövlətlərin təcrübələri də nəzərə alınmaqla, ətraflı öyrənilməsi və bu əsada da iqtisadi tərəqqinin mühüm amili kimi lizinq fəaliyyətinin mövcud hüquqi tənzimləmə mexanizminin daha da təkmilləşdirilməsi istiqamətində əməli təkliflərin işlənilib hazırlanması dissertasiya işinin əsas məqsədi sayılır.

Tədqiqatın vəzifələri. Tədqiqatın yuxarıda qeyd olunan başlıca məqsədinə nail olmaq üçün aşağıdakı vəzifələrin yerinə yetirilməsi vacib sayıla bilər:

- müasir bazar münasibətləri şəraitində lizinqin məzmununun, mahiyyətinin və rolunun dəqiq müəyyənləşdirilməsi;
- Azərbaycanda lizinq bazarının formalaşması və inkişafının mövcud durumunun və inkişaf perspektivlərinin ətraflı öyrənilməsi;
- lizinq bazarının səmərəli fəaliyyətinin təmin edilməsi istiqamətində əlverişli iqtisadi-hüquqi mühitin formalaşması və onun daha da genişləndirilməsi imkanlarının dəqiqləşdirilməsi;
- lizinq bazarının fəaliyyətinin tənzimlənməsinin səmərəli işləyən hüquqi mexanizminin formalaşması üzrə əməli təkliflər hazırlanması;
- lizinq bazarının fəaliyyətinin hüquqi tənzimlənmə mexanizminin təkmilləşdirilməsi istiqamətlərinin əsaslandırılması.

Tədqiqatın nəzəri-metodoloji əsası. Tədqiqatın nəzəri əsasını bazar münasibətləri şəraitində lizinq bazarının formalaşması və fəaliyyətinin tənzimlənməsi ilə bağlı dünya və ölkə alimlərinin elmi tədqiqatları və bu problemin həllinə nəzəri yanaşmaları təşkil edir.

Tədqiqatın metodoloji əsasını bazar qanunauyğunluqları, dövlət tərəfindən qəbul edilmiş qanunlar və digər normativ-hüquqi aktlar, onlarda təsbit edilmiş lizinq münasibətlərinin tənzimlənmə prinsipləri, metodları, üsul və qaydaları təşkil edir.

Problemin araşdırılması prosesində müqayisəli yanaşma, qruplaşdırma, indeksləşdirmə, müqayisəli təhlil, sintez, strukturlaşdırma və s. metodlardan istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın informasiya bazasını Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyinin, Dövlət Statistika Komitəsinin, Mərkəzi Bankın və digər əlaqədar qurumların hesabatları təşkil edir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi və praktiki əhəmiyyəti aşağıdakılar sayılır:

- Azərbaycanda iqtisadi münasibətlərinin sürətlə inkişaf etdiyi şəraitdə lizinq bazarının mövcud şəraitə uyğun formalaşması və fəaliyyətinin tənzimlənməsinin metodoloji əsasları dəqiqləşdirilmişdir;

- Azərbaycan şəraitində lizinq bazarının formalaşması xüsusiyyətləri araşdırılmışdır;
- Azərbaycanda lizinq bazarının fəaliyyətinin mövcud durumu təhlil edilmişdir;
- Azərbaycanda lizinq bazarının normal fəaliyyətinin təmin edilməsi üçün zəruri olan iqtisadi-hüquqi mühit müəyyənləşdirilmişdir;
- lizinq bazarının fəaliyyətinin formalaşması və fəaliyyətinin tənzimlənməsinin hüquqi aspektləri öyrənilmişdir;
- lizinq bazarının səmərəli tənzimlənməsi sahəsində tətbiq edilən iqtisadi-hüquqi mexanizmlər kompleks şəkildə tədqiq olunmuşdur;
- Azərbaycanda lizinq bazarının dinamik inkişafının təmin edilməsi istiqamətində sistemli şəkildə müvafiq hüquqi əsasın yaradılması zəruriliyi əsaslandırılmışdır.

Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti. Dissertasiyada əldə olunmuş nəticələr və vermiş əməli təkliflər müvafiq dövlət orqanları tərəfindən Azərbaycanda lizinq bazarının formalaşdırılması və inkişafının səmərəli işləyən iqtisadi-hüquqi mexanizmlər vasitəsilə tənzimlənməsi prosesində istifadə edilə bilər.

Dissertasiya işinin quruluşu və həcmi. Dissertasiya giriş, üç fəsil, nəticə və təklif, istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir. Onun həcmi 90 səhifə olmaqla 5 cədvəl və 4 sxemi əks etdirir.

FƏSİL I. LİZİNQ BAZARININ FORMALAŞMASI VƏ TƏŞƏKKÜLÜNÜN NƏZƏRİ VƏ METODOLOJİ ASPEKTLƏRİ.

1.1. Bazar iqtisadi sistemində lizinqin yeri və rolu.

Bazar iqtisadi sistemində lizinqin çox vürəkkəb xarakterə malik olması onda bir çox iqtisadi-hüquqi aspektlərin təcəssüm edilməsi ilə əlaqədardır. Yeni tarixdə «lizinq» anlayışı ilk dəfə olaraq 1877-ci ildə istifadə edilmişdir. Məhz həmin ildə «Bell» firması telefonları satmaqdan imtina edərək onları icarəyə verməyə başladı.

Lizinq – ingilis mənşəli «lease» sözündən olub, mənası «əmlakı götürmək və məvəqqəti istifadəyə vermək» deməkdir. Son illərin tədqiqatları göstərir ki, b.e.ə. 1760-cı ildə qəbul edilmiş Hammurapi qanunlarında lizinq haqqında bir neçə müddəə tapılmışdır. Qədim Roma imperiyası da lizinq problemindən kənarda qalmamışdır: bu haqda fikirlər öz əksini Yustinian Institusiyalarında tapmışdır.¹

Müasir lizinq münasibətləri ABŞ mənşəli sayılır və sonradan o, Avropaya gətirilib. Lizinq əməliyyatları ilk dəfə 1952-ci ildə ABŞ-ın San-Fransisko şəhərində «Yunayted Steyts lizinq korporeşn» şirkəti tərəfindən həyata keçirilib. ABŞ lizinqinin yaradıcısı hesab edilən Henri Şonfeld lizinq fəaliyyətinin geniş imkanlara malik olduğunu dünyaya göstərib. Bundan sonra, tezliklə ABŞ-da maliyyə lizinq cəmiyyətlərinin hesabına lizinq istehsal-təsərrüfat fəaliyyətinin mühüm alətinə çevrildi.

XX əsrin 60-cı illərindən başlayaraq bir çox Avropa dövlətlərinin qanunvericiliyində lizinq fəaliyyətini ifadə etmək üçün müxtəlif terminlərdən istifadə olunmağa başlandı. Məsələn, Fransanın, İtaliyanın və Belçikanın lizinqə aid normativ-hüquqi sənədlərində kredit-icarə, icarənin maliyyələşdirilməsi və maliyyə idarəsi üzrə əməliyyatlar kimi terminlərə rast gəlinirdi. Məhz buna görə ki, iqtisadi ədəbiyyatda lizinqin mahiyyətinin və məzmununun birmənalı şərhinə az-az hallarda təsadüf olunur. Uzun müddətdir ki, lizinqin iqtisadi mahiyyəti mübahisəli olaraq

¹ Бузова И.А., Маховикова Г.А. Коммерческая оценка инвестиций. С-П, 2011, 275

qalır. Onun nəzəriyyə və praktikada məzmunu və rolu müxtəlif cür və çox vaxt isə ziddiyyətli şərh olunur.

Bəziləri lizinqə sahibkarlıq fəaliyyətinin kreditləşdirilməsinin özünəməxsus üsulu kimi baxır, digərləri onu uzunmüddətli icarə ilə və onun formalarından biri ilə təmamilə eyniləşdirirlər ki, bu da öz növbəsində mizdlu və ya podrat münasibətlərinə uyğun gəlir. Üçüncülər lizinqi istehsal vasitələrinin üstüörtülü alqı-satqı qaydası və ya özgə əmlakından istifadə hüququ hesab edirlər. Dördüncülər lizinqi özgələri hesabına fəaliyyət kimi, daha doğrusu, vəkalət verənin tapşırığı ilə özgə əmlakının idarə edilməsi kimi şərh edirlər.²

Nəzəriyyədə və praktiki işçilər arasında lizinqin bütövlükdə icarə ilə və ya onun formalarından biri ilə tam və ya qismən eyniləşdirilməsi daha geniş yayılmışdır. Belə ki, N.Vasilyev, M.Braqinski və V.Vitryanski birbaşa və praktiki şəkildə birmənalı olaraq təsdiq edirlər ki, lizinq və icarə arasında prinsipial fərqlər yoxdur: əgər icarə mənşə anlayışı sayılırsa, onda lizinq növ anlayışı olub, icarənin növlərindən biri hesab edilməlidir.³ I.Buzova, Q.Maxovikova və V.Terexova lizinq ilə maliyyə icarəsi müqaviləsi arasında bərabərlik işarəsi qoyurlar.⁴ Lizinqə məhsuldar qüvvələrlə istehsal münasibətlərinin qarşılıqlı əlaqədə vəziyyətini müəyyən edən mülkiyyət münasibətlərinin reallaşdırılması üsulu kimi baxan M.Leşşenkoya görə, lizinq kredit olmaqla, ənənəvi bank ssudasından onunla fərqlənir ki, o, lizinq verən tərəfindən lizinq alana əmlakın (avadanlıq, maşın, gəmi və s.) istifadəyə verilməsi formasında, daha doğrusu, bir növ əmtəə krediti kimi təqdim olunur.

Lizinq fəaliyyətini əmlakın əldə edilməsi və onun lizinqə verilməsi üzrə investisiya fəaliyyəti növlərindən biri hesab edən V.Qazman lizinqin mahiyyətini «...lizinq verən tərəfindən müvəqqəti sərbəst xüsusi və cəlb edilmiş maliyyə vasitələrinin lizinq alanın iqtisadiyyatına investisiyalaşdırılmasında...» görür. Onun fikrincə, lizinq verən əmlakı lizinq alan üçün əldə etməklə onun gələcək istifadəsini

² Осипов Ю.М. Основы предпринимательского дела. М., 2009, 88

³ Васильев Н.М. Лизинг как механизм развития инвестиций и предпринимательства. М. 2010, 47

⁴ Бузова И.А., Маховикова Г.А. Коммерческая оценка инвестиций. С-П, 2011, 276

maliyyələşdirir, sonradan isə öz xərclərini çıxarır və dövrü olaraq lizinq ödəmələri vasitəsilə mükafat alır. Nəticədə lizinq verənin investisiya fəaliyyəti hesabına lizinq alanın əsas kapitalı tamamlanır.

Göründüyü kimi, yuxarıda qeyd edilən fikirlər müəyyən qədər obyektiv elmi təcrübi əsaslara söykənsə də, lizinqin mahiyyətinə yanaşmalarda bir mənalılıq olmadığına görə, onun təriflərində dəqiqlik və yaxud da yarımçıqlıq nəzərə çarpır. Həmin müəliflər bir şeyi unudurlar ki, lizinq verən müəyyən bir əmlakı yalnız konkret istehlakçının maraqlarına uyğun olaraq aldığı halda, icarəyə verən əksinə, ilkin olaraq texniki vasitələrin müəyyən çeşidini alır və sonra icarədən istifadə edəni axtarır. Ona görə də hesab edilir ki, lizinq ilə icarə müqaviləsi arasında bərabərlik işarəsi qoymaq olmaz.⁵ Lakin qeyd etmək lazımdır ki, lizinq icarə mexanizmi ilə sıx bağlıdır. Bununla yanaşı bir tərəfdən lizinq öz məzmununa və mahiyyətinə görə kredit sövdəsinə uyğun gəlir, digər tərəfdən isə lizinq ilə birbaşa investisiya arasında oxşarlıq vardır. Lizinqi ənənəvi bank ssudasına alternativ olan maliyyələşdirmə forması kimi xarakterizə edən R.Cəbiyevin təbirincə «..lizinq mahiyyətə lizinq verən tərəfdən lizinq alana istifadəyə verilən avadanlıq şəklində kreditdir».⁶

Lizinq münfisibətlərinin mənimsənilməsi üzrə məqsədyönlü təcrübi işin təşkili üçün onların reallaşmasının mümkün növlərinin, forma və üsullarının düzgün müəyyən edilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Dünya təcrübəsində lizinq münasibətlərinin çoxsaylı variantlarına rast gəlinir.

Lakin iqtisadi ədəbiyyatda hələ indiyə qədər lizinq növlərinin verilməsində aydınlıq və birmənalılıq yoxdur, çox vaxt isə anlayışların izahında qarışıqlığa yol verilir. Hələ də indiyə qədər lizinq münasibətlərinin dəqiq təsnifatı, az və ya çox dərəcədə tam siyahısı işlənib hazırlanmamışdır. Onlar arasında sərhədlər heç də həmişə kifayət qədər lazımi səviyyədə müəyyənləşdirilmir, bu və ya digər növün əlamətləri müxtəlif dərəcədə bir müqavilədə uzlaşdırılır.

Lizinq fəaliyyətinin nəzəriyyə və təcrübəsinin anlayış aparatını təmin edən mövcud terminologiyada müəyyənlik və nizamlılıq yoxdur. Məsələn, eyni bir lizinq

⁵, ⁶ Abbasov A.A. Biznesin əsasları. Dərslik. Bakı. 2005, 210, 211-212

növünün ifadə olunması üçün maliyyə, kapital, birbaşa, standart və s. kimi terminlər geniş yayılmışdır. Daha böyük uyğunsuzluq lizinqin müxtəlif növ, tip və formalarının ayrılmasının əsası kimi qəbul edilmiş əlamətlərin seçilməsində meydana çıxır.

V.Qazmanın fikrincə, lizinqin formalarını müəyyən edərkən əsas təsnifat əlamətləri kimi aşağıdakıları götürmək lazımdır:

- icarəyə götürülən əmlaka münasibətinə görə: xalis, tam, natamam;
- maliyyələşmə tipinə görə: təcili, təzələnən (revolver);
- iştirakçıların tərkibinə görə: ikitərəfli və ya birbaşa, birbaşa maliyyə, vendor-lizinq, qaytarma, dolay, çoxtərəfli (səhmdar, leverec-lizinq, ayrıca, qrup halında), sublizinq;
- əmlakın tipinə görə: daşınar və daşınmaz əmlak;
- əmlakın ödəmə dərəcəsinə görə: tam və natamam ödəməli;
- bazar sektoruna görə: daxili, beynəlxalq;
- vergi imtiyazlarına münasibətə görə: əmlaka vergitutulması üzrə imtiyazlardan istifadə etməklə, imtiyazlardan istifadə etməməklə;
- lizinq ödəmələrinin xarakterinə görə: lizinq növləri (maliyyə, operativ), pullu, kompensasiyalı.

İqtisadi ədəbiyyatda bəzən lizinq əməliyyatlarının növləri və formaları qarışdırılır. Lizinqin əsas növləri kimi maliyyə və operativ lizinqlər, formaları kimi isə bir çox əlamətlərə görə təsnifləşdirilən lizinqlər götürülür. Məsələn, maliyyə və operativ lizinqləri lizinqin əsas növləri kimi qəbul edən M.Leşşenkoya görə müxtəlif əlamətlər üzrə lizinqin əsas təşkilati formalarının təsnifatı aşağıdakı kimi olmalıdır:⁷

- lizinqin obyektinə görə: daşınar və daşınmaz əmlak lizinqləri;
- sövdələşmənin davamlılığına görə: obyektin istifadəsi normativ müddətli maliyyə lizinqi, normativ istifadə müddətindən aşağı dövrlü operativ lizinq;
- amortizasiya şərtlərinə görə: tam amortizasiyalı, natamam amortizasiyalı lizinqlər;
- bazar sferasına görə: daxili, beynəlxalq, tranzit lizinqlər;

⁷ Леценко М.И. Основы лизинга. У-Пособие. М. 2012, 44

- sövdələşmənin təşkili növünə görə: birbaşa, dolayı, qaytarma, «leverec-lizinq»;
- xidmət həcminə görə: xalis, tam və natamam xidmət dəsti, kompleks, baş lizinqlər;
- lizinq ödəmələrinin tipinə görə: pullu, kompensasiyalı, qarışıq lizinqlər;
- vergi imtiyazlarına münasibətə görə: həqiqi, fiktiv lizinqlər.

Bəzi müəlliflər isə müxtəlif əlamətlərə görə lizinq növlərini qruplaşdırdıqdan sonra, bir çox növlərin şəkildəyişmələrini lizinqin formaları kimi təqdim edirlər.

Məsələn, I.Buzova, Q.Maxovikova, V.Terexova birgə yazdıqları dərslikdə əvvəlcə lizinqi aşağıdakı əlamətlərə görə fərqləndirirlər:⁸

- icarəyə götürülən əmlaka münasibətinə görə: xalis, tam və ya «yaş» lizinq, natamam lizinqlər;
- maliyyələşmə tipinə görə: təcili, təzələnən (revolver), baş lizinqlər;
- sövdələşmə iştirakçılarının tərkibinə görə: birbaşa, dolayı, revolver, qaytarma lizinqlər;
- əmlakın tipinə görə: daşınar əmlak, daşınmaz əmlak lizinqləri;
- əmlakın ödəmə dərəcəsinə görə: tam ödəmə müddətli, natamam ödəmə müddətli lizinqlər;
- ödəmə (əmlakın amortizasiyası şərtləri) əlamətlərinə görə: maliyyə və operativ lizinqlər;
- bazar sektoruna görə: daxili və xarici lizinqlər.

Bundan sonra həmin müəlliflər qaytarma lizinqi birbaşa lizinqin və baş lizinqi isə təzələnən lizinqin əsas formaları kimi şərh edirlər.

Göründüyü kimi, iqtisadi ədəbiyyatda çox vaxt lizinq münasibətlərinin forma və növləri qarışdırılır. Ölkənin qanunvericilik aktlarında, o cümlədən Mülki Məcəllədə daxili və beynəlxalq lizinqin lizinqin formaları kimi şərh olunması heç də metodoloji cəhətdən elmi əsaslara söykənmir. Çünki daxili və xarici lizinq bazar sferası əlamətlərinə görə xarakterizə edilən lizinq növlərinə daha çox uyğun gəlir.⁹

⁸ Бузова И.А., Маховикова Г.А. Коммерческая оценка инвестиций С-П, 2011, 277-282

⁹ Горемыкин В.А. Лизинг: Учебник. М. 2010, 24. 53

Fikrimizcə, lizinq əməliyyatlarının formaları xeyli dərəcədə onun məzmunu ilə əlaqələndirilməli və onu tamamlamalıdır. Məhz bu mənada lizinqin forma və növ baxımından düzgün təsnifatı V.Qoremikinin dərslində öz ifadəsini tapmışdır¹⁰

Beləliklə, lizinq ümumilikdə sahibkarlıq fəaliyyətinin mülkiyyət və investisiya münasibətlərini və xüsusi təsərrüfatçılıq sistemini ifadə edən təşkilati forması sayılır.

Lizinqin sosial-iqtisadi məzmunu mülkiyyət və şaquli və üfiqi istiqamətlərdə birgə iqtisadi fəaliyyət münasibətləri ilə, habelə mülkiyyətin transformasiyası şərtləri ilə müəyyən olunur. Lizinqin maddi-əşyavi tərəfi istehsalın təşkili-hüquqi formaları, sahibkarlıq fəaliyyətinin bütün və ya bir qisim maddi üsurlərinin muzdlə tutulması, əmlakın alqı-satqısı münasibətləri və kreditləşmə şərtləri ilə xarakterizə edilir. Buradan belə bir qənaətə gəlmək olar ki, lizinq münasibətlərinin əsas formaları aşağıdakılardan ibarətdir:

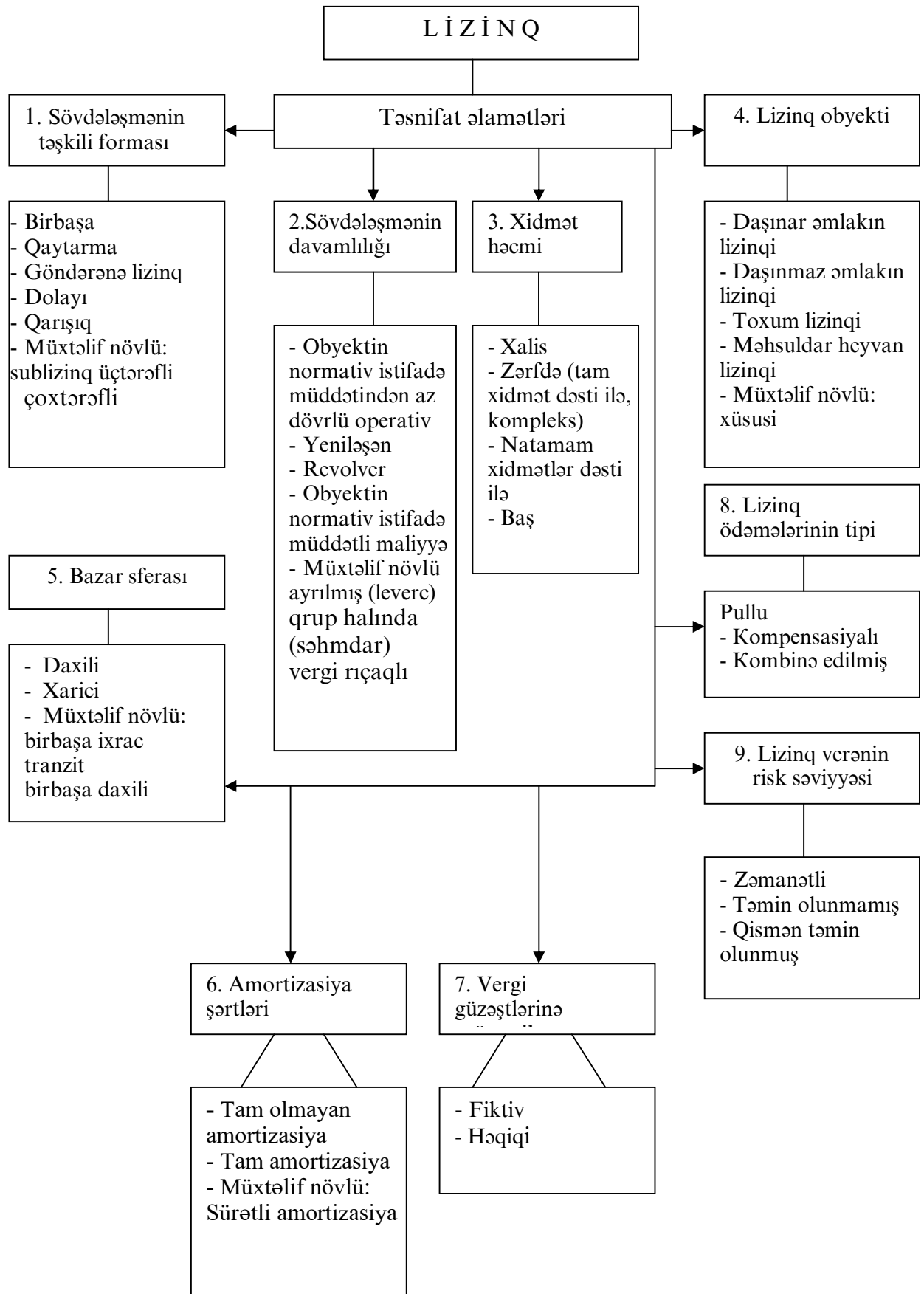
1. Əmlakın əldə edilməsi və kreditləşdirmə.
 - Əmlakın muzdlə tutulması: tam; qismən.
 - Təşkilati-hüquqi formalar: müstəqil; təsərrüfatdaxili.
2. Sahibkarın təsərrüfat sahibi kimi ayrılması:
 - fərdi; korporativ.
 - Lizinq növlərinin təsnifləşdirmə əlamətlərini iki qrupda birləşdirmək olar:
 1. Təşkilati-hüquqi əlamətlər: sövdələşmənin təşkili forması; servis xidmətlərinin həcmi; sövdələşmə iştirakçılarının tərkibi; lizinq münasibətlərinin obyekt; sövdələşmənin davamlılığı; bazar sferası.
 2. Maliyyə-iqtisadi əlamətlər: fiskal şərtlər; sövdələşmənin ölçüsü; maliyyələşmə üsulu; lizinq obyektinin amortizasiya rejimi; lizinq ödəmələri sistemi.

Lizinq növlərinin faset metodu ilə diferensiallaşdırılması üçün müxtəlif meyarlar tətbiq olunur: sövdələşmənin təşkilati forması, münasibətin davamlılığı, tərəflərin öhdəliklərinin həcmi, lizinq obyektlərinin xüsusiyyətləri və onların amortizasiya şərtləri, lizinq ödəmələrinin tipi, vergi güzəştlərinə münasibət və bazar sektoru, lizinq verənin risk dərəcəsi, lizinq sövdələşmələri iştirakçılarının tərkibi və s. (sxem 1.1.).

¹⁰ Горемыкин В.А. Лизинг: Учебник. М. 2010, 24. 23-26

Sxem 1.1.

Lizinqin əsas növlərinin təsnifatı.

Lizinq əməliyyatlarını həyata keçirmək üçün istehsalçı müəssisələr öz strukturların marketinq xidmətinin tərkibində xüsusi bölmələr yaradırlar. Vəsitiçisiz iş nəinki sövdələşmə mexanizmini sadələşdirir və onun aparılması xərclərini aşağı salır, həm də əmtəə istehsalçının özünə imkan verir ki, o, öz məhsulunun lizinqindən bütün iqtisadi üstünlükləri ala bilsin və onları istehsalın genişləndirilməsinə və texniki cəhətdən yenidən qurulmasına yönəlsin. Marketinq fəaliyyətinin diversifikasiyası məhsulların satış bazarını genişləndirir və istehsalın əsas həlqəsinin – müəssisənin maliyyə cəhətdən stabilləşməsinə kömək edir. Birbaşa lizinqdə sövdələşmə ikitərəfli qurulur. Bundan başqa, istehsalçı (malgöndərən) tərəfindən kiçik müəssisə formasında törəmə lizinq şirkətləri yaradıla bilər ki, bu da lizinq ödəmələrini ƏDV məbləğində azaltmağa imkan verir. Birbaşa lizinq sxemi lizinq alan üçün də əlverişlidir. Belə ki, lizinq şirkətləri əlavə xərcləri aşağı salmaq və ya istisna etmək, lizinq obyektinə xidmət göstərilməsi və onun təmiri üzrə münasibətləri asanlaşdırmaq hesabına öz xərclərini aşağı salır.

Lizinq sövdələşmələrinin əksəriyyətinin əsasında dolayı lizinq proseduru durur ki, bu da əmtəənin haqqının hissə-hissə ödənilməklə satışına çox oxşayır. Eyni zamanda lizinq verən, sadələşdirilmiş şəkildə isə borc verən kimi çıxış edən vəsitiçi, əvvəlcə istehsalçıdan istehsal vasitələrinin alınmasını maliyyələşdirir və onları istifadəçiyə göndərir, sonra isə dövrü olaraq icarədən lizinq ödəmələri alır. Dolayı lizinqdə ən azı 3 şəxs: sənaye müəssisəsi, lizinq şirkəti və icarədar iştirak edirlər. Lakin bu lizinq çoxtərəfli də ola bilər.

Qaytarma lizinq ondan başlayır ki, əmlak mülkiyyətçisi (zavod) əvvəlcə onu gələcək lizinq verənə satır, sonra isə özü bu obyekti alıcıdan icarəyə götürür, yəni eyni bir şəxs (ilkin mülkiyyətçi) həm satıcı kimi, həm də lizinq alan kimi çıxış edir. Nəticədə yalnız avadanlıq mülkiyyətçisi dəyişir, onun istehlakçısı isə öz ixtiyarına əlavə vəsaitlər keçirməklə əvvəlki olaraq qalır. Investor (alıcı) isə əslində keçmiş sahibkarı kreditləşdirir, onun əmlakına mülkiyyətçi hüququnu girov şəklində təmin etməklə öz əlinə keçirir.

Qaytarma lizinq müstəsna dərəcədə tam maliyyə sxemi üzrə real material axınları olmadan hüquqi titul məkanında öz formasına görə lizinq obyektinin girovu

altında kreditləşməyə yaxındır. Bu lizinq obyektı gələcəkdə lizinq verənin mülkiyyətinə keçməklə lizinq alanın istismarında qalır.

Qaytarma lizinqi öz əmlakının girovu müqabilində vəsaitlərin alınması ilə eyniləşdirmək olmaz, çünki girovun özü rəsmiləşdirilmir. Bu iki müxtəlif sövdələşmələrin yalnız xarici forması üst-üstə düşür. Qaytarma lizinqini həyata keçirərkən sahibkarlar son dərəcə ehtiyatlı olmalıdırlar, çünki onunla mülkiyyətin itirilməsi bağlıdır. Əgər bir halda ki, sövdələşmədə bir tərəfdən qeyri-dövlət müəssisəsi, digər tərəfdən isə dövlət müəssisəsi iştirak edirsə, onda əslində bu əməliyyat sahibkar əmlakının könüllü milliləşdirilməsi sayılmalıdır. Qaytarma lizinqinin əməliyyatları müəssisələrə imkan verir ki, əmlakın satışı hesabına bağlanmış kapitalı müvəqqəti olaraq sərbəstləşdirdinsinlər və eyni zamanda artıq faktiki şəkildə onlara icarə hüququndan istifadə etməkdə davam etsinlər. Əmlakın növbəti dəfə alınması və onun ilkin göndərəni – istifadəçi üçün mülkiyyət hüququnun bərpa edilməsi mümkünlüyü də istisna edilmir. Lizinqin bu növü kapital qoyuluşlarının yenidən maliyyələşdirilməsi üçün istifadə olunur. Xüsusilə də müəssisələr maliyyə çətinlikləri ilə üzləşdikdə, bu lizinq növü ödəmələri aradan qaldırmağa və istehsal prosesini yeniləşdirməyə, yaxud istehsalı modernləşdirməyə və müəssisənin rəqabət qabiliyyətliyini xeyli yüksəltməyə imkan verir.

Qaytarma lizinq əmlakın ilkin mülkiyyətçisi, sonradan isə onun lizinq alanı tərəfindən aşağıdakı məqsədlər üçün istifadə edilir:

- vergi güzəştlərinin alınması, yəni yenidən lizinqə rəsmiləşdirməklə öz avadanlığının faktiki istifadəsi. Bu, lizinq ödəmələrini buraxılan məhsulun (göstərilən xidmətlərin, yerinə yetirilən işlərin) maya dəyərinə aid etmək hesabına müəssisənin vergiyə cəlb edilən mənfəətini xeyli aşağı salmağa imkan verir;
- əsas fondları genişləndirmək və ya dövriyyə vəsaitlərini artırmaq zərurətindən asılı olaraq cəlb olunmuş investisiyaların daha məqsəduyğun istifadəsi;
- müəssisənin yeni texnoloji maşın və avadanlıqlarla təchiz edilməsi - yeni texnika aldıqdan və dövriyyədən xeyli vəsaitlər ayrıldıqdan sonra müəssisə həmin texnikaya sahiblik və istifadə hüquqlarını saxlamaqla lizinq şirkətindən xərclənmiş vəsaitləri alır;

- öz daşınar və daşınmaz əmlakını balans dəyəri ilə deyil, adətən üstün bazar dəyəri üzrə satmaq yolu ilə balansın nizamlanması. Bu üsulla öz balansını müasirləşdirən müəssisə maliyyə potensialını xeyli artırmaqla və eyni zamanda öz əvvəlki mülkiyyətindən istifadəni saxlamaqla onu bazar şəraitinə uyğunlaşdırır. Qaytarma lizinqin birinci fazası hesabına əlavə likvid vəsaitlərin cəlb edilməsi formasının qeyri-ənənəvi maliyyə mənbələrinə çıxışını təmin edir.

Maliyyə lizinqi – texnikanın uzun müddətə icarəyə verilməsini nəzərdə tutan daha geniş yayılmış lizinq növüdür. Bu müddət lizinq obyektinin amortizasiya müddəti ilə müqayisə olunandır və ya onu ötüb keçir, habelə istifadə dövründə amortizasiyanın dəyəri tamamilə ödənilir. Ümumi qəbul edilmiş tərifdən göründüyü kimi, iqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş dünya ölkələrində olduğu kimi, Azərbaycanda da maliyyə lizinqinin müddəti obyektin amortizasiya dövründən aşağı olmamalıdır. Məsələn, ABŞ-da lizinq sövdələşməsi o vaxt maliyyə lizinqi hesab edilir ki, digər parametrlərlə yanaşı aşağıdakı daha iki parametərə də əməl edilmiş olsun:

- lizinq dövrü avadanlığının xidmət dövrünün 80 faizini ötüb keçmir;
- lizinq kontraktı müddətinin sonuna əmlak onun ilkin dəyərinin 20 faizindən az olmayan qalıq dəyərinə malik olmalıdır.

Əslində maliyyə lizinqi özündə fəaliyyət göstərən kapital şəklində uzunmüddətli kredit formasını ifadə edir. Lizinq müqaviləsinin fəaliyyət müddəti qurtardıqdan sonra istifadəçi əmlakı imtiyazlı və ya qalıq dəyərinə görə öz mülkiyyətinə keçirə, güzəştli şərtlərlə müqaviləni və ya münasibətləri dayandıra bilər. Maliyyə lizinqi onunla fərqlənir ki, icarədar tərəfindən əmlakın servis xidmətini nəzərdə tutmur, müqavilənin təcili dayandırılmasına yol vermir və tam amortizasiya olunmuş sayılır. Onun reallaşdırılması zəruri texnikanın potensial icarədarının seçilməsini, istehsalçı ilə qiymət və göndəriş müddətləri haqqında danışıqları, lizinq şirkətinin avadanlıq alışı və bank ssudasının alınmasını nəzərdə tutur.

Əlavə vəsaitlər cəlb etməklə maliyyə lizinqi zamanı girov, sığorta, zəmanət və lizinq əmlakının əldə edilməsi məsələləri mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Təcrübədə lizinq obyektinin alqı-satqısı zamanı üç əsas variant tətbiq edilir:

- icarədar müstəqil olaraq satıcı və lizinqin predmetini seçir, lizinq verən isə yalnız alqı-satqı sövdələşməsinin haqqını ödəyir və istifadə hüququnu əmtəə istehsalçısına ötürür. Nəticədə icarədar müəyyən məsələlər üzrə əmlakın alıcısı ilə bərabərləşir;

- satıcını lizinq verən seçir, ona görə də o, lizinq obyektinin alqı-satqı müqaviləsi üzrə öhdəliklərin yerinə yetirilməsinə görə icarədar qarşısında məsuliyyət daşıyır;

- lizinq verən icarədarı mal göndərəndən əmtəə sifarişinə üzrə öz agentini təyin edir.

Maliyyə lizinqini çərçivəsində onun müxtəlif şəkildəyişmələrini fərqləndir-mək lazımdır: müstəqil, sadə və mürəkkəb, qrup (səhmdar), birbaşa və s.

Müstəqil lizinq (qismən lizinq verən tərəfindən maliyyələşdirilir) iri lizinq layihələrinin maliyyələşdirilməsi üçün bir neçə kredit təşkilatlarını birləşdirir. O, lizinq verən tərəfindən bir-iki və ya bir neçə kreditordan lizinq obyektinin dəyərinin 70-80 faizə qədər məbləğində uzunmüddətli borc pul vəsaitinin cəlb olunmasını nəzərdə tutur.

ABŞ-da maliyyə lizinqini aşağıdakı kimi səciyyələyirlər:

- lizinq verən lizinq obyektinə onun dəyərinin 20 faizindən az olmayaraq sərmayə qoyur;

- lizinq alan lizinq obyektinin bazar qiymətindən aşağı alınması hüququnun tətbiqi anına opsiya malik ola bilməz;

- lizinq alan ayrı-ayrı yaxşılaşmalar istisna olmaqla icarəyə götürülən əmlaka sərmayə qoya bilməz;

- lizinq dövrü əmlakın xidmət müddətinin 80 faizini ötüb keçmir - lizinq dövrünün sonunda əmlak, ilkin dəyərin 20 faizindən az olmyan qiymətləndirmə dəyərinə malik olmalıdır;

- lizinq verən vergi güzəştlərindən asılı olmayaraq lizinq müqaviləsi üzrə müsbət pul axını və ümumi mənfəəti gözləməlidir.

Qrup (səhmdar) lizinqini digər növlərdən onunla fərqlənir ki, burada icarədar kimi iştirakçılar qrupu (səhmdarlar) çıxış edir ki, onlar da xüsusi korporasiya təsis

edir və etibarlı şəxsi təyin edirlər. Bu şəxs isə gələcəkdə lizinq üzrə bütün zəruri əməliyyatları başa çatdırır.

Birbaşa maliyyə lizinqi isə əmlakın istehsalçısı və ya satanı sayılmayan müstəqil olaraq bir icarədar tərəfindən aparılır. Bəzi ölkələrdə lizinqin bu növü aşağıdakı tələblərə cavab verməklə kapital lizinqi hesab edilir:

1. Sövdələşmənin qurtarması anına obyektə sahiblik hüququ icarədara verilməlidir.
2. Müqavilənin şərtləri rəqib torqlarından əmlakın alınması hüququnu verməlidir.
3. İcarənin davamlılığı lizinq obyektinin iqtisadi cəhətdən əsaslandırılmış xidmət müddətinin 70-80 faizinə bərabər olmalıdır.
4. Minimum lizinq ödəmələrinin diskontlaşdırılmış dəyəri lizinq verən tərəfindən tutulan investisiya vergi krediti çıxılmaqla icarəylə götürülən obyektin real dəyərinin 90 faizdən az olmamalıdır.

17 sayılı standartda maliyyə lizinqi əmlaka sahibliklə əlaqədar bütün risk və gəlirləri praktiki olaraq lizinq verən tərəfindən lizinq alan üzərinə köçürülən, əmlaka mülkiyyət hüququ isə lizinq müddətinin sonunda lizinq alana ötürülə bilən sövdələşmə kimi müəyyən edilir. Müvafiq olaraq tövsiyyə edilir ki, məhz istifadəçi öz maliyyə hesabatlarında lizinq əmlakının dəyərini, habelə onun lizinq verən qarşısında icarə ödəmələri üzrə mövcud olan borc məbləğini göstərsin. Maliyyə və operativ lizinqlərini ayırmaq üçün 17 sayılı standartda xüsusi blok-sxem tətbiq olunur.¹¹

Apardığımız tədqiqatlar «maliyyə lizinqi» anlayışının özünəməxsusluğu haqqında aşağıdakı nəticələri çıxarmağa imkan verir. Uzun illər ərzində «maliyyə lizinqi» termini iqtisadi leksikona daxil edildiyi halda bu şərti xarakter daşımışdır. Belə ki, dünya lizinq münasibətləri yalnız maliyyə proseduralarına aiddir. Şübhəsiz ki, lizinq özündə maliyyə funksiyasını daşıyır, yəni o, əsas fondlara vəsait qoyuluşunu təmin edir və icarədarın dövriyyə kapitalını artırır. Lakin eyni cür effektin demək olar ki, istənilən lizinq növünə və istehsal vasitələrinin adi icarəsinə

¹¹ Горемыкин В.А. Лизинг. М. 2010, 70

malik olduğu heç kimdə şübhə doğurmur. Beləliklə, həmin nəticələr aşağıdakılardan ibarətdir:

1. Lizinq sövdələşmələrinin maliyyə və operativ lizinqə bölünməsi xeyli dərəcədə onların mühasibat uçotunun təşkilinin xüsusiyyətlərini əks etdirir.

2. Maliyyə lizinqinin məqsədi – icarədarların maliyyə hesabatında onların istifadə etdiyi əmlakın və üzərlərinə götürdükləri öhdəliklərin obyektiv uçotu yolu ilə baş verə bilən təhriflərin yayılmasının qarşısının alınmasıdır.

3. «Maliyyə lizinqi» anlayışı və ona oxşar olan digər anlayışlar Belçika, Yunanıstan, Niderland, İrlandiya, Böyük Britaniya və ABŞ-ın lizinq sövdələşmələrinin mühasibat uçotu üzrə normativ sənədlərində, eləcə də mühasibat uçotunun 17 sayılı Beynəlxalq standartında geniş istifadə olunur.

4. Avropa ölkələrinin çoxunda «maliyyə lizinqi» termininə normativ sənədlərdə rast gəlinmir və ondan rəsmi surətdə istifadə edilmir; bir sıra ölkələrdə isə o, ingilis-saksoniya normalarından fərqli şəkildə tətbiq edilir.

Beləliklə, iqtisadi ədəbiyyatda mövcud olan elmi araşdırmalardan belə qənaətə gəlmək olar ki, maliyyə lizinqi dəyəri tam ödənilən lizinqə aid edilməklə lizinqə verənin maşın və avadanlıqlarının tam amortizasiyasını və onun mənfəətini təmin etmək üçün kifayət edən müəyyən olunmuş məbləğin icarə müddəti ərzində ödənilməsini nəzərdə tutur.¹² Operativ lizinqə isə lizinq müddəti avadanlığın xidmət müddətindən qısa olan sövdələşmələr aid edilməklə lizinq obyektinin alınmasına lizinqə verənin çəkdiyi xərclər yalnız hissə-hissə lizinqin ilkin müddəti ərzində ödənilir.

1.2. Lizinq bazarı iqtisadiyyatın mühüm infrastruktur elementi kimi.

Hazırkı şəraitdə baş vermiş köklü iqtisadi dəyişikliklər investisiya və kapitalın cəlb edilməsində müasir mülkiyyət münasibətləri üçün heç də ənənəvi sayılmayan vasitələrdən istifadə olunmasını tələb edir. Bu, xüsusilə, istehsalın artırılmasının

¹² Abbasov A.A. Biznesin əsasları. Dərslik. Bakı. 2005, 219

stimullaşdırılması məqsədilə əsas vəsaitlərin intensiv təzələnməsi zərurəti yaranan keçid iqtisadiyyatına malik keçmiş postsovet məkanının ölkələri üçün daha xarakterikdir.

Müasir dövrdə bank krediti əsas vəsaitlərin ən geniş yayılmış maliyyələşdirmə vasitəsi hesab edilir. Lakin bununla belə, çox vaxt bank kreditinin şərtləri kiçik və orta müəssisələr üçün əlverişsiz olur, onların imkan və tələblərinə cavab vermir. Belə ki, girov şərtlərinin ağırlığı, faiz məzənnəsinin yüksəkliyi və maliyyələşmənin qısa müddətli xarakterə malik olması əksər hallarda iri və səmərəli maliyyə resurslarına çıxış imkanlarını heçə endirir.

Keçid iqtisadiyyatına malik ölkələrin inkişafında əlverişli maliyyə vasitəsi kimi mühüm rol oynayan lizinq mövcud olan problemlərin aradan qaldırılmasında optimal vasitə sayılır. Artıq 30 ildən çoxdur ki, lizinq azad və rentabelli sahibkarlığın inkişafı və genişləndirilməsi üçün böyük imkanlar açan çox mühüm bir institut kimi fəaliyyət göstərir. O, maliyyə sahəsində əhəmiyyətli rol oynamaqla, istehsalın inkişafına, buraxılan məhsulun keyfiyyətinə və bütövlükdə iqtisadi inkişafa təsir göstərir.

Inkişaf etmiş bazar iqtisadiyyatlı ölkələrdə lizinq sektoru kapital bazarında bütün maliyyə resurslarının yarıdan çoxunu təmin edir. Eyni zamanda, lizinq iqtisadiyyatın demək olar ki, bütün sahələrində – kiçik çörəkbişirmə sexindən tutmuş inşaat müəssisələrindək hər yerdə məşhurdur. Müasir təsərrüfatçılıq şəraitində lizinqin çox münasib və rentabelli maliyyə resursu kimi nüfuza malik olması, həm də faktiki olaraq perspektivli sahibkarın istənilən avadanlığı müxtəlif şərtlərlə lizinqə götürə bilməsi imkanının mövcudluğu ilə şərtlənir.

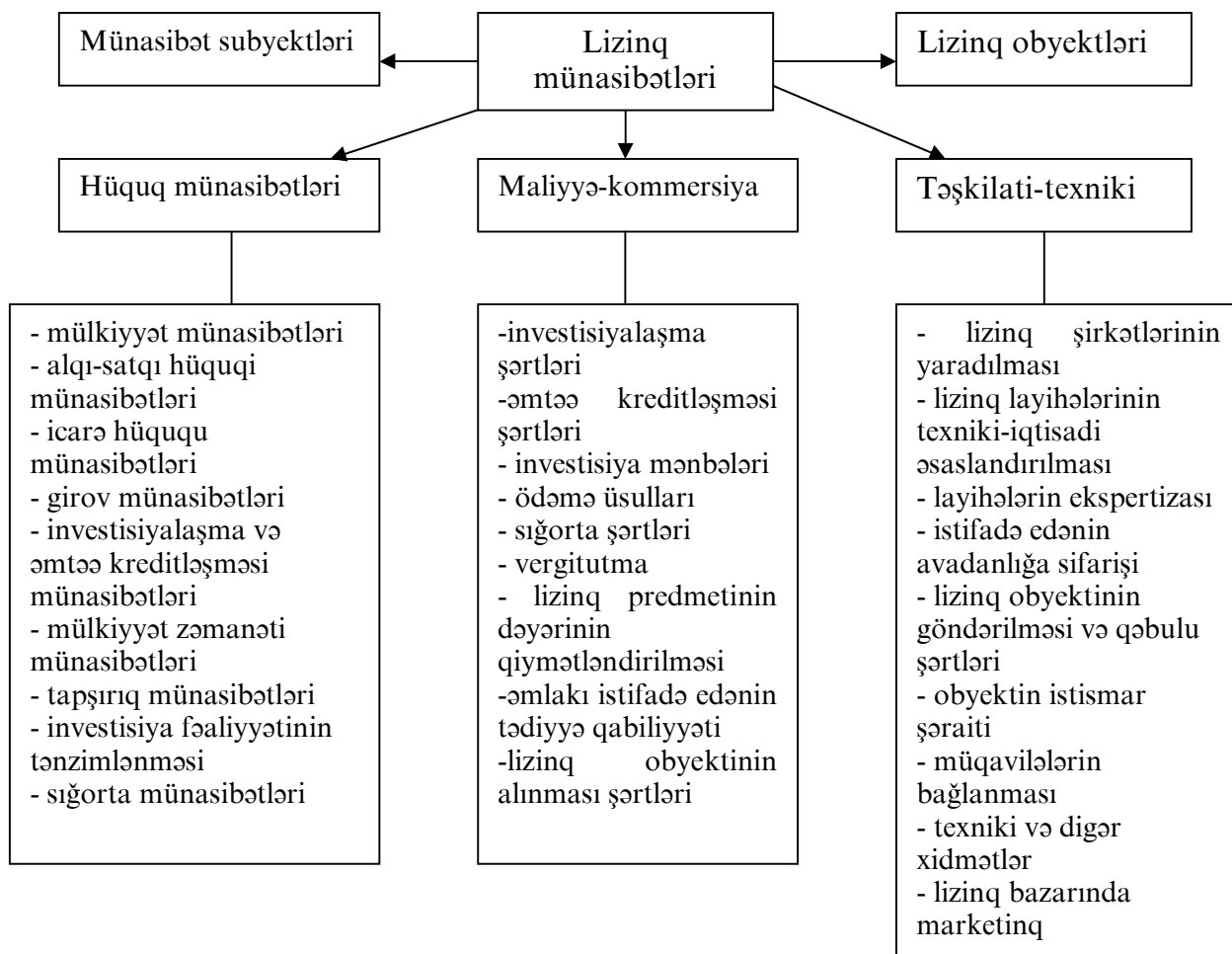
Respublika iqtisadiyyatının, xüsusən də onun qeyri-neft sektorunun inkişafında lizinqin əhəmiyyəti əvəzedilməzdir. Kiçik və orta müəssisələrin istehsal fondlarının təzələnməsinə olan tələbat, kifayət dərəcədə maliyyələşdir-mənin və ənənəvi investisiya formalarına çıxışın olması ölkəmizdə lizinq bazarının inkişafını doğuran çoxsaylı amillərdəndir.

Beləliklə, lizinq özündə təşkilati-iqtisadi münasibətlərin ən azı üç növünü: icarə, investisiya və ticarəti birləşdirən sahibkarlıq fəaliyyəti sistemidir ki, onların da

hər birinin ayrı-ayrılıqda məzmunu spesifik əmlak-maliyyə lizinq münasibətlərinin mahiyyətini tam əhatə etmir (sxem 1.2.).

Sxem 1.2.

Lizinq iqtisadi-hüquqi münasibətlərin kompleksi kimi.

Lizinq verən tərəfindən lizinq müqaviləsi üzrə əmlakın əldə edilməsi və onun lizinqə verilməsi üzrə funksiyanın yerinə yetirilməsi isə lizinq fəaliyyəti hesab edilir. Lizinq fəaliyyətini hüquqi və fiziki şəxslər həyata keçirə bilirlər.

Lizinq mürəkkəb, sosial-iqtisadi hadisə kimi çoxukladlı iqtisadiyyatın formalaşması və istehsal fəaliyyətinin fəallaşdırılması üzrə ən mühüm xalq təsərrüfatı funksiyalarını yerinə yetirir.

Fikrimizcə, ölkəmizdə lizinq bazarının inkişafı iqtisadi yüksəlişə və özəl sektorun inkişafına xidmət edəcəkdir. Bu isə nəticədə hələ keçid dövrünü yaşayan ölkəmiz üçün son dərəcə zəruri olan aşağıdakı mühüm sosial-iqtisadi dəyişikliklərə

gətirib çıxaracaqdır: infrastrukturun və istehsalın inkişafı sahələrində layihələrin dəstəklənməsi yolu ilə milli rifahın yaxşılaşdırılması; həyat səviyyəsinin daim yüksəldilməsi; maliyyə xidmətləri sektorunun diversifikasiyası və maliyyələşməyə daha sadələşmiş çıxışın sahibkarlara təqdim edilməsi; iqtisadiyyata xarici və yerli investisiyaların qoyulmasının stimullaşdırılması; yerli kapital bazarının inkişafı.

Əsasən lizinqin sadalanan funksiyalarından dördünün: maliyyə, istehsal, təchizat və vergi imtiyazları funksiyaları dəqiqləşdirilir.

Maliyyə funksiyası əmtəə istehsalçısının zəruri istehsal vasitələrinin tam dəyəri haqqının birdəfəlik ödənilməsindən azad edilməsində və ona maddi - əşya formasında uzunmüddətli kreditin verilməsində ifadə olunur. Lizinqin istehsal funksiyası istehsalat vəzifələrinin bahalı və mənəvi cəhətdən köhnəlmiş maşınların alınması yolu ilə deyil, müvəqqəti istifadə yolu ilə operativ olaraq həll edilməsindən ibarətdir. Bu, istehsalın maddi-texniki bazasının təkmilləşdirilməsinin, yeni texnika və texnologiyanın tətbiqinin səmərəli üsuludur. Tam servisli lizinq zamanı əmlakın verilməsi geniş servislə, məsələn, texniki xidmət, xammalla, iş qüvvəsi ilə təchiz olunma və s. ilə müşayiət edilə bilər.

Satış funksiyası istehlakçı dairəsinin genişlənməsini və yeni satış bazarlarının ələ keçirilməsini əhatə edir.

Vergi və amortizasiya güzəştlərinin alınması funksiyası aşağıdakı xüsusiyyətlərə malikdir:

- lizinq üzrə götürülmüş əmlak istifadəçinin balansında əks olunmaya bilər, çünki mülkiyyət hüququnu lizinq verən özündə saxlayır;
- lizinq ödəmələri istehsal olunan məhsulun (xidmətin) maya dəyərinə aid edilir ki, bu da müvafiq olaraq vergi tutulan mənfəəti aşağı salır;
- lizinq obyektinin normativ xidmət müddəti bazasında deyil, kontrakt müddəti əsasında hesablanan sürətli amortizasiyanın tətbiq edilməsi əldə edilən mənfəəti aşağı salır və əmlakın təzələnməsini sürətləndirir.

Nəticədə lizinq öz sferasına yeni obyektlər cəlb etməklə təkliflərin diversifikasiyasına kömək edir, istehsal vasitələri bazarını inkişaf və diversifikasiya etdirir.

Sahibkarlığın lizinq forması vahidliyi təmin edən prinsiplər və ya əsas müddəalar, qaydalar sisteminə əsaslanır, təcrübi fəaliyyətdə mütləq nəzərə alınan ümumi, xüsusi fərdi xarici görünüş xassələrinin qarşılıqlı əlaqələrinə istinad edir.

Lizinq istehsalın, geniş əhali təbəqəsinin həyat və məişətinin bütün tərəflərinə çoxamilli birbaşa təsir vasitələrinə malikdir.

Iqtisadi mənada lizinq – maddi və pul formalarında birbaşa investisiyaların köməyi ilə müəssisənin texniki cəhətdən yenidən qurulmasını və elmi-texniki tərəqqini sürətlənməsini təmin edən əmlak münasibətləri kompleksidir.

Sosial mənada lizinq - sahibkarlığa başlayanların istehsal vasitələrindən uzaqlaşdırılmasının aradan qaldırılmasının, dövlət mülkiyyətinin özəlləşdirilməsinin, əhalinin əmək fəallığının stimullaşdırılmasının və onların yaradıcılıq imkanlarının səfərbərliyə alınmasının etibarlı üsuludur.

Siyasi mənada lizinq - təsərrüfat həyatının demokratikləşdirilməsinin və cəmiyyətin orta təbəqəsinin formalaşmasının işlək vasitəsidir.

Mənəvi mənada lizinq - lizinqin köməyi ilə sağlam həyat tərzinin hüquqi əsaslarının, öz imkanlarına inamın, qanuniliyin, tərəqqi və ədalətin bərpasıdır.

Tədqiqatın nəticəsində belə qənaətə gəlinir ki, lizinq özündə bank krediti, icarə və investisiya elementlərini cəmləşdirən münasibətlər kompleksidir. Başqa sözlə desək, lizinq - lizinq verənlə lizinq alan arasında əksər hallarda uzunmüddətli xarakter daşıyan maliyyə sazişidir. Lizinq müqaviləsinə görə lizinq verən lizinq alana lazım olan əmlakı müəyyən satıcıdan mülkiyyət hüququ ilə əldə etməli və haqqı ödənilməklə lizinq alanın müvəqqəti sahibliyinə və istifadəsinə verməlidir.

Lizinq avadanlıq, nəqliyyat vasitələri, maşınlar və digər əmlak növləri almaq üçün istifadə edilən orta müddətli maliyyələşdirmə vasitəsidir. Lizinq vasitəsilə birbaşa kapital deyil, müəssisənin aktivləri (məsələn, avadanlıq, nəqliyyat vasitələri və s.) maliyyələşdirilir. Lizinqlə məşğul olan müəssisələr (lizinq verənlər) - banklar, lizinq şirkətləri, sığorta şirkətləri, avadanlıq istehsalçıları və ya təchizatçıları avadanlığı alır və onu müəyyən bir müddət ərzində istifadə edilmək üçün müəssisələrə verirlər. Bu müddət ərzində həmin müəssisə (lizinq alan) lizinq verənə faiz də daxil olmaqla müntəzəm olaraq dövrü ödəmələr həyata keçirir. Müddət başa

çatdıqda, avadanlıq müəssisənin mülkiyyətinə keçirilir və ya tam amortizasiyaya məruz qalaraq silinir və ya üçüncü şəxsə satılır.

Tədqiqatçının fikrincə, lizinq elə bir maliyyələşdirmə növüdür ki, onun həyata keçirilməsi zamanı əmlaka sahib olmaqla deyil, ondan istifadə etmək vasitəsilə gəlir əldə edilir. Bu zaman əsas diqqət balans hesabatına və ya kredit tarixinə deyil, lizinq alanın lizinq ödəmələrini həyata keçirmək üçün biznes fəaliyyəti nəticəsində nəgd pul axını yarada bilmək qabiliyyətinə yönəldilir. Məhz bu səbəbdən lizinq uzun müddətli kredit tarixinə və ya girov qoymaq üçün kifayət qədər əmlaka malik olmayan yeni yaradılmış kiçik və orta müəssisələr üçün daha əlverişlidir.

Lizinq əməliyyatları bir qayda olaraq, banklar, lizinq şirkətləri, avadanlıq istehsalı və ya satışı ilə məşğul olan şirkətlər tərəfindən maliyyələşdirilir. Mövcud təcrübəyə görə, lizinq verənlər özlərini cəlb edilmiş vəsait hesabına maliyyələşdirirlər. Belə ki, bütün dünyada lizinq əməliyyatlarının 80 faizi kreditlər hesabına maliyyələşdirilir. İqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş ölkələrdə lizinq şirkətləri açıq bazarda və ya depozitlər hesabına maliyyə əldə edirlər, inkişaf etməkdə olan ölkələrdə isə lizinq əməliyyatları əsasən banklar tərəfindən yaradılmış lizinq şirkətlərinə verilən kreditlər və ya beynəlxalq maliyyə qurumlarının vəsaiti hesabına maliyyələşdirilir.

Həmçinin lizinqin iqtisadi inkişafa təsiri formaları bunlardır:

- istehsalın yeniləşdirilməsinə və kiçik sahibkarlığın inkişafına müsbət təsir göstərir. Kiçik və orta müəssisələrin kredit qabiliyyəti aşağı olduğuna, onlar likvid girovun təklif edilməsi imkanına malik olmadıqlarına görə həmin müəssisələrin maliyyələşdirilməsində lizinq şirkətləri mühüm rol oynayırlar;

- maliyyə bazarında rəqabətin artmasına xidmət edir. Dövriyyə vəsaitlərinin maliyyələşdirilməsinə nisbətən aşağı riskli olan lizinq, həm də bank kreditindən daha ucuz maliyyələşdirmə üsuludur və onunla birbaşa rəqabətə girir. Lizinq bank kreditləşməsinin alternativisi olaraq müəssisələrə həm lizinqdən, həm də bank kreditindən istifadə edilməsinə və təmin edilmiş borcun məbləğinin aşmamasına imkan yaradır;

- bütövlükdə iqtisadiyyata kapital qoyuluşlarının həcmi artırır. Bank maliyyələşdirilməsinə alternativ kimi çıxış edən lizinq digər maliyyələşdirmə formalarından istifadə edilməsinə imkan yaradır;

- avadanlığın əsas satış həcmlərinin artmasına xidmət edir. Lizinq yerli və xarici mal verənlərə kredit almyan müəssisələr sırasından olmaqla yeni alıcı sayının artması mexanizmini təklif edir.

Lizinqin əsas üstünlükləri aşağıdakılardan ibarətdir:

- burada pul və dövriyyə kapitalına toxunulmur, yeni avadanlığın alınmasına vəsait qoyulmadan bu vəsaitləri marketinqdə dövriyyə kapitalının artırılmasına, cari xərclərin ödənilməsinə yönəltmək olar;

- kredit xətlərini istifadəsiz saxlayır. Belə ki, lizinqdən istifadə edərkən kredit xətlərindən istifadə olunmur və onları operativ və qısamüddətli maliyyə ehtiyatlarının ödənilməsi üçün istifadə etmək imkanı yaranır;

- yalnız istifadə olunan müddət üçün haqq ödənilir. Aylıq ödənişlər avadanlıqdan dərhal istifadə edilməsinə imkan yaradır. Yeni müasir avadanlıqdan istifadə etməklə gəlir əldə olunur və avadanlıqdan istifadəyə görə bu gəlirdən haqq ödənilir;

- lizinq 100 faizli maliyyələşdirmədir. Daşınma, quraşdırma, heyətin təliminə çekilən xərclər də daxil olmaqla lizinq avadanlığın dəyərini 100 faiz maliyyələşdirə bilər. Bank kreditindən fərqli olaraq, qabaqcadan ödəniş və müəyyən dəyerdə aktivlərə malik olmaq tələb edilmir;

- lizinq əsas vəsaitlərin təzələnməsi vasitəsidir. Lizinq müntəzəm olaraq avadanlığın təzələnməsinə və beləliklə də müasir texnologiyalardan istifadə edilməsinə imkan yaradır;

- lizinq büdcə məhdudiyyətlərini nəzərə almamaq imkanı yaradır. Vəsaitin çatışmaması üzündən lazım olan avadanlığın alınması gecikdirildikdə, yaxud bundan imtina edildikdə lizinq əvəzolunmazdır, çünki o, lizinq ödənişlərinə az məbləğlərin xərclənməsinə və eyni zamanda lazım olan avadanlaqdan istifadə edilməsinə imkan yaradır. Lizinq hətta büdcəsinin imkanları xeyli məhdud olan müəssisələr üçün də mümkündür;

- lizinq obyektı etibarlılığın təminatçısı kimi çıxış edir. Avadanlığın lizinq verənin mülkiyyətində olması lizinq alanın kredit qabiliyyətli olmasını sübut etmək, yaxud girov təklif etmək vəzifəsini istisna edir. Bu faktın mövcud olması qeyri-təkmil girov qanunvericiliyi olan ölkələrdə fəaliyyət göstərən müəssisələr üçün lizinqi xüsusilə əlverişli edir;

- lizinq təklifləri lizinq əməliyyatının bütün iştirakçıları üçün əlverişlidir. Lizinq əməliyyatının aparılması nəticəsində maliyyə imkanları təhdud olan və girov qoymaq üçün heç bir əmlakı olmayan lizinq alan avadanlıq əldə edir və bu avadanlıqdan istifadə etməkdə, o, öz istehsal həcmi artırır və bunun nəticəsində mənfəət əldə edir. Lizinq verən lizinq müqaviləsinin müddəti başa çatanaqədək lizinq obyektı üzərində mülkiyyət hüququna malikdir. Lizinq verən dövriyyə kapitalını maliyyələşdirən təşkilatlardan fərqli olaraq dövriyyə kapitalının istifadəsini deyil, lizinq obyektinin monitorinqini həyata keçirir və bu səbəbdən lizinq verənin maliyyə riskləri dövriyyə kapitalını maliyyələşdirən təşkilatların maliyyə risklərindən aşağı olur. Sahibkarların əvvəlcədən böyük məbləğ ödəmədən avadanlıq əldə edə bilməsi mexanizminin lizinq vasitəsilə tətbiq edilməsi satıcılar (mal verənlər) üçün alıcı bazarının genişlənməsinə səbəb olur.

Beləliklə, qeyd edilir ki, lizinq təsərrüfatçılığın xüsusi forması kimi istehsal prosesinin əsas tərkib elementlərinə, o cümlədən əmək vasitələrinə və insan əməyinə, texnikadan və işçi qüvvəsindən istifadə dərəcəsinə kompleks təsir göstərir. Lizinq elmi-texniki tərəqqi nailiyyətlərinin operativ olaraq istifadəsi, fəaliyyət miqyasının artırılması, xüsusi məsrəflərin aşağı salınması və bütün istehsal prosesinin intensivləşdirilməsi zamanı çox böyük səmərə verir. Ümumi metodoloji baxımdan lizinqin xüsusi səmərəsinin 3 mühüm xüsusiyyətə malik olmasını sübut etməyə çalışanlar heç də yanılmırlar. Həmin xüsusiyyətləri aşağıdakı kimi ifadə etmək olar: multiplikativlik xassəsi; integrativlik xassəsi; sosial xassə.

1. Bu xassə ən yeni texnikanın tətbiq edilməsi və işçinin müstəqil sahibkara çevrilməsi nəticəsində meydana çıxmaqla təkrar istehsalın bütün mərhələlərinə yayılır və onun bütün fazalarına dərindən nüfuz edir.

2. Lizing fəaliyyətinin bu mühüm xassəsi nəticəsində onun kəmiyyəti əlavə investisiya və texniki vəsaitlər cəlb etmədən adi sahibkarların hesabi yekun məbləğini xeyli ötüb keçmiş olur. İntegrativ səmərə yalnız lokal hədudlarda əldə edilmir. O həm də bütün istehsal sisteminin məhsuldar qüvvəsini inkişaf etdirir.

3. Bu xassənin nəticəsində alınan səmərə lizing bazarının təkcə istehsal prosesinə deyil, həm də insanların həyat və fəaliyyətinin sosial sferasına da sirayət etməsinə gətirib çıxarır. Daha doğrusu, o yalnız iqtisadi meyar kimi deyil, həm də insanların öz yaradıcılıq imkanlarının dərk olunmasında, şəxsi gəlirlərinin, müstəqilliyin artmasında ifadə edilən sosial sərvət kimi də meydana çıxır.

Lizing bazarının əmlak satıcısı (istehsalçısı), icarədar və əmtəə istehsalçısı üçün üstünlükləri, lizing fəaliyyəti zamanı istehsalın səmərəliliyinin yüksəldilməsi mənbələri təsnifləşdirilməlidir. Beləliklə lizing fəaliyyətini aşağıdakı nöqtəyi nəzərlərdən səmərəli hesab etmək olar:

- şəxsi maraq nöqtəyi nəzərindən – əgər o sahibkarların maddi və mənəvi tələblərini ödəmək imkanını yaxşılaşdırırsa;
- müştərək mənafeələr baxımından – əgər geniş təkrar istehsal üçün şəraiti təmin edirsə;
- cəmiyyət nöqtəyi nəzərindən – əgər bazar zəruri əmtəələrlə təchiz olunursa və büdcəyə əmtəələrin istehsal miqyasının artırılmasından daxilolmalar çoxalarsa.

Lizing biznesinin səmərəli inkişaf mənbəyi onun malik olduğu potensial üstünlüklər və sövdələşmənin hər bir iştirakçısı üçün geniş imkanlar sayılır. İstehsalçı (satıcı) lizingdə hər şeydən əvvəl, maşın və avadanlıq satışının əlavə kanalını tapır ki, bu da onların alışı üçün kifayət qədər vəsaiti olmayan istehlakçılara satış həcmi genişləndirməyə imkan verir. Beləliklə, lizing bazarının əmlak satıcısı (istehsalçısı) üçün əsas üstünlükləri aşağıdakılardan ibarətdir:

- fəal marketinq aparılması;
- əks əlaqənin qurulması;
- buraxılan məhsulun təzələnmə tempinin sürətləndirilməsi;
- ödəmələr riskinin aradan götürülməsi;
- səmərəli reklam vasitəsi;

- köməkçi avadanlığa tələbin yüksəlməsi;
- avadanlıq istifadəçiləri ilə münasibəti;
- istehsal vasitələri bazarının inkişafı və diversifikasiyası;
- «bağlı» kapitalın azad olunması;
- müvəqqəti istifadə olunmayan avadanlıqdan gəlirin alınması;
- bazar konyunkturu kənarlaşmalarının neqativ nəticələrinin azaldılması.

İcarədar üçün lizinq öz pul aktivlərini səmərəli istifadə etməyə imkan verən əlverişli kapital qoyuluşu üsuludur. Beləliklə, icarədar üçün lizinq bazarının üstünlüklərini aşağıdakı kimi ifadə etmək olar:

- sövdələşmələrin təhlükəsizliyi;
- məsrəflərin razılaşdırılması;
- lizinq ödəmələrinin dəqiq müəyyənliyi;
- maliyyə levericinin (rıçaqının) səmərəsi;
- hesablaşmaların rahatlığı;
- vergi imtiyazlarından istifadə imkanı.

Əmtəə istehsalçısı üçün lizinq sahibkarlıq fəaliyyəti üçün zəruri əmlakın maliyyələşdirilməsi və öz yaradıcılıq potensialının reallaşdırılması vasitəsi sayılır. Beləliklə, əmtəə istehsalçısı üçün lizinq bazarının üstünlükləri aşağıdakılardan ibarətdir:

- xüsusi start kapitalına tələbatın aşağı salınması;
- vəsaitlərin əlverişli olması;
- ödəmə sisteminin çevikliyi;
- kontrakt müddətinə əsasən lizinq obyektinin sürətli amortizasiyası;
- transaksion xərclərə qənaət;
- vaxt amili;
- vergi imtiyazları, dövlətin lizinqə köməyi;
- əmtəə istehsalçısında avadanlığın köhnəlməsi riskinin aşağı salınması;
- istehsal potensialının artırılması;
- istehsal texnologiyasının təkmilləşdirilməsi;
- sahibkarın iqtisadi azadlığının genişləndirilməsi;

- lizinq obyektindən istifadənin etibarlılığı;
- maliyyə səmərəsi;
- yeni məhsulun mənimsənilməsi zamanı riskin aşağı salınması;

Qeyd olunur ki, yeni iqtisadi şəraitdə lizinq bazarının geniş inkişafı bizim ölkəmiz üçün xüsusilə vacibdir, ona görə ki, lizinq mexanizmləri dövlət maraqlarının bütöv kompleksini daha uğurla reallaşdırmağa imkan verir. Həmin kompleksə aşağıdakıları aid etmək olar: xarici investisiyaların ölkə iqtisadiyyatına cəlb edilməsi; kredit fəaliyyətinin iqtisadiyyatın real sektoruna yönəldilməsi; sahibkarlığın fəallaşdırılması hesabına büdcəyə vergi daxilolmalarının artırılması; istehsalın texniki və texnoloji silahlanmasının sürətləndirilməsi; beynəlxalq valyuta fondu milli borcdə lizinq sövdələşmələrinin məbləğini nəzərə almır ki, bu da kredit limitlərini artırmağa imkan verir; bazar infrastrukturunun inkişafının təmin edilməsi; istehsalın genişləndirilməsi və yeni iş yerlərinin yaradılması, əhəlinin məşğulluq səviyyəsinin yüksəldilməsi; maliyyələşmə mənbələri və maddi istehsal sferası arasında rəqabət səviyyəsinin yüksəldilməsi; kapital qoyuluşunun ümumi səviyyəsinin artırılması; cəmiyyətin orta təbəqəsinin formalaşdırılması.

1.3. Lizinq bazarının tənzimlənməsinin hüquqi əsaslarının formalaşması.

Lizinq fəaliyyətinin yaranması və onun tənzimlənməsi prosesi özünün hüquqi əsasını 2000-ci ildə qəbul olunmuş Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi (Mülki Məcəllə), Vergi Məcəlləsi və digər qanunvericilik aktlarında tapmışdır. Belə ki, Mülki Məcəllənin müddəalarına görə, lizinq müqaviləsinə əsasən lizinq verən müəyyən əşyanı müqavilədə şərtləşdirilmiş müddətə lizinq alanın istifadəsinə verməyə borcludur. Bundan əlavə Mülki Məcəllədə lizinq müqaviləsi, onun mahiyyəti, müqavilənin forması, lizinq müqaviləsində göstərməli olan zəruri rekvizitlər, tərəflərin məsuliyyəti öz əksini tapmışdır. Mülki Məcəlləyə görə, lizinq müqaviləsi yazılı formada bağlanaraq, orada əmlakın tam qiyməti, lizinq haqqının məbləği və ödənilməsi müddətləri, son

haqq-hesab məbləği (qəti dəyər) və ya müqavilə vaxtından əvvəl bitərsə, son haqq-hesab məbləğinin hesablanması qaydası göstərilir. Ümumiyyətlə götürdükdə, lizinq iki əsas formada mövcuddur:

- qısamüddətli lizinq (cari lizinq);
- uzunmüddətli lizinq (maliyyə lizinqi).

Mülki Məcəllədə qeyd edilir ki, lizinq müqaviləsinə görə müqavilə müddəti başa çatdıqdan sonra lizinq alan tərəf əmlakı əldə etmək hüququ verilə bilər. Ancaq, bu zaman nəzərə almaq lazımdır ki, lizinqə verilən əmlakın amortizasiyası müqavilə müddətində başa çatmasın. Odur ki, qəti dəyər (son haqq-hesab) hesablanarkən amortizasiya faktı nəzərə alınmalıdır. Müqavilədə müvafiq müddəə yoxdursa, lizinq alan tərəf əmlakı əldə etmək hüququna malikdir. Vergi Məcəlləsinin 140-cı maddəsində isə maliyyə lizinqi anlayışı öz əksini tapmışdır. Burada deyilir ki, əgər müqavilə üzrə icarə müddəti qurtarandan sonra əmlakın istifadəçiyə verilməsi nəzərdə tutulursa; icarə müddəti əmlakın istismar müddətinin 75%-dən artıqdırsa; icarə müddəti başa çatdıqdan sonra əmlakın qalıq dəyəri onun bazar qiymətinin 20%-dən azdırsa; icarə haqqı əmlakın bazar qiymətinin 90%-nə bərabədirsə və ya əmlak istifadəçinin sifarişi ilə hazırlanmışdırsa əmlakın belə icarəsi maliyyə lizinqi sayılır. Burada Vergi Məcəlləsinin 140.3-cü maddəsinin müddəalarını nəzərə almaq lazımdır. Yəni əmlakın istifadə müddətinin 3/4-ü başa çatdıqdan sonra əmlak lizinqə verilsə, onda maliyyə lizinqinin müəyyən edilməsi zamanı icarə haqqı ilə bağlı müddəə tətbiq edilmir.

Ölkənin Mülki Məcəllədə nəinki yuxarıda adları çəkilən anlayışlara, hətta «lizinq» anlayışının özünə də aydınlıq gətirilməmişdir. Lakin bununla belə lizinq müqaviləsi tərəflərinin öhdəlikləri müəyyənləşdirilmiş, lizinq müqaviləsinə görə lizinq verənin müəyyən əşyanı lizinq alanın istifadəsi-nə verməsi təsbit edilmiş, lizinq obyektinin satıcısı lizinq müqaviləsinin bir tərəfi kimi qəbul olunmuşdur.¹³

2003-cü ilin avqustunda ölkənin mülki qanunvericiliyinin lizinqi tənzimləyən hissəsinə 18 yeni maddənin əlavə edilməsi barədə qanun qüvvəyə minmişdir. Həmin

¹³ Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi, 1380-1383

dəyişikliklər nəticəsində Mülki Məcəllənin lizinqi tənzimləyən müddəaları beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılmışdır. Bundan başqa 2002-ci ilin sentyabrından etibarən AR Prezidentinin fərmanına əsasən lizinq əməliyyatlarının lisenziyalaşdırılması ləğv edilmişdir.

Lakin bütün bunlara baxmayaraq, lizinq münasibətləri subyektlərinin hüquqi risklərinin azaldılması məqsədilə mülki qanunvericilikdə lizinq formalarının, əsas lizinq növlərinin şərhinə böyük ehtiyac duyulur. Odur ki, dissertasiyada qeyd olunan məsələnin həlli üçün müvafiq tədbirlərin görülməsi məqsədəuyğun hesab edilir.

Mülki Məcəllədə bazar sferası üzrə lizinqin yalnız iki forması: daxili və beynəlxalq formaları ayrılır.¹⁴ 1994-cü ildə qəbul edilmiş «Lizinq xidməti haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununda isə lizinq xidmətini onun həyata keçirilməsinə yönəldilən vəsaitin mənbəyinə görə, lizinq haqqının tərkibinə görə və lizinq müqaviləsi subyektlərinin iştirakına görə təsnifləşdirilmişdir.

Respublikamızda lizinqin operativ və maliyyə lizinqinə bölünməsi çox vaxt sadəcə olaraq sövdələşmə obyektinin ödənmə dərəcəsinə görə aparılır. Mülki Məcəllədə həmin anlayışların izahına rast gəlinmir. Mühasibat uçotunun 17 sayılı Beynəlxalq standartlarında (1982-ci il) «maliyyə lizinqi» və «operativ lizinq» terminləri bir-biri ilə müstəsna dərəcədə lizinq sövdələşmələrinin uçotu qaydası ilə bağlıdırlar. Məhz tərəflərin ixtiyarında olan aktivlərin və öhdəliklərin onların maliyyə hesabatında bərabər şəkildə əks olunması zərurəti lizinqin «maliyyə» və «operativ» növlü terminlərinin meydana gəlməsinə gətirib çıxarmışdır.

1997-ci ilin iyulunda Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti Material Ehtiyatları Nazirliyini ləğv etdi və onun bazasında «Azərkontrakt» Dövlət Kontrakt Korporasiyasını (DKK) yaratdı. Eyni zamanda «Azərkirayə» müəssisəsi DKK «Azərkontrakt» SC-nin sərəncamına verildi. 1999-cu ilin dekabrında isə «Azərkirayə»nin bazasında yeni «Azərilizinq» müəssisəsi yaradıldı. Hələ o vaxt müəssisənin yaradılmasında məqsəd mülkiyyət formasından asılı olmayaraq müəssisə və təşkilatlara, o cümlədən xarici firma və şirkətlərə mümkün olan hər cür lizinq xidmətləri göstərmək idi.

¹⁴ Azərbaycan Respublikasının Qanunlar Külliyyatı, 3 cildə, Bakı: I c., 2001, 1381

İlk vaxtlar «Azərilizinq» öz fəaliyyətində yerqazan və yol inşaatı texnikasının, nəqliyyat vasitələrinin və ixtisaslaşdırılmış nəqliyyatın, kiçik mexanikləşdirmə vasitələrinin, elektron-ölçü və məişət texnikasının qısa və uzunmüddətli lizinqi ilə məşğul olurdusa, tədriclə onun fəaliyyət dairəsi daha da genişləndi. Artıq bu xidmət növləri ilə yanaşı, «Azərilizinq» öz müştərilərinə maşın və mexanizmlərin, nəqliyyat vasitələrinin xidmət heyəti ilə birgə təqdim olunması, ağır çəkili və uzun ölçülü yüklərin daşınması, habelə lizinqə verilən texniki vasitələrin təmiri və onlara xidmətin göstərilməsi kimi yüksək səviyyəli lizinq əməliyyatları təklif edir.

Bütün bunlarla yanaşı, ölkənin lizinq təşkilatları heç bir güzəştlərə malik deyildilər və bir çox vergilər üzrə, məsələn, əmlak vergisi, ƏDV, mənfəət vergisi, gəlir vergisi, yol fonduna ayırmalar, əmək haqqından əhalinin sosial müdafiəsi fonduna ayırmalar, əhalinin məşğulluq fonduna ayırmalar üzrə büdcəyə çoxlu vəsait keçirirdilər. Gömrük sahəsində də heç bir güzəşt nəzərdə tutulmurdu.

2011-ci ildə lizinq bazarında mövcud lizinq müqavilələri haqqında göstəricilərin təhlili göstərir ki, çox müqavilələr bağlanmışdır.

Cədvəl 1.1.

2011-ci ildə Azərbaycanın bəzi lizinq şirkətlərində
lizinq müqavilələri haqqında göstəricilər

Lizinq şirkətinin adı	lizinq müqavilələrinin sayı (ədədlə)	O cümlədən		Tutduğu yer
		hüquqi şəxslərlə	fiziki şəxslərlə	
Goint leasing	170	119	51	2
MCB leasing	16	8	8	8
Standart leasing	62	24	38	6
Parex leasing	155	25	130	3
Ata leasing	126	32	94	4
Texnika leasing	20	10	10	7
AG leasing	103	51	49	5
Qafqaz leasing	614	359	255	1

Azərbaycanda lizinqin inkişafı prosesini iki mərhələyə ayırmaq olar:

Birinci mərhələ 1995-ci ildən bilavasitə lizinq haqqında qanunun qəbul edilməsindən sonra başlanıb. Məhz həmin dövrdə lizinqə müəyyən vergi güzəştləri verilmişdir. Lakin buna baxmayaraq, ilkin zəruri şərait yaranmağa başlandı, lizinq sektoru lazımi inkişaf tapmalıdır.

İkinci mərhələ ölkədə lizinqin sürətli inkişafına təkan verən, 2003-cü ildə Azərbaycanda Beynəlxalq maliyyə korporasiyasının lizinqin inkişafı üzrə layihənin reallaşdırılmasından başlayır. Bunu lizinqin inkişafının başlanğıcı saymaq olar. Layihə nümayəndələrinin və hökumət orqanlarının gərgin əməkdaşlığı nəticəsində Azərbaycanda lizinqin fəaliyyətini tənzimləyən qanunvericilik bazası təkmilləşdirilmiş, daha əlverişli vergi regimi yaradılmış, lizinq xidmətləri haqqında cəmiyyətin maarifləndirilməsi yaxşılaşdırılmışdır.

Müasir şəraitdə Azərbaycanda lizinqin bazarının inkişafının stimullaşdırılması yollarını mövcud qanunvericiliyin daha da genişləndirilməsi əsasında belə reallaşdırmaq olar:

- lizinqin üstünlüyünü potensial istehlakçılara çatdırmaq məqsədilə geniş tədbirlər aparılması;
- qanunvericilikdə dəyişikliklər;
- lizinq üzrə gətirilən avadanlığın ƏDV-dən və gömrük rüsumlarından azad edilməsi;
- lizinq şirkətləri üçün vergi güzəştlərinin tətbiqi;
- bu güzəştlər həmişəlik olmalı deyil; lizinqin stimullaşdırılması üçün 5 illik dövrə kifayətdir.

Məlum olduğu kimi, 2000-ci il sentyabr ayının 1-də qüvvəyə minmiş Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi ölkənin mülki qanunvericiliyinin əsasını təşkil edir. Burada kommersiya əməliyyatlarında iştirak edən tərəflərin mülkiyyət və müqavilə hüquqları habelə, öhdəlikləri təsbit olunur, hüquqi baxımdan tənzimlənir.

Qeyd edildiyi kimi, Mülki Məcəllədə lizinq müqaviləsi tərəflərinin öhdəlikləri müəyyənləşdirilmişdir. Mülki Məcəlləyə uyğun olaraq, lizinq müqaviləsinə görə

lizinq verən müəyyən əşyanı lizinq alanın istifadəsinə verir. Mülki Məcəllə həmçinin lizinq obyektinin satıcısını da lizinq müqaviləsinin bir tərəfi kimi qəbul edir.

2003-cü ilin avqustunda Mülki Məcəllənin lizinqi tənzimləyən hissəsinə 18 yeni maddənin əlavə edilməsi barədə qanun qüvvəyə minmişdir. Bununla bağlı ölkə Prezidentinin müvafiq Fərmanında İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyinə lizinq xidmətlərinin stimullaşdırılması haqqında təkliflərin hazırlanması tapşırılmışdır. Həmin tapşırığın icrası kimi Vergi Məcəlləsinə lizinq obyektı olan əmlakın sürətli amortizasiyası, habelə lizinq əməliyyatlarının əlavə dəyər vergi-sindən azad edilməsi ilə bağlı dəyişikliklər edilmişdir. Qüvvəyə minmiş dəyişikliklər 1994-cü ildə qəbul edilmiş «Lizinq xidməti haqqında» AR Qanunu üzərində aparılan işin nəticəsi kimi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Dəyişikliklər nəticəsində Mülki Məcəllənin lizinqini tənzimləyən müddəaları beynəlxalq standartlar səviyyəsinə çatdırılmışdır.

Ölkənin lizinq qanunvericiliyinin müsbət tərəflərindən biri də lizinq əməliyyatlarının aparılmasına lisenziyanın tələb olunmamasıdır. 2002-ci ilin sentyabrından etibarən AR Prezidentinin Fərmanına əsasən lizinq də daxil olmaqla bir sıra sahibkarlıq fəaliyyəti növləri üçün lisenziyanın alınması tələb olunmur.

AR Vergi Məcəlləsinin 140-cı maddəsinə əsasən lizinq müqaviləsi aşağıda göstərilmiş şərtlərdən birinə cavab verməlidir:

- lizinq müqaviləsi ilə icarə müddəti qurtardıqdan sonra əmlakın mülkiyyətə verilməsi nəzərdə tutulur, yaxud icarə müddəti qurtardıqdan sonra, icarəçi əmlakı müəyyən edilmiş və ya qabaqcadan güman edilən qiymətlərlə almaq hüququna malikdir, yaxud;
- icarə müddəti icarəyə götürülən əmlakın istismar müddətinin 75 faizindən artıqdır, yaxud;
- icarə müddəti qurtardıqdan sonra əmlakın qalıq dəyəri icarənin əvvəlinə onun bazar qiymətinin 20 faizindən azdır, yaxud;
- icarə haqqının ödəniləcək məbləği əmlakın icarənin əvvəlinə olan bazar qiymətinin ən azı 90 faizinə bərabərdir və ya ondan artıqdır, yaxud;

- icarəyə götürülən əmlak icarəçi üçün sifarişlə hazırlanmışdır və icarə müddəti qurtardıqdan sonra icarəçidən başqa heç kəs tərəfindən istifadə edilə bilməz.¹⁵

Bununla yanaşı qeyd etmək lazımdır ki, 2004-cü il yanvar ayının 1-dən etibarən Vergi Məcəlləsində edilmiş dəyişikliklər lizinq sahəsi üçün aşağıdakı güzəştləri təmin edir:

1. Maliyyə xidmətlərinə aid edildiyi üçün lizinq əməliyyatları ƏDV-dən azad edilmişdir. Bunun nəticəsində lizinq və bank krediti üçün bərabər vergi mühiti yaradılmışdır.

2. Lizinq obyektini balansında uçota alan lizinq münasibətinin subyektı lizinq obyektinə sürətləndirilmiş amortizasiya tətbiq edə bilər və bununla da vergiyə cəlb olunan mənfəətini amortizasiya məbləğində azalda bilər.

Bütün bu dəyişikliklər lizinqdən istifadə edilməsi üçün maliyyə stimulları olmaqla Azərbaycanda lizinq bazarının formalaşması üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Beləliklə, aparılan tədqiqatlar göstərir ki, Azərbaycanın lizinq bazarında lizinqin hüquqi tənzimlənməsi sahəsində baş verən müsbət dəyişikliklər aşağıdakılardan ibarət olmuşdur:

- AR Prezidentinin 2 sentyabr 2002-ci il tarixli fərmanına əsasən lizinq fəaliyyətinin həyata keçirilməsi üçün xüsusi razılıq (lisenziya) alınması tələb olunmur;

- 9 avqust 2003-cü il tarixdə qüvvəyə minmiş dəyişikliklər nəticəsində Mülki Məcəlləyə 18 yeni maddə əlavə edilmişdir;

- lizinq əməliyyatları ƏDV-yə cəlb edilmir;

- lizinq obyektinə lizinqalan tərəfindən sürətləndirilmiş amortizasiya (əmsal 2) tətbiq olunur.

Lakin bununla belə, ölkənin lizinq qanunvericiliyində bəzi ziddiyyətli məqamlar da mövcuddur. Bir tərəfdən, AR Mülki Məcəlləsində «lizinq», Vergi Məcəlləsində isə «maliyyə lizinqi» terminlərindən istifadə edilir. Digər tərəfdən isə,

¹⁵ AR Vergi Məcəlləsi, m. 140

Mülki Məcəllənin 38-ci fəslində və Vergi Məcəlləsinin 140-cı maddəsində lizinq müqaviləsinin mahiyyəti fərqli şəkildə izah olunur. Belə ki, Mülki Məcəllə lizinqi daha çox formal meyarlarına, Vergi Məcəlləsi isə faktiki xüsusiyyətlərinə görə qiymətləndirilir.

Beynəlxalq təcrübədən də məlumdur ki, mövcud vergi güzəştlərindən sui-istifadə edilməsi məqsədilə yalan lizinq əqdləri bağlana bilər. Mülki Məcəllənin 340.2-ci maddəsinə görə bu cür əqdlər etibarsız hesab edilir. Odur ki, lizinq əqdinin faktiki mahiyyətini müəyyən etmək üçün qanunvericilik tələblərinin mövcudluğu zəruridir. Lakin əslində bu və bütün digər tələblərin vahid normativ-hüquqi aktda təsbit edilməsi daha məqsədəuyğundur. Əks təqdirdə təcrübədə, məsələn, Mülki Məcəlləyə uyğun tərtib edilmiş hər hansı lizinq müqaviləsi Vergi Məcəlləsinin tələblərinə cavab vermədikdə bağlanmış əqdin aidiyyəti müəmmalı qalacaq. Buna görə də lizinq əqdinə dair bütün tələblər, o cümlədən Vergi Məcəlləsi ilə müəyyən edilmiş tələblər yalnız Mülki Məcəllədə müəyyən edilməli və bu zaman bütün digər qanunvericilik aktlarında «lizinq» terminindən istifadə etmək lazımdır. Qeyd olunan tələblərə cavab verməyən lizinq müqaviləsi mahiyyətdən asılı olaraq nisyə alqı-satqı və yaxud əmlak kirayəsi (icarə) əqdinə aid edilməlidir.

MM-nin bəzi mövcud müddəaları lizinq adı altında faktiki olaraq başqa əqdin bağlanmasına zəmin yaradır. Belə ki, Mülki Məcəllənin 747.3-cü maddəsinə görə lizinq alana müqavilə müddəti qurtardıqdan sonra lizinq predmetini əldə etmək vəzifəsi həvalə edilə bilər. Aydınır ki, belə bir şərtlə bağlanmış müqavilə adi nisyə alqı-satqı əqdidir. Digər tərəfdən, Mülki Məcəllənin 747-2-ci maddəsinə görə lizinq müqaviləsində lizinq verənin müvafiq əmlakı hazırlaması nəzərdə tutula bilər. Bu halda bağlanmış əqd isə daha çox podrat münasibətlərini xatırladır.

Şübhəsiz ki, iri sahibkarlıq subyektlərini, o cümlədən bankları lizinq fəaliyyətinə cəlb etmək üçün ilk növbədə qeyd olunan hüquqi problemləri həll etmək lazımdır. Əgər bir halda ki, Mülki Məcəllə lizinqi icarənin, Vergi Məcəlləsi isə kreditin bir forması kimi müəyyən edirsə, onda qeyri-müəyyən hüquqi çərçivədə banklar üçün lizinq heç də cəlbedici olmayacaqdır. Məlumdur ki, həm icarə, həm də kredit əmlakın istifadəyə verilməsi öhdəliklərinin ayrı-ayrı növləridir. Lakin lizinq

zamanı müqavilənin əsas predmeti əvəzedilməz əmlak olduğu üçün hüquqi cəhətdən lizinq yalnız icarənin xüsusi növü kimi səciyyələndirilə bilər. Eyni zamanda lizinq iqtisadi nöqteyi-nəzərdən kredit formasıdır. Ona görə ki, əslində lizinq verən lizinq alanı müvafiq əmlakı əldə etmək üçün maliyyələşdirir. Lizinqin kredit mahiyyəti özünü qaytarılan lizinq (bu zaman lizinq alan və satıcı eyni şəxs olur) əməliyyatında daha aydın göstərir. Onu da qeyd edək ki, mövcud qanunvericilik lizinqin bu növünü nəzərdə tutmur.

Yuxarıda qeyd olunanlardan belə bir qənaətə gəlmək olar ki, Vergi Məcəlləsindən lizinqi xarakterizə edən meyarlar çıxarıldığı təqdirdə onun vergi siyasəti məqsədilə kredit forması kimi qəbul edilməsi məqbuldur. «Banklar haqqında» AR Qanununun 32.1.2-ci maddəsində də bank nəzarəti məqsədilə lizinq kredit forması kimi qəbul edilmişdir. Hər iki halda formal olaraq icarənin bir növünün kredit kimi qəbul edilməsi iqtisadi siyasətin tərkib hissəsidir. Əslində isə vergi, bank və digər qanunvericilikdə lizinqi xarakterizə edən meyarlar nəzərdə tutulmalı deyildir, çünki bu, mülki qanunvericiliyə aid olan bir məsələdir.

Ölkə qanunvericiliyinə görə, banklar onların lisenziyasında qadağan edilməmişdirsə, lizinq fəaliyyəti ilə məşğul ola bilərlər. Birbaşa kreditdən fərqli olaraq lizinq zamanı bank daha etibarlı təminatla malikdir. Çünki birbaşa kreditin təminatı olan girov (ipoteka) kreditindən fərqli olaraq lizinq predmeti əvvəlcədən bankın mülkiyyəti olur. Digər tərəfdən, lizinq zamanı bank kreditin təyinatını dəqiq bilir. Məhz buna görə də vergi güzəştləri olmadan belə bankların lizinq fəaliyyəti ilə məşğul olması onlar üçün olduqcu sərfəlidir.

Son vaxtlar AR Mərkəzi Bankı da bankların lizinq fəaliyyəti ilə məşğul olmasını öz normativ aktları ilə təşviq edir. Belə ki, məsələn, Mərkəzi Bankın «Azərbaycan Respublikasının bank sistemində icarə əməliyyatları üzrə uçot Qaydaları»nda lizinq əməliyyatlarının uçot qaydaları müəyyən edilmişdir. Həmin Qaydalara görə də lizinqin mühasibat uçotu kredit əməliyyatlarının uçotuna bənzərdir.

FƏSİL II. AZƏRBAYCANDA LİZİNQ BAZARININ TƏNZİMLƏNMƏSİNİN MÜASİR VƏZİYYƏTİ.

2.1. Lizing bazarının formalaşması və fəaliyyətinin mövcud durumu.

Milli iqtisadiyyatın inkişafında lizingin vacib rolu özünü aşağıdakılarda göstərir:

- mənəvi və fiziki cəhətdən köhnəlmiş əsas vəsaitlər sürətlə təzələnir;
- strateji planda lizing sadəcə olaraq xammal və primitiv iqtisadiyyatdan çıxmaq üçün zəruridir;
- bu həm də sahibkarlığın fəallaşdırılması hesabına büdcəyə vergi daxilolmalarının artırılmasıdır;
- lizingin iqtisadiyyata çoxtərəfli təsirinin səmərəliliyi həm də onunla müəyyən edilir ki, o, eyni zamanda, istehsal sferasına investisiyaları fəallaşdırır, bilavasitə əmtəə istehsalçılarının maliyyə vəziyyətini yaxşılaşdırır və bütövlükdə kiçik və orta biznesin rəqabət qabiliyyətliliyini yüksəldir;
- lizing satış bazarında daha rəqabət qabiliyyətli məhsulların istehsalı üçün yeni texnologiyaların əldə edilməsinə imkan verir. Belə əmtəə istehsal etməklə müəssisə həm daxili, həm də xarici bazarlarda səmərəli rəqabət apara bilər;
- bu zaman yeni iş yerlərinin yaradılması və beləliklə də sosial məsələlərin həlli kimi amillər də az əhəmiyyət kəsb etmir;
- bununla yanaşı avadanlığı göndərən də öz məhsulunun satış bazarını genişləndirməkdən səmərə əldə edir.

Hazırda Azərbaycanın lizing bazarı formalaşma mərhələsində olmasına baxmayaraq, bu sahədə xeyli irəliləyişlər müşahidə olunmaqdadır. Belə ki, 2006-cı ildə lizing sektorunda fəaliyyət göstərən dörd əsas şirkət tərəfindən həyata keçirilən lizing əməliyyatlarının ümumi həcmi 7,5 milyon ABŞ dolları (128 layihə) təşkil etmişdir. Son vaxtlar ölkə üzrə lizing şirkətlərinin ümumi portfelində də xeyli artım müşahidə olunur.

Əgər Azərbaycanda 1993-cü ildə 1 lizinq şirkəti fəaliyyət göstərirdisə, onun sayı 2011-ci ildə isə 2005-ci illə müqayisədə lizinq şirkətlərinin sayı 2 dəfə artaraq 22-yə bərabər olmuşdur. Əgər 2005-ci ildə lizinq portfelinin həcmi 34 mln. dollar təşkil edirdisə, 2008-ci ildə bu göstərici 209 mln. dollara bərabər olmuşdur.

Azərbaycanın lizinq şirkətlərinin fəaliyyətinin təhlili göstərir ki, onların əsas iqtisadi göstəriciləri üzrə məlumat bankı toplanmadığına görə həmin şirkətlərin fəaliyyəti haqqında tam təsəvvür yaratmaq olmur. Lakin biz sözügedən tədqiqat mövzusunun araşdırarkən həmin məlumatların maksimum dərəcədə toplanmasına və onların təhlil edilməsinə nail olmağa çalışmışıq. Belə ki, Azərbaycanın lizinq şirkətlərində lizinq portfelinin inkişaf dinamikasının təhlili göstərir ki, “Unileasing” lizinq şirkəti lizinq portfelinin həcminə görə digər şirkətləri xeyli qabaqlayır. 2010-cu ilin məlumatına görə həmin şirkətin lizinq portfelinin həcmi 2008-ci ilin müvafiq göstəricisini 3,6%, 2009-cu ilə nisbətən isə 35,7% ötmüş və 38,8 mln. dollar təşkil etmişdir (Cədvəl 2.1).

Cədvəl 2.1

Azərbaycanın lizinq şirkətlərində lizinq portfelinin
inkişaf dinamikası (min manatla)

Sıra №-si	Lizinq şirkətinin adı	İllər			
		2008	2009	2010	2011
1	Joint leasing	m.y.	28600	28835	30244
2	Ansar leasing	m.y.	m.y.	m.y.	9855
3	Standart leasing	m.y.	m.y.	5127	9687
4	Parex leasing	39614	m.y.	m.y.	6961
5	Ata leasing	3600	3828	4495	6503
6	Texnika leasing	6555	4002	3362	3410
7	AG leasing	12531	9857	5554	3183
8	Uni leasing	37439	28600	38800	m.y.
9	Aqro leasing	34933	m.y.	m.y.	m.y.
10	Qafqaz leasing	7653	6550	9137	m.y.
11	NİKOİL leasing	5810	5454	m.y.	m.y.
12	Finanse leasing	2005	m.y.	m.y.	m.y.
13	MCB leasing	m.y.	m.y.	1192	m.y.

Qeyd: m.y. - məlumat yoxdur

Cədvəlin məlumatlarından göründüyü kimi, “Joint leasing” şirkətlərinin lizinq portfelinin həcmi 2011-ci ildə 30,2 mln.dollar təşkil etmişdir ki, bud a 2009-cu ilə nisbətən 5,6%, 2010-cu ilə nisbətən isə 4,9% çoxdur.

2008-2011-ci illərdə Azərbaycanın bəzi lizinq şirkətlərində istehlak xarakterli lizinq əməliyyatlarının dinamikasına nəzər yetirdikdə, aydın olur ki, bu sahədə də mövcud göstəriciləri qənaətbəxş hesab etmək olmaz.

Pozitiv artım meylinə baxmayaraq, Azərbaycanda lizinq sektorunun inkişaf tempi və hazırkı həcmi yerli bazaar imkanları nəzərə alınmaqla inkişaf etmiş bazaar iqtisadiyyatlı ölkələrlə müqayisədə çox aşağıdır. Ekspertlərin fikrincə, məhz lizinq münasibətlərinin geniş inkişafı əsas fondların təzələnməsi, maliyyələşmə mənbələrinin cəlb olunması, bütövlükdə iqtisadiyyatın modernizasiyası ilə bağlı bir sıra problemlərin həllinə kömək edərdi. İnkişaf etmiş bazar iqtisadiyyatlı ölkələrdə müxtəlif sahələrin bir çox müəssisələri maliyyə resurslarının ölçüsündən və həcmindən asılı olmayaraq məhz lizinq xidmətləri tərəfindən fəal istifadə edliri ki, bunun da nəticəsində lizinq maliyyələşməsinin həcmi real aktivlərə bütün investisiyaların orta hesabla 30%-ni təşkil edir.

Cədvəl 2.2.

2011-ci ildə Azərbaycanın lizinq şirkətlərinin kapitalının və xalis mənfəətinin həcmi (min manatla)

Lizinq şirkətinin adı	Kapital		Xalis mənfəət
	Cəmi	o cümlədən nizamnamə kapitalı	
Uni leasing	7200	1800	1600
Goint leasing	4834	700	m.y.
Qafqaz leasing	8131	2000	673
AG leasing	m.y.	1000	136
Standart leasing	3949	4015	273
Ata leasing	1505	1000	5
Texnika leasing	5936	6000	m.y.
MCB leasing	842	842	m.y.

Qeyd: m.y.-məlumat yoxdur

Azərbaycanda lizinqin dinamik inkişafına, respublikada lizinq sektorunun inkişafına mane olan bir sıra problemlərin son illərdə həllinə baxmayaraq lizinq bazarının inkişafını ləngidən bir çox amillər mövcuddur.

Lizinq sektorunda uzunmüddətli, ucuz maliyyə resurlarının çatışmazlığı əsas problemlərdən sayılır. Mövcud lizinq şirkətlərinin kapitallaşdırılması nisbətən böyük deyil, kommersiya bankları isə qısamüddətli resurs qoyuluşlarına üstünlük verirlər ki, bud a hər hansı lizinqə aid deyil və uzunmüddətli layihələrin maliyyələşməsi üçün öz resurlarını kifayət qədər ehtiyatlı istifadə edirlər.

Azərbaycan qanunvericiliyinə əsasən, lizinq verən lizinq alan tərəfindən geri qaytarılmış və ya lizinq alandan defolt nəticəsində müsadirə olunmuş lizinq predmeti təkrarən lizinqə verilə bilməz. Buda əsas problemlərdən sayılır.

Lizinq fəaliyyətinin vergitutulması problem öz təcili həllini və sistemləşdirilməsini tələb edir. Hesab edirik ki, hazırkı vəziyyət lizinq sövdələşməsinin bahalaşmasına və bank krediti ilə müqayisədə onun qeyri-cəlbediciliyinə gətirib çıxarır.

Azərbaycanda lizinq sazişi xeyli sadələşdirilməklə aşağıdakı mərhələlərdən keçir:

1. Lizinq müraciəti. Potensial lizinq alan onu maraqlandıran obyektin geniş təsvirini verməklə lizinq müraciətinin formasını doldurur.
2. Müraciətə baxılması. Müraciətə lizinq şirkəti tərəfindən baxılır.
3. Müraciətin təsdiqlənməsi. Müraciət lizinq şirkətinin kredit komitəsi tərəfindən təsdiq edilir.
4. Lizinq müqaviləsinin bağlanması. Lizinq alanın müraciəti təsdiq edildikdən sonra lizinq verən və lizinq alan arasında lizinq müqaviləsi bağlanır.
5. Alqı-satqı müqaviləsinin bağlanması. Lizinq verən və satıcı arasında alqı-satqı müqaviləsi bağlanılır.
6. Lizinq obyektinin əldə edilməsi. Lizinq verən lizinq obyektini lizinq alanın müvəqqəti sahibliyinə və istifadəsinə vermək üçün onu mülkiyyət hüququ ilə əldə edir.

7. Sığorta. Lizing müqaviləsi ilə ayrı qayda nəzərdə tutulmadıqda satıcı lizing obyektini sığortalamalıdır.

8. Lizing obyektinin lizing alana verilməsi. Lizing verən və lizing alan lizing obyektinin lizing alana verilməsini təsdiq edən qəbul protokolunu imzalayırlar.

9. Lizing ödənişləri. Lizing alan lizing obyektindən istifadəyə görə mütəmadi olaraq lizing ödənişlərini həyata keçirir.

10. Monitoring – maliyyə nəzarəti. Lizing verən lizing obyektinin vəziyyətini və lizing alanın maliyyə vəziyyətini lizing müqaviləsi ilə müəyyən edilmiş qaydada yoxlayır.

11. Mülkiyyət hüququnun lizing alana keçməsi. Lizing müqaviləsi ilə nəzərdə tutulmuş hallarda lizing obyektini lizing alanın mülkiyyətinə keçə, yaxud lizing alan lizing obyektini satın ala bilər.

Azərbaycanın lizing sektoruna investisiyanın həvəsləndirilməsi özünü aşağıdakılarda biruzə verir:

- lizing inkişaf mərhələsindədir;
- ölkə üzrə lizing portfelinin dəyəri 2,5 mln. dollardır;
- tətbiq olunan faiz dərəcələri 20-25 faizdir;
- əsas sferalar: yük avtonəqliyyat – 45 faiz, tikinti – 23 faiz, sərnişin avtonəqliyyatı – 2,3 faiz;

Təhlil göstərir ki, Azərbaycanın lizing bazarında mövcud olan lizing şirkətləri arasındakı rəqabətə aşağıdakı amillərin təsiri xüsusilə əhəmiyyətlidir:

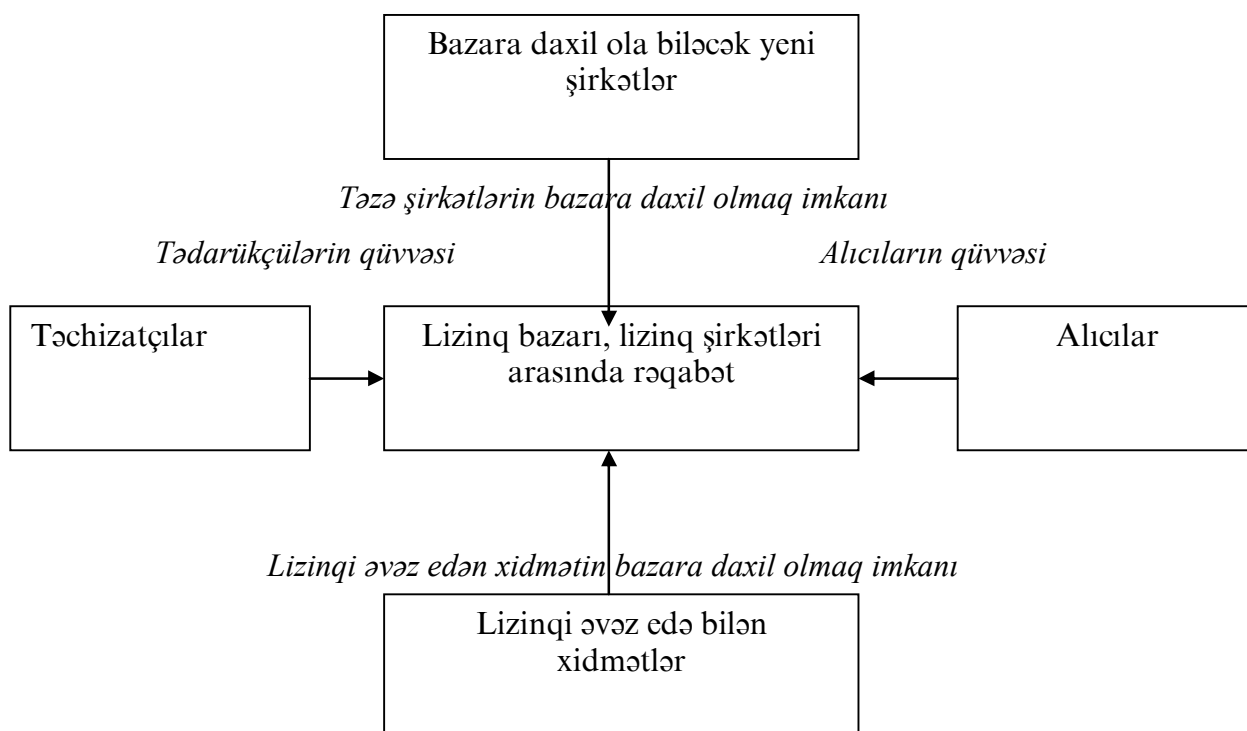
- təzə şirkətlərin bazara daxil olmaq imkanı;
- lizingi əvəz edən xidmətin bazara daxil olmaq imkanı;
- tədarükçülərin qüvvəsi;
- alıcıların qüvvəsi.

Bunu sxematik olaraq ifadə etmək mümkündür (sxem 2.1).

Inkişaf etmiş bazar iqtisadiyyatlı ölkələrin təcrübəsi göstərir ki, adətən lizing xidmətlərinə minimum potensial tələbat ÜDM-in təxminən 2,8 faizinə, lizing xidmətlərinin potensial təklifi isə tələbatın 20 faizinə bərabər götürülür.

Sxem 2.1.

Azərbaycanın lizinqin bazarının formalaşmasına təsir edən amillər

Lizinq mexanizminin köməyi ilə iki mühüm istehsal amili: əmək (sahibkarlıq qabiliyyəti) və kapital birləşdirilir ki, bunlar da birlikdə bir tərəf-dən, lizinq subyektlərinin bələdiyyə və respublika büdcələrinin formalaşmasında və deməli, cəmiyyətin sosial-iqtisadi problemlərinin həllində iştirakını, digər tərəfdən isə, geniş təkrar istehsalı və bazarın zəruri əmtəələrlə təchizatını təmin edir. Lizinq alanların kiçik biznesin həm bilavasitə icraçıları (işçiləri), həm də müstəqil sahibkarları kimi ikili sosial-iqtisadi statusu onları nəinki şəxsi istehlakın yaxşılaşmasında, həm də istehsal yığımının həyata keçirilməsində maraqlı edir ki, bu da elmi-texniki tərəqqinin sürətləndirilməsi üçün zəmin yaradır.

Lizinq alanla (icarədarla) lizinq verən arasında qarşılıqlı iqtisadi əlaqələrin əsasını investisiyalar və lizinq ödəmələri əmələ gətirir. Bunlar istehsal vasitələri üzərində mülkiyyət hüququndan istifadəyə malik olma, həmin hüquqların reallaşması və əldə edilməsi münasibətlərini əks etdirir.

Lizinq sövdələşmələrinin layihələşdirilməsinin və lizinq müqaviləsi hazırlığının daha mürəkkəb elementlərindən biri lizinq ödənişləri məbləğinin

müəyyən edilməsi sayılır. İşin bu mərhələsi həm lizinq verən üçün, həm də lizinq alan üçün son dərəcə vacibdir, çünki onun nəticəsindən asılı olaraq lizinq xidmətlərinin son dəyəri formalaşacaqdır. Lizinq verən üçün müəyyən gəlirlilik səviyyəsini təmin edən iqtisadi cəhətdən əsaslandırılmış ödəniş həcmnin,

lizinq alan üçün isə konkret şəraitlərdə xərclərin qəbul olunan səviyyəsinin hesablanması lizinq sövdələşmələrinin layihələşdirilməsinin əsas mərhələlərindən biri sayılır.

Lizinq verən üçün lizinq ödəmələrində lizinq sövdələşməsi üzrə bütün çəkilmiş xərclərin nəzərə alınması və əks etdirilməsi son dərəcə vacibdir.

Lizinq sövdələşmələrinin təşkilinin mərkəzi, daha vacib həlqəsi lizinq ödəmələrinin iqtisadi cəhətdən əsaslandırılmış tərkibi və ölçüsü sayılır.

Lizinqə görə ödəmənin mahiyyəti, onun iqtisadi təbiəti haqqında iqtisadi ədəbiyyatda müxtəlif fikirlərə rast gəlinir. Çox vaxt lizinq ödəmələri adı altında avadanlığın, bina və qurğuların amortizasiyasının tam və ya hissə kəmiyyəti başa düşülür.¹⁶ Tamamilə aydındır ki, bu cür fikirlər öz mahiyyətinə görə, çoxkomponentli xarakterə malik lizinq ödəmələrinin bütün iqtisadi strukturunu əks etdirmir.

Lizinqə görə ödəmə - lizinq obyektinin istifadəsi prosesində yaranan gəlirin bölüşdürülməsi üzrə mülkiyyətçi və icarədarın iqtisadi münasibətlər formasıdır, təsərrüfat həyatı müstəvisində isə lizinq alan və lizinq verənin qarşılıqlı hesablaşmalar formasıdır. O, istehsal vasitələrinin dəyərinin ödənilməsi, kapitalın yığılması və sahibkarlıq fəaliyyətinin stimullaşdırılması funksiyalarını yerinə yetirir.

Lizinq ödəmələrinin müəyyən edilməsinin obyektiv əsasını aşağıdakılar təşkil edir: lizinq obyektinin dəyəri və vəziyyəti; normativ istismar müddəti; amortizasiya norması; ssuda faizi; fəaliyyət növü; vergi güzəştləri; lizinq şərti (lizinq müddəti qurtardıqda obyektin alışı və ya qaytarılması); lizinq xidmətlərinin tələb və təklifi.

Lizinq ödəmələrinin tərkibinə aşağıdakıları aid etmək olar: qaytarma dəyəri; amortizasiya ayırmaları; lizinq verənin torpaq vergisi; kreditə görə haqq; servis xidməti xərcləri və ya lizinq verənin istismar xərcləri; lizinq verən tərəfindən

¹⁶ Дашков Л.П. и др. Предпринимательство и бизнеса. М. 2005, 89

obyektin sığortası; əmlak vergisi, ƏDV; lizinq şirkətinin komissiyon faizi (marja); lizinq alan tərəfindən yaradılan mənfəətin bir hissəsi.

Lizinq ödəmələrinin əsas funksiyaları aşağıdakılardan ibarətdir: lizinq obyektinin dəyərinin ödənilməsi; kapital yığılması; sahibkarlıq fəaliyyətinin stimullaşdırılması; gəlirlərin yenidən bölüşdürülməsi; mülkiyyətçinin təkrar istehsalı; qarşılıqlı hesablaşmalar.

Lizinq verənin lizinq marjı da lizinq ödənişlərinin mühüm elementlərindən sayılır. Bəzi hallarda lizinq marjı anlayışının əvəzinə komissiyon ödəmələri, komissiyon haqqı və s. kimi ifadələrdən də istifadə edilir. Lizinq marjı özündə lizinq verənin xüsusi məsrəflərini və onun aldığı mənfəəti birləşdirir. Eyni zamanda lizinq verənin məsrəflərinin tərkibinə qarşılıqlı razılaşmaya əsasən lizinq brokerlərinə ödənilən lizinq xidmətləri haqqı da daxil edilə bilər.

Beləliklə, yuxarıda qeyd edilənlərin əsasında belə qənaətə gəlmək olar ki:

- lizinq verən və lizinq alan arasında qarşılıqlı iqtisadi münasibətlərin əsasını lizinq ödəmələri təşkil edir ki, bunlar da istehsal vasitələrinə sahibliyi, ondan istifadəni, mülkiyyət hüququnun reallaşmasını və mənimsənilməsini əks etdirirlər;
- lizinqin iqtisadi mahiyyəti lizinq sövdələşmələri zamanı meydana çıxan münasibətlərin xarakteri ilə izah edilir;
- lizinq verən üçün lizinq sövdələşməsinin özü kommersiya marağı təşkil edir, çünki o, iqtisadi səmərəyə malikdir;
- lizinq sövdələşmələrinin təşkilinin əsas elementi lizinq ödənişlərinin iqtisadi cəhətdən əsaslandırılmış tərkibi və kəmiyyətidir;
- lizinq haqqının obyektivliyi əmlakın dəyəri və vəziyyəti, amortizasiyanın müddəti və norması, ssuda faizi, vergi güzəştləri və s. ilə müəyyən edilir;
- iqtisadi nöqtəyi-nəzərdən lizinq ödənişləri lizinq əmlakının qaytarma dəyərindən aşağı olmamalıdır, əks halda onun sadə təkrar istehsalı təmin edilə bilməz;
- lizinq alan tərəfindən lizinq ödənişləri pul, kompensasiya və ya qarışıq formaya malik ayrıca haqlar şəklində ödənilir. Bu zaman ya deqressiv şkala üzrə (müqavilənin bütün fəaliyyəti ərzində bərabər paylarla), ya da reqressiv şkala üzrə

(ödəmələrin ölçüsü böyükdən kiçiyə doğru dəyişir) lizinq ödəmələri sxemlərindən istifadə olunur;

- lizinq ödənişləri lizinqin növündən, ödəmə üsulundan və iqtisadi şəraitdən asılı olaraq müəyyən edilir;

- son vaxtlar ölkədə lizinq obyektı olan əmlaka sürətləndirilmiş amortizasiyasının tətbiqi və maliyyə lizinqi əməliyyatlarının ƏDV-dən azad edilməsi lizinq fəaliyyətinin stimullaşdırılmasına imkan verir.

2.2. Lizinq bazarının tənzimlənməsinin iqtisadi-hüquqi cəhətləri.

Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsinə görə lizinq müqaviləsinin qüvvədə olduğu müddət ərzində həmin müqavilə üzrə ödənişlərin ümumi məbləği lizinq ödənişləri hesab edilir (7, 1385). Başqa sözlə desək, lizinq ödənişləri lizinq müqaviləsi üzrə lizinq alana verilmiş lizinq obyektindən istifadəyə görə onun tərəfindən lizinq verənin xeyrinə həyata keçirilən ödənişlərdir.

Ölkə qanunvericiliyinə görə, əgər lizinq alan və lizinq verən arasında lizinq ödənişləri ilə bağlı hesablaşmalar lizinq obyektı vasitəsilə istehsal olunan məhsulla (natura formasında) aparılırsa, belə məhsulun qiyməti tərəflərin razılığı ilə müəyyənləşdirilir və lizinq müqaviləsində qeyd edilir.

Eyni zamanda Mülki Məcəllədə göstərilir ki, lizinq alanın lizinq ödənişlərinin verilməsi ilə bağlı öhdəlikləri, lizinq müqaviləsi ilə ayrı qayda nəzərdə tutulmayıbsa, lizinq alanın lizinq obyektindən istifadəyə başladığı vaxtdan qüvvəyə minir. Bundan başqa, ölkə qanunvericiliyinə əsasən, lizinq müqaviləsində lizinq ödənişlərinə lizinq obyektindən istifadəyə başladığı vaxtdan 6 ay (180 gün) keçənədək möhlət verilməsi nəzərdə tutula bilər. Təbii ki, lizinq ödənişləri bilavasitə lizinq verənin hesabına köçürülür.

AR Mülki Məcəlləsinin 748-ci maddəsinin 11-ci bəndində göstərildiyi kimi lizinq ödənişlərinin ümumi məbləğinə aşağıdakılar daxildir:

- lizinq obyektinin amortizasiya ödənişləri;

- lizinq obyektinin əldə edilməsi ilə bağlı zəruri xərclər;
- lizinq obyektini əldə etmək üçün alınan kreditə görə faiz;
- lizinq verənin haqqının məbləği;
- lizinq verən tərəfindən lizinq obyektini sığorta edilmişdirsə, sığorta üçün ödənilən məbləğ;
- lizinq verənin əlavə xidmətlərinin haqqı;
- lizinq verənin lizinq müqaviləsi ilə nəzərdə tutulmuş digər xərcləri.

Azərbaycan Respublikası Vergi Məcəlləsinin 114.3-cü maddəsinə görə əsas vəsaitlərin kateqoriyaları üzrə illik amortizasiya normaları aşağıdakı kimi müəyyən olunur:¹⁷

- binalar, tikililər və qurğular – 7%-dək;
- maşın, avadanlıq və hesablama texnikası – 25%-dək;
- nəqliyyat vasitələri – 25%-dək;
- iş heyvanları – 20%-dək;
- geoloji-kəşfiyyat işlərinə və təbii ehtiyatların hasilatına hazırlıq işlərinə çəkilən xərclər – 25%-dək;
- qeyri-maddi aktivlər – istifadə müddəti məlum olmayanlar üçün 10%-dək, istifadə müddəti məlum olanlar üçün isə illər üzrə istifadə müddətinə mütənasib məbləğlərlə;
- digər əsas vəsaitlər – 20%-dək.

Iqtisadi elementlərin və maddələrin tərkibinə görə lizinq ödəmələrini xalis (xalis renta) və ümumi ödəmələrə bölmək olar. Xalis lizinq ödəmələri zamanı lizinq alan özü isitmə, işıqlandırma və s. haqlar da daxil olmaqla icarəyə götürülən əmlakın (xüsusilə də daşınmaz) saxlanması üzrə bütün xərcləri ödəyir, lizinq verənə isə xalis gəlir və ya əslində renta sayılan məbləği ödəyir.

Lizinq ödəmələrinin maddə və elementlərinə aşağıdakıları aid etmək olar:

- lizinq verənin gəliri;
- lizinqin əldə edilməsi və ötürülməsi xərcləri;
- lizinq predmetinin əldə edilməsi üçün kreditə görə faiz;

¹⁷ Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi. Bakı, 2005, 125

- müqaviləyə görə lizinq verənə əlavə xidmətlərə görə haqq;
- ƏDV;
- lizinq verənin torpaq vergisi;
- əgər sığorta lizinq verən tərəfindən aparılırsa, onda lizinq obyektinin sığortasına görə sığorta haqları;
- daşınmaz əmlaka görə lizinq verənin istismar xərcləri;
- lizinq predmetinə görə lizinq verən tərəfindən ödənilən vergi;
- lizinq predmetinin alış qiyməti.

Ümumi lizinq ödəmələri zamanı əmlakın istifadəçisi onların bütün iqtisadi elementlərini lizinq verənə ödəyir və onun saxlanması üzrə zəruri tədbirləri həyata keçirməklə mülkiyyətin yükünü daşıyır.

Qarışıq lizinq ödəmələri sistemində onların xüsusi müxtəlifliyi faiz ödəmələri formasında ayrılır. Faiz ödəmələrinin mahiyyəti ondan ibarətdir ki, lizinq ödəmələrinin bütün məbləği iki hissəyə bölünür:

- sabit, yəni bazarda formalaşmış lizinq dərəcələrinin 70-80%-ni təşkil edən hissə;
- dəyişkən, yəni lizinq alan tərəfindən buraxılan məhsulun (göstərilən xidmətlərin) dəyərinin bir hissəsi.

Lizinq ödəmələrin də sabit və dəyişkən hissənin uzlaşdırılması bazar ödəməsi dərəcəsinin istifadəçinin imkanlarını ötüb keçməsi ilə əlaqədar onun öz riskini azaltmağa imkan verir, eləcə də onun istehsal fəaliyyətinin səmərəliliyini yüksəltməyi stimullaşdırır.

Lizinq ödəmələrinin tərkibinə lizinq verənin müqavilədə nəzərdə tutulmuş bütün əsaslandırılmış xərcləri daxildir. Bu xərclərdən bir hissəsi öz funksional təyinatına görə lizinq obyektinin balans dəyərinə, başqa bir hissəsi isə cari fəaliyyət xərclərinə aid edilir.

Müqavilə şərtlərindən asılı olaraq həm əsaslı, həm də cari xərclərin ayrı-ayrı maddələri lizinq alanda da nəzərə alın bilər.

Lizinqin inkişafının stimullaşdırılması məqsədilə lizinq obyektinə lizinq alan tərəfindən sürətləndirilmiş amortizasiyanın tətbiq edilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb

edir. Belə bir əmsalın tətbiqi yalnız lizinq verənin risklərinin minimumlaşdırılması üçün deyil, həm də onun lizinq layihəsinə qoyduğu vəsaitlərin tez qaytarılması üçün zəruridir. Hazırda əksər Azərbaycan bankları üçün 3-4 ilədən yuxarı dövr üçün kreditlərin verilməsi az real görsənir. Sürətləndirilmiş amortizasiya mexanizminin tətbiqi xeyli böyük dərəcədə lizinq alanlara onların vergi tutulan mənfəət balansının ixtisar olunan hissəsində güzəştlər təqdim etmək niyyəti ilə şərtlənirdi. Burada lizinq əməliyyatı iştirakçıların maraqlarının qarşı-qarşıya qoyulmasından söhbət gedə bilməz. Bu güzəşt həmçinin lizinq verənə onun tərəfindən investisiya edilmiş vəsaitlərin geri qaytarılmasını sürətləndirməyə imkan verir.

2011-ci il tarixinə bəzi lizinq şirkətlərində mövcud lizinq müqavilələri haqqında göstəricilərin təhlili göstərir ki, “Ata leasing” şirkəti daha çox müqavilələrə malikdir. Belə ki, hazırda bu şirkət üzrə mövcud müqavilələrin sayı 4913-ə bərabərdir ki, bunun da 63,6%-i (3127-si) fiziki şəxslərin, 36,4%-i (1786-sı) hüquqi şəxslərin payına düşür (Cədvəl 2.3).

Cədvəl 2.3.

2011-ci ildə Azərbaycanın bəzi lizinq şirkətlərində
lizinq müqavilələri haqqında göstəricilər

Sıra №-si	Lizinq şirkətinin adı	lizinq müqavilələrinin sayı (ədədlə)	O cümlədən		Tutduğu yer
			Hüquqi şəxslərlə	Fiziki şəxslərlə	
1	Joint leasing	174	117	57	3
2	MCB leasing	16	8	8	8
3	Standart leasing	117	46	71	5
4	Parex leasing	155	25	130	4
5	Ata leasing	4913	1786	3127	1
6	Texnika leasing	24	14	10	7
7	AG leasing	105	48	54	6
8	Qafqaz leasing	614	359	255	2

Hazırda lizinq sektorunda lizinq verənlərin müəyyən sayı formalaşmışdır ki, bunlar da fəal inkişaf edirlər, özləri haqqında ciddi təqdimatlar verirlər və bazaar standartlarına cavab verən xidmətlər təklif edirlər. Bu gün məhz həmin şirkətlər

lizinq xidmətləri bazarında situasiyanı müəyyən edir və onun strukturuna təsir edirlər. Artan rəqabət şəraitində şirkətlər bazaar yeni məhsullar təqdim edirlər və təklif olunan xidmətlərin siyahısını genişləndirirlər, marketinq məsələlərinə daha çox diqqət göstərirlər. Lizinq şirkətlərinin sahəvi ixtisaslaşması da müşahidə olunur. Bununla yanaşı, bazarda təklifdən asılı olaraq şirkətlər maliyyələşmə şərtlərinə yenidən baxırlar.

Azərbaycanda lizinqin dinamik inkişafına, respublikada lizinq sektorunun inkişafına mane olan bir sıra problemlərin son illərdə həllinə baxmayaraq lizinq bazarının inkişafını ləngidən bir çox amillər mövcuddur.

Lizinq sektorunda uzunmüddətli, ucuz maliyyə resurlarının çatışmazlığı əsas problemlərdən sayılır. Mövcud lizinq şirkətlərinin kapitallaşdırılması nisbətən böyük deyil, kommersiya bankları isə qısamüddətli resurs qoyuluşlarına üstünlük verirlər ki, bud a hər hansı lizinqə aid deyil və uzunmüddətli layihələrin maliyyələşməsi üçün öz resurlarını kifayət qədər ehtiyatlı istifadə edirlər.

Azərbaycan qanunvericiliyinə əsasən, lizinq verən lizinq alan tərəfindən geri qaytarılmış və ya lizinq alandan defolt nəticəsində müsadirə olunmuş lizinq predmeti təkrarən lizinqə verilə bilməz. Buda əsas problemlərdən sayılır.

Lizinq fəaliyyətinin vergitutulması problem öz təcili həllini və sistemləşdirilməsini tələb edir. Hesab edirik ki, hazırkı vəziyyət lizinq sövdələşməsinin bahalaşmasına və bank krediti ilə müqayisədə onun qeyri-cəlbediciliyinə gətirib çıxarır.

Hazırda lizinq şirkətlərinin portfelində yük avtomobili nəqliyyatının lizinqi üzrə sövdələşmələrin payı daha çox üstünlüyə malikdir. Belə ki, həmin göstərici 2011-ci ilin əvvəlinə 45%, inşaat və inşaat materialları istehsalı lizinqi üzrə sövdələşmələrin payı 23%, sərnişin avtonəqliyyatı lizinq üzrə sövdələşmələrin xüsusi çəkisi 23%, computer lizinqi üzrə sövdələşmələrin payı isə 3% təşkil etmişdir.

2011-ci il tarixinə bəzi lizinq şirkətlərinin portfellerinin iqtisadiyyatın sektorları üzrə bölgüsünə nəzər yetirdikdə, aydın görmək olar ki, ən iri lizinq şirkətlərindən sayılan “Joint leasing” şirkətində yük daşınması üçün nəqliyyat vasitəsinin dəyəri 3547 min manat təşkil edir ki, bud a bütövlükdə onun lizinq

portfelinin (30,2 mln. manmat) 11,7%-nə bərabərdir. Eyni qayda ilə müəyyən etmək olar ki, şirkətin lizinq portfelində xüsusi texnikanın xüsusi çəkisi 10,0% (3,3 mln. manat), sərnişin daşınması üçün nəqliyyat vasitəsinin xüsusi çəkisi 8,7% (2,6 mln. manat), tikintinin xüsusi çəkisi 26,1% (7,9 mln. manat), istehsalın xüsusi çəkisi 13% (3,9 mln. manat) təşkil etmişdir.

“Aqrolizinq” ASC Dövlət büdcəsindən və digər mənbələrdən 2011-ci ildə ona ayrılmış maliyyə vəsaitinin hesabına kənd təsərrüfatı texnikası, texnoloji avadanlıqlarla, mineral gübrələrlə, pestisidlərlə, cins damazlıq heyvanlarla təmin olunması istiqamətində müəyyən işlər görmüş, habelə aqrotexniki xidmətlərin dairəsini genişləndirmişdir. Dövlət büdcəsindən ayrılmış 35,0 mln.manat vəsait və digər mənbələr hesabına 551 ədəd müxtəlif gücə malik traktor və 1059 ədəd traktora qoşulan digər texnika alınaraq, hüquqi və fiziki şəxslərə lizinqə verilmiş və ya lizinq qaydasında satılmışdır

Respublikanın ərzaq təhlükəsizliyinin təminatında və əhalinin ərzaq məhsullarına tələbatının il boyu təchiz edilməsində kənd təsərrüfatı məhsullarının emalı və saxlanılması üçün müasir texnoloji avadanlıqların alınmasının vacibliyi nəzərə alaraq, “Aqrolizinq” ASC tərəfindən 2010-cu ildə 30,44 mln.manat dəyərində 27 dəst texnoloji avadanlıq gətirmişdir. Onlardan Quba, Ucar, Xirdalan, Sumqayıt, Xaçmaz və Goranboy rayonlarında ümumi tutumu 13500 ton olan 6 soyuducu anbarın, Abşeron rayonunda ümumi sahəsi 0,4 ha olan istixananın, Quba rayonunda hər birinin məhsuldarlığı 300 kq/saat olan 2 və Sumqayıt şəhərində 1 meyvə qurutma sexinin, Ağdam rayonunda 1 heyvandarlıq fermasında avadanlıqların, Biləsuvar rayonunda gücü saatda 1500 baş quş kəsimi üçün avadanlığın, Cəlilabad rayonunda və Bakı şəhərində ümumi gündəlik məhsuldarlığı 25 ton olan bitki yağı sexinin, Abşeron və Yevlax rayonlarında 320 hektar sahədə damcılı suvarma avadanlıqlarının quraşdırma-nizamlama işləri həyata keçirilir.

Qusar rayonunda 800 tonluq soyuducu anbar, Ucar rayonunda 5 tonluq dondurma anbarı, Abşeron rayonunda gücü 5 ton/saat olan kartof çeşidləmə avadanlığı, Gəncə şəhərində gücü 250 kq/saat olan südlük mal-qara üçün zəngin tərkibli yem hazırlayan avadanlıq, Beyləqan rayonunda 100 hektar sahədə damcılı

suvarma sistemi quraşdırılaraq lizinq qaydasında hüquqi və fiziki şəxslərin istifadəsinə verilmişdir.

“Aqrolizinq” ASC və hüquqi və fiziki şəxslər tərəfindən kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarına 113 min ton mineral gübrələrin 50% və 70% güzəştli qiymətlərlə satışı təmin edilmişdir.

2.3. Lizinq münasibətlərinin tənzimlənməsində dünya təcrübəsindən istifadə məsələləri.

Azərbaycanda lizinqin inkişafı xarici ölkələrdə, xüsusilə də inkişaf etmiş bazar iqtisadiyyatlı ölkələrində lizinq fəaliyyətinin təşkilinin forma və metodlarının hərtərəfli təhlilini tələb edir.

Dünya təcrübəsi sübut edir ki, son illər lizinq əməliyyatları əksər ölkələrdə iqtisadiyyatın stabilləşdirilməsinin və inkişafının ayrılmaz hissəsinə çevrilmişdir. Onlarda lizinq həcmnin artım tempi maşın və avadanlıq istehsalına xüsusi kapital qoyuluşunun artım tempini xeyli ötüb keçir. Lizinq həm daxili, həm də xarici bazarlarda məhsulların satışı zamanı geniş istifadə olunur. Hər il dünyada lizinq formasında yeni avadanlıq, maşın və mexanizmlərlə maliyyələşməyə 400 mlrd. ABŞ dollarından çox məbləğ yönəldilir ki, bu da birbaşa xarici investisiyaların həcminə bərabərdir. Avtomobil, mülki təyyarə və dəniz gəmilərindən başqa, beynəlxalq lizinqin predmetləri çox vaxt inşaat avadanlığı, hesablama texnikası, dəzgah və avadanlıq olur.

Bazar iqtisadiyyatlı ölkələrdə investisiyanın 25-30 faizi lizinq əməliyyatlarının payına düşür, yeni növ məhsulların 80 faizə qədəri icarəyə götürülmüş avadanlıqlarda istehsal olunur.

Lizinq xidmətlərinin müasir dünya bazarı əsasən ABŞ, Qərbi Avropa və Yaponiyada cəmlənmişdir ki, onların da payına dünyada lizinq sövdələşmələri həcmnin təxminən 93 faizi düşür. Honkonq, Indoneziya, Tayvan, Sinqapur və

xüsusilə də Cənubi Koreyada lizinqin dinamik inkişafı müşaiyət olunur. Cənubi Koreya dünya təsnifatında beşinci yerə çıxmışdır.

Qloballaşma şəraitində dünyanın müxtəlif ölkələrində lizinq qanunvericiliyi köklü fərqlərə malikdir. Belə ki, kontraktın sonunda avadanlıq alışı opsiya lizinqin fransız modeli İngiltərədə lizinq sövdələşməsi deyil, icarə - satış sövdələşməsi hesab edilir. ABŞ-da da opsiya lizinqin mütləq şərti sayılmır. Lizinq zamanı alış opsiyalarının rolu ümumilikdə birbaşa əks qiymətlən-dirmələrə malikdir. Məsələn, Belçika, Fransız və İtaliya qanunvericilikləri alış opsiyalarına lizinq müqaviləsinin mütləq elementlərindən biri kimi baxır. Lizinqləşdirilən əmlakın mühasibat uçotu qaydalarında da vahidlik yoxdur. Mühasibat uçotunun ingilis-sakson sistemi lizinq obyektinin icarədarın balansında əks olunmasını nəzərdə tutur, Fransada və bir sıra digər ölkələrdə mövcud normalara görə isə, o, lizinq şirkətinin balansında nəzərə alınır.

Dünya təcrübəsində indiyə qədər lizinq anlayışının özünün hətta vahid şərhinə rast gəlinmir. Lakin bu, yalnız lizinq əməliyyatlarının (Fransada kredit-icarə, Belçikada maliyyə icarəsi və s.) izahı üçün müxtəlif terminlərin istifadəsi ilə bağlı deyildir. Əslində bunu hüquqi və iqtisadi xüsusiyyətlərlə əlaqələndirmək lazımdır. Belə ki, ölkələrin çoxunda, o cümlədən də ABŞ-da lizinq sövdələşmələrini tənzimləyən xüsusi qanunvericilik yoxdur, lizinq müqaviləsindən meydana çıxan münasibətlər isə mülki və ticarət hüququnun ümumi müddələri ilə, vergi qanunvericiliyi ilə tənzimlənir. Bu ölkələrdə başlıca rolu lizinq və məhkəmə təcrübəsi oynayır. Bəzi ölkələrdə, o cümlədən Fransa, Belçika və İspaniyada xüsusi lizinq qanunvericiliyi mövcuddur. Həmin ölkələrin normativ aktlarında lizinqin tərfi verilir, əlamətləri sadalanır, maliyyə lizinqi müqaviləsinin bağlanması haqqında şərtlər müəyyən edilir, lizinq verənin cavab verməli olduğu tələblər şərh olunur. Bundan başqa, lizinq müddəti və əmlakın normativ xidmət müddəti arasındakı nisbət, eləcə də lizinq verən, lizinq alan və əmlakın satıcısı arasındakı münasibətlər qanunvericiliklə tənzimlənir. Bununla belə, lizinqin xüsusi olaraq, hüquqi təminatının mövcud-luğundan və yoxluğundan asılı olmayaraq maliyyə və operativ lizinqin

mahiyyətinin iqtisadi və hüquqi anlayışları mühasibat uçotunun istifadə olunan metodlarına nisbətən öndə dururlar.

Xarici ölkələrdə lizinq münasibətlərinin tənzimlənməsi təcrübəsinin ümumiləşdirilməsi onların hüquqi təminatının üç səviyyəsini ayırmağa imkan verir:

- lizinq sövdələşmələrini tənzimləyən xüsusi qruplara malik ölkələr (Fransa, Belçika, İtaliya və s.);
- xüsusi qanunvericilik aktlarına malik ölkələr (İngiltərə, Avstraliya);
- xüsusi qanunlara və qanunvericilik aktlarına malik olmayan ölkələr (ABŞ, Almaniya).

Birinci qrup ölkələrin xüsusi qanunlarında lizinq zamanı meydana çıxan üçtərəfli münasibətlərin bütün kompleksinin tənzimlənməsi cəhdi bir çox vacib məsələlərin müfəssəl surətdə nizama salınmasının yoxluğu ilə uzlaşdırılır. Bu aktlara uyğun olaraq lizinq müqaviləsində üçtərəfli əsasda mütləq göstərilir ki, avadanlıq növbəti dəfə icarəyə verilməsi məqsədilə əldə edilir və o, yalnız istehsal məqsədləri üçün istifadə oluna bilər, eləcə də alış hüququ haqqında şərtlərə və müqavilə müddətinin qurtarmasından sonra avadanlığın əldə edildiyi qiymətə məhdudiyyətlər qoyulur. Bununla yanaşı, həmin ölkələrdə risk və məsuliyyətin meydana çıxması məsələləri mülki və ticarət hüququnun ümumi normaları ilə həll edilir.

İkinci qrup ölkələrdə lizinqin hüquqi tənzimlənməsi iki prinsipdən irəli gəlməklə – müvəqqəti istifadəyə verilmiş əmlakın dəyərindən asılı olmaqla və lizinq müqaviləsi subyektlərindən asılı olmaqla həyata keçirilir. Məsələn, İngiltərənin qanunvericilik təcrübəsində lizinq obyektinin dəyəri 2000 funt sterlinqi keçmədiyi və istifadəçinin isə hüquqi şəxs sayıldığı şəraitdə 1965-ci ildə qəbul edilmiş icarə-satış haqqında Qanunun normaları tətbiq olunur.

Üçüncü qrup ölkələr üçün lizinqin inkişafına xüsusi qanunvericiliyin yoxluğu maneçilik törətmir. Bu onunla izah olunur ki, yaxın vaxtlara kimi ABŞ-da lizinqə müraciət edilməsinin başlıca sövqedici motivi amortizasiyalı vergi güzəştləri sayılırdı. Onlar isə öz növbəsində vergitutma məsələləri üzrə qanunvericilik aktlarında nizama salınırdı. Bu qrup ölkələrdə lizinq sövdələşmələrinə rəğmən, həm də mülki və ticarət hüququnun ümumi müddəaları geniş istifadə edilir.

Lizinq münasibətlərinin subyektləri haqqında məsələ də bir çox ölkələrdə müxtəlif cür həll edilir. Məsələn, Fransada lizinq sövdələşmələrini banklar və onunla əlaqədar olan ixtisaslaşdırılmış maliyyə təşkilatları həyata keçirə bildiyi halda, ABŞ-da kommersiya banklarına maliyyə xidmətlərinin müəyyən növlərini yerinə yetirmək qadağan edilir. Lizinq şirkətləri bir qayda olaraq banklardan təcrid edilmişdir. Belçikada lizinqlə yalnız İqtisadiyyat Nazirliyinin xüsusi icazəsini almış təşkilatlar məşğul ola bilər. İtaliyada lizinq verən müəyyən həcmdə kapitala malik olmalıdır. ABŞ-da lizinq şirkətlərinin 4 növü geniş yayılmışdır:

- banklar və ya onların şöbələri;
- istehsalçı firmaların texnika lizinqi üzrə ixtisaslaşdırılmış bölmələri;
- müstəqil lizinq firmaları;
- digər təşkilatlar (sığorta, broker, investisiya və s.).

Bankların lizinq biznesi sferasına fəal tətbiqi aşağıdakı bir sıra şərtlərlə müəyyən edilir:

- praktiki olaraq bütün ölkələrdə banklara əmlakın lizinqə verilməsinə, yəni bilavasitə icarədar rolunda çıxış etməsinə icazə vermişdir. Nəticədə XX əsrin 60-70-ci illərində şirkətlərdə likvid vəsaitlərin kəskin çatışmazlığı yarandıqda banklar bu hüquqdan istifadədən yararlandılar və avadanlığı lizinqə verməyə başladılar;

- bir sıra ölkələrdə qanunvericilik banklara eyni bir borc alana onların nizamnamə kapitalının 10 faizini keçməyən həcmdə kredit verilməsini qadağan etdiyi halda lizinq üçün oxşar məhdudiyyətlər tətbiq edilmir;

- lizinq əməliyyatları formaca kreditləşmə variantları, bəzi hallarda isə onların əsas məzmunu maliyyələşdirmə kimi çıxış etdiyindən banklar lizinq layihələrinin təşkili və yerinə yetirilməsi üzrə zəruri iştirakçılara çevrilirlər. Bu gün artıq heç bir kifayət qədər iri əməliyyat bankların bilavasitə iştirakı olmadan keçinə bilmir.

ABŞ-da lizinqin sürətli inkişafının əsas səbələrindən biri vergi güzəştləri sayılır. Bu isə sürətli amortizasiyadan və investisiyalı vergi güzəştindən ibarətdir (yeni investisiyaların dəyərinin 10 faizə qədəri vergi məbləğindən tutulur). Məsələn, avadanlığın alınması üzrə məsrəflər 100 min dollar, investisiya güzəşti 10 faiz olarsa, büdcə məbləğindən 10 min dollar çıxılır. Lakin vergi güzəştləri yalnız o halda

meydana çıxdı ki, müqavilə ABŞ-ın Maliyyə Nazirliyinin daxili gəlirlər idarəsinin icarə üçün müəyyən etdiyi aşağıdakı qaydalara uyğun gəldi:

- lizinqin davamlılığı 30 ildən aşağı olmalıdır;
- lizinq müddətinin sonunda obyekt öz ilkin dəyərinin 20 faizdən az olmyan qalıq dəyərinə malik olmalıdır;
- lizinq dövrü avadanlığın xidmət müddətinin 75 faizini ötməməlidir;
- lizinq verən tərəfindən lizinq obyektinə minimal sərmayə onun dəyərinin 20 faizindən az olmamalıdır;
- bəzi yaxşılaşdırmalardan başqa lizinq alan lizinq obyektinə sərmayə qoymamalıdır;
- lizinq ödəmələr qrafikini nəzərdə tutmamalıdır, çünki onlar başlanğıcda böyük, sonra isə kiçik ola bilər;
- lizinq verən vergi güzəştlərindən asılı olmayaraq lizinq üzrə mənfəətin alınmasını nəzərdə tutmalıdır;
- lizinqin uzadılması imkanı avadanlığın normal bazar dəyərini nəzərdə tutmamalıdır.

ABŞ-da avtomobil nəqliyyatı vasitələrinin lizinqi daha geniş yayılmışdır ki, o da açıq və bağlı formalarda həyata keçirilir.

Belçikada lizinqin həyata keçirilməsi xüsusiyyətləri aşağıdakılardır:

- əmlak icarədar tərəfindən yalnız peşəkarlıq məqsədləri üçün istifadə olunmalıdır;
- əmlak icarədar tərəfindən onun növbəti lizinqi məqsədilə əldə olunmalı və gələcək icarədarın tələblərinə uyğun gəlməlidir;
- lizinqin müddəti əmlakın istismar müddətindən yuxarı olmamalıdır;
- icarə haqqının elə bir ölçüsü müəyyən edilir ki, bu icarədara icarəyə götürülən əmlakın xərclərini müqavilənin fəaliyyət müddəti ərzində ödəməyə imkan verir;
- müqavilədə əmlakın qalıq dəyərinə müvafiq qiymətlə lizinqin qurtarması onunla icarəyə götürülən əmlakın mülkiyyətçi kimi icarədara hüquq verilməsi nəzərdə tutulmalıdır.

İngiltərədə kontrakt o zaman lizinq sövdələşməsi sayılır ki, aşağıdakı şərtlər yerinə yetirilmiş olsun:

- o, əmlakın istismar müddətinin 75 faizdən az olmayan müddətə bağlanır;
- burada əmlakın dəyərinin kontraktın fəaliyyət müddəti ərzində tam ödənilməsi nəzərdə tutulur.

Avstriyada lizinqin həyata keçirilməsi xüsusiyyətləri aşağıdakılardır:

- lizinq müqaviləsinin əsas müddəti əmlakın iqtisadi xidmət müddətinin 40-80 faizinə bərabər olur;
- alış opsiyonunun dəyəri opsiyonun reallaşma anına əmlakın dəyərinə uyğun gəlməlidir;
- lizinq müqaviləsinin davam etmə müddətində dövrü ödəmələr nominal olmalıdır;
- əgər lizinq müqaviləsinin predmeti yalnız istifadəsi üçün zəruri olan xüsusi əmlak sayılırsa, onda belə əmlakın iqtisadi mülkiyyətçisi istifadəçi sayılır.

Böyük Britaniyada lizinq şirkətlərindən aşağıdakı vergilər tutulur:

- korporasiya mənfəət vergisi (25-35 faiz);
- kapital vergisi (adətən 1 faiz);
- əlavə dəyər vergisi (onun standart dərəcəsi 15 faizə bərabərdir);
- yerli vergilər (əsasən daşınmaz əmlaka tətbiq olunan vergilər).

Vergitutma qaydalarına istinadən aşağıdakı şərtlərdən istifadə edilir:

- beynəlxalq lizinq əməliyyatları şirkətlər, yaxud şirkətlər qrupu tərəfindən həyata keçirilir. Bunlar digər lizinq sövdələşmələri iştirakçılarının ölkələrinin deyil, Böyük Britaniyanın vergitutmasına məruz qalırlar;

- şirkət lizinqlə «ticarət» həyata keçirir, yəni icarəyə daimi əsasda avadanlıq təklif edən şirkət ticarət şirkətinə oxşayır;

- icarəyə götürülmüş avadanlıqları istifadə edən lizinq alan Böyük Britaniyanın qanunvericiliyinə uyğun olaraq vergiyə cəlb edilir.

Vergi məqsədləri üçün maliyyə lizinqinin müəyyən edilməsi aşağıdakı hallarda baş verir:

- müqavilə müəyyən vaxt dövrünə bağlanır, bu müddətdə o, hər iki tərəf öz konkret müqavilə öhdəliklərini yerinə yetirənə qədər heç bir tərəfdən dayandırıla bilməz.

- lizinqin əsas dövrü ərzində lizinqverən tərəfindən ödənilən lizinq ödəmələri lizinq verənin obyektinin əldə edilməsi və ya istehsalın dəyərini, habelə maliyyələşmə dəyəri daxil olmaqla bütün köməkçi məsrəfləri də ödəyir.

Almaniyada lizinq şirkətləri aşağıdakı vergiləri ödəyir:

- kapital vergisi (cəmiyyət yaradılarkən nizamnamə kapitalının 1 faizi məbləğində);

- mənfəət vergisi (səhmdarların arasında bölüşdürülmüş mənfəətin 36 faizi və bölüşdürülmüş mənfəətin 50 faizi);

- yerli mədən vergisi;

- əlavə dəyər vergisi (14 faiz);

- əmlak vergisi (firmanın xalis aktiv kəmiyyətinin 0,45-0,6 faizi);

- ticarət vergisi.

Avropa İttifaqı ölkələrində integrasiya proseslərinin gedişində lizinq əməliyyatlarının köməyi ilə investitsiyalaşmanı stimullaşdırmaq üçün son illər aşağıdakı prinsiplər əsasında vergi islahatları aparılır:

- gəlirlər alınan ölkə vergiyə cəlb edilir;

- ikiqat vergiqoyma aradan qaldırılır;

- korporativ vergisinin və vergi güzəştlərinin aşağı salınması təmin edilir;

- vergi güzəştlərinin təqdim olunması şərtləri və qaydaları yaxınlaşdırılır, vergi dərəcələri vahid şəkllə salınır, vergi tutulan bazanın hesablanması vahid prinsipləri tətbiq edilir;

- tərəfdaşlıq ölkələrindən kapitallara münasibətdə ayrı-seçkilik aradan qaldırılır.

Vergitutma şərtlərində müəyyən bərabərliyə nail olunsa da, hələ də vergi sistemlərinin prinsiplərində, vergi dərəcələrində və vergi bazasının hesablanmasında bəzi fərqlər mövcuddur (cədvəl 2.4.).

Cədvəl 2.4.

Avropa İttifaqı ölkələrində lizinq əməliyyatlarına təsir
edən vergilərin növləri və dərəcələri

Ölkələr	Korporativ vergilər		Əlavə dəyər vergisi	
	Standart dərəcə	Digər vergi dərəcələri	Standart dərəcə	Güəşt dərəcələri
Belçika	39	28-41 gəlirlərin səviyyəsindən asılı olaraq	20,5	6-qida məhsulları 12 - ətraf mühitin mühafizəsi üçün avadanlıq
Böyük Britaniya	33	25 – xırda firmalar üçün	15	-
Almaniya	50	36	11	7-yeyinti məhsulları, çap materialları, səhiyyə xidmətləri
Danimarka	45	16-44,7- fəaliyyət sferasından asılı olaraq	25	-
İrlandiya	40	10-sənaye üçün müvəqqəti xüsusi dərəcə	0-21	-
İspaniya	35	1-25- fəaliyyət sferasından asılı olaraq	18	6 - qida məhsulları
İtaliya	36	-	19	4 - ilkin zəruri predmetlər 13 - kənd təsərrüfatı məhsulları
Niderland	35-40	-	17,5	5 - yeyinti məhsulları, sərnişin nəqliyyatında gediş
Portuqaliya	36	15 - daşınar əmlakın icarəsindən gəlir	16	2,1 - tibbi ləvazimat, çap materialları 5,3 - kənd təsərrüfatı məhsulları
Fransa	33	-	18,6	-

Lizinq qanunvericiliyini və lizinq əməliyyatlarından vergi tutulması rejimini yaxşılaşdırmaqla Avropa İttifaqı ölkələri hesabatı vahid şəkildə salırlar. Lakin hələ də indiyə qədər Avropa İttifaqı ölkələrində bir-birinə ötürülən əmlakın iqtisadi və hüquqi sahibkarın balansında nəzərə alındığı vaxtda həm iqtisadi və həm də hüquqi konsepsiyalar fəaliyyət göstərir. İqtisadi yanaşma zamanı lizinq müqaviləsinin hüquqi məzmunu nəzərə alınmır və onun yalnız iqtisadi mahiyyəti əks olunur. Bu zaman lizinq əmlakı və onun amortizasiyası operativ lizinqdə onun sahibinin balansında,

maliyyə lizinqində isə əmlakın istifadəçisinin balansında nəzərə alınır. Mühasibat uçotunun bu sistemi əsasən Belçika, Böyük Britaniya, İrlandiya və Niderlandda istifadə edilir. Almaniya, Danimarka və Fransa üçün səciyyəvi olan hüquqi yanaşma zamanı sahibkar bir qayda olaraq lizinq əmlakını lizinqin növündən asılı olmayaraq öz balansında nəzərə alır.

Fransada lizinq biznesinə XX əsrin 50-ci illərinin sonundan etibarən diqqət verilməyə başlanılmışdır. Artıq uzun illərdir ki, Fransa lizinq bazarının kəmiyyətinə görə dünyanın iri ölkələrinin beşliyinə və Avropa ölkələrinin üçlüyünə daxildir. 2000-ci ildə burada bağlanmış lizinq müqavilələrinin dəyəri 18,9 mlrd. dollar olmuşdur. Bununla yanaşı Fransada ümumi investisiyaların həcmində lizinqin xüsusi çəkisi 9,2 faiz təşkil edir. Fransada lizinq əməliyyatları üç əsas meyarla xarakterizə olunur:

- əmlakın alışına malik opsiya lizinq və əmlakın alışına malik opsiyasız lizinq;
- avadanlığın lizinqi və ya daşınmaz əmlakın lizinqi;
- peşəkar və ya özəl məqsədlər üçün lizinq;
- qalıq dəyəri üzrə əmlakın alış opsiya lizinq müqaviləsi əsasında maliyyə lizinqi adlanır.

Fransada lizinq şirkətləri tərəfindən ödənilən əsas vergi növləri gəlir vergisi və dolayısı vergilər sayılır. Hüquqi şəxslərdən gəlir vergisinin dərəcəsi xalis mənfəət üçün 2 faiz təşkil edir. Əlavə dəyər vergisi avadanlıqla bağlı lizinq müqavilələrindən tutulur. Onun standart dərəcəsi 18,6 faizdir. Son illər Fransada lizinq fəaliyyətinə valyuta nəzarəti xeyli dərəcədə ixtisar olunmuşdur. Xarici lizinq alanların lizinq ödəmələri həm avro, həm də xarici valyuta ilə aparıla bilər.

Yaponiyada maliyyə lizinqi iki əsas şərti ödəməlidir:

- lizinqin müddəti təsbit olunur, lizinq ödəmələrinin ümumi məbləği isə təxminən lizinq obyektinin əldə edilməsinin bütün xərclərinə bərabər olur;
- lizinq müqaviləsi pozulmazdır, onu bağlandığı müddət ərzində ləğv etmək olmaz.

Maliyyə lizinqi aşağıdakı meyarlardan biri ödəndiyi hallarda məhsulun reallaşdırılması üzrə müqavilə kimi nəzərdən keçirilir:

- lizinq dövrünün qurtarması ilə lizinq əmlakı sıfır və ya nominal pul mükafatına görə lizinq alana verilə bilər;
- binaya quraşdırılaraq keçirilmiş və buna görə də yerini dəyişmək mümkün olmayan avadanlıq lizinqə verilir;
- lizinqə lizinq alan tərəfindən göstərilmiş xüsusi məqsədlər üçün zavod, maşın və avadanlıqlar verilir. Bu zaman lizinq əmlakını hər hansı digər məqsədlər üçün istifadə etmək çətinləşir;
- lizinq müddəti lizinq əmlakının qanunvericilikdə təsbit edilmiş xidmət müddətinin 70 faizdən qısa olmalıdır (əgər bu xidmət müddəti 10 il və daha çox təşkil edirsə, onda 60 faiz) və lizinq alan alış hüququna malikdir.

Yuxarıda sadalananlardan belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, hər bir ölkədə lizinq fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsi özünəməxsus xüsusiyyətlərə malikdir. Harada ki, lizinq bankların spesifik funksiyası sayılır (İtaliya, Fransa), onlar yalnız bank fəaliyyətini tənzimləmirlər, həm də lizinqə nəzarəti həyata keçirirlər. Böyük Britaniyada və Almaniyada banklar lizinq əməliyyatlarının yalnız o hissəsinə nəzarəti həyata keçirirlər ki, bu hissədəki əməliyyatlar onların tabeliyində olan strukturlar tərəfindən aparılır. Fransada bütün lizinq fəaliyyəti ciddi surətdə dövlət tərəfindən bank səviyyəsində tənzimlənilir. Digər ölkələrdə lizinq fəaliyyətinin idarə edilməsi bank əməliyyatlarına nisbətən xeyli sadələşdirilmişdir.

İtaliyanın, ABŞ və Fransanın qanunvericilikləri ilə lizinq mexanizminə xüsusi tələblər nəzərdə tutulmuşdur. Lizinq müqavilələrinin məhkəmə orqanlarında qeydiyyatı aparılır. Burada məqsəd qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş lizinqə verilən əmlakın mülkiyyətçisi haqqında şəxslərin müəyyən dairəsinə xəbərdarlıq etməkdir. Böyük Britaniyada, Almaniyada, Danimarkada və Niderlandda lizinq fəaliyyəti bir qayda olaraq tənzimlənmir və məhdudlaşdırılmır.

Təcrübə göstərir ki, spesifik qanunvericilik heç də lizinqin inkişafı üçün həlledici sayılmır. Burada ən üstün mövqedə duran amillər ölkənin makroiqtisadi şəraiti, investisiya fəaliyyətinə və onun ən vacib forması kimi lizinqə dövlət yardımı hesab edilir. Lizinq bazarı üçün daha əlverişli şərait Böyük Britaniya, Almaniya, İrlandiya, Norveç, ABŞ və digər ölkələrdə yaradılmışdır. Məsələn, İrlandiyada

lizinqin stimullaşdırılması üçün lizinq şirkətlərinə dövlət subsidiyaları, amortizasiyanın sürətləndirilmiş rejimindən istifadə imkanı təqdim olunur. Məhz bunun nəticəsidir ki, İrlandiya dünyanın təyyarə lizinqi mərkəzinə çevrilmişdir. Ölkədə hazırda maliyyə xidmətlərinin göstərilməsi üzrə Beynəlxalq mərkəz fəaliyyət göstərir.

Araşdırmalar sübut edir ki, dünya bazarında lizinq xidmətlərinin formalaşmasına təsir edən amillər aşağıdakılardan ibarətdir:

- likvid vəsaitlərin həcmnin kifayət qədər olmaması;
- investisiyaların optimallaşdırılmasına sövq edən rəqabətin güclənməsi;
- istehsalın genişləndirilməsi məqsədilə müəssisələrin zəruri maliyyə resurslarının ayırması imkanlarını məhdudlaşdıran mənfəətin azaldılması.

Onu da qeyd edək ki, iqtisadi artımın stimullaşdırılması, xüsusilə də investisiyanın artımı məqsədilə lizinqin inkişafında dövlət maliyyə orqanları, habelə bir sıra beynəlxalq maliyyə təşkilatları, əsasən inkişaf etməkdə olan ölkələr üçün lizinqin inkişafının xüsusi proqramına malik olan Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası (BMK) mühüm rol oynamışlar. BMK iqtisadiyyatı keçid dövrünü yaşayan ölkələrdə lizinqin inkişafına xüsusi diqqət yetirir. Son 30 ildə BMK-nın lizinq şirkətlərinə verdiyi investisiyaların ümumi həcmi 1 mlrd. ABŞ dollarından çox olmuşdur. Lizinq sektorunun inkişaf etdirilməsi məqsədilə BMK dünyanın 39 ölkəsində qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsinə yönəldilmiş tədbirlərdə iştirak edir.

Təhlil göstərir ki, dünya bazarında lizinqin təşkilinin əsas formaları aşağıdakılardan ibarətdir:¹⁸

- bankların strukturunda yaradılan lizinq xidmətləri;
- maşınların, avadanlıqların nəhəng istehsalçıları və öz məhsulunun bir hissəsini lizinq edənlər tərəfindən yaradılan ixtisaslaşdırılmış lizinq şirkətləri;
- texnikanın göndərilməsi və ona xidmət göstərilməsi üzrə ixtisaslaşan iri firmalar tərəfindən yaradılan lizinq şirkətləri.

¹⁸ Abbasov A.A. Biznesin əsasları. Dərslik. Bakı. 2005, 214

Dövlət büdcəsi kəsirlərinin və investisiyanın bütün növlərində nöqsanların mövcudluğu şəraitində dövlətlərarası lizinq biznesin təşkilinin əsas forması kimi çıxış edir və aşağıdakı məsələlərin həllinə kömək edir:

- ən yeni texnologiyalar əsasında əsas fondların təzələnməsinə və istehsalın modernləşdirilməsinə;
- daxili bazarda milli istehsalçıların məhsullarının kütləvi axınına;
- birlik dövlətləri arasında beynəlmiləl əlaqələrin bərpasına və inkişafına.

MDB ölkələri arasında lizinqin normativ bazası Rusiya, Belarus, Ukrayna, Moldova, Qazaxıstan, Azərbaycan və Özbəkistanda mövcuddur. Lizinq nisbətləri Rusiya, Belarus və Ukraynada daha çox inkişaf etmişdir. Lakin onlar da eyni mövqelər üzrə bir çox normativ sənədlər arasında kəskin fərqlər mövcuddur. MDB-də dövlətlərarası lizinq fəaliyyəti üzrə meydana çıxan proseslərin əlaqələndirilməsinə Birliyin İcrayyə komitəsi başçılıq edir. Komitə MDB-yə daxil olan bütün ölkələrin mütəxəssisləri ilə birgə «Dövlətlərarası lizinq haqqında». Konvensiya hazırlamış və qanuni şəkildə rəsmiləşdirmişdir. Konvensiya lizinq fəaliyyətinin spesifik növlərini (kompensasiyalı, əməliyyat, qaytarma, barter, kombinə edilmiş) nəzərə alır, lizinqin tərifini, lizinq prosesinin subyektlərini və obyektlərini, dövlətlərarası lizinq fəaliyyətinin prinsiplərini verir, lizinq müqaviləsinin bağlanması qaydasını, lizinq prosesi iştirakçılarının hüquq və vəzifələrini müəyyən edir.

FƏSİL III. LİZİNQ BAZARININ İNKİŞAFININ TƏNZİMLƏNMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ.

3.1. Lizing bazarının təşkilati-idarəetmə strukturunun inkişafı yolları.

Lizingin inkişaf səviyyəsindən, növündən, ölçüsündən, kommersiya təşkilatlarının tipindən və mövcud təcrübədən asılı olaraq lizing prosesinin idarə olunmasının istehsal metodu ön plana çəkilə bilər. Burada lizing əməliyyatlarının hazırlanması və reallaşdırılması üzrə bütün işlər əmlakın istehsalçısı olan müəssisənin istehsal bölməsi tərəfindən yerinə yetirilir. Bu, yeni texnikanın satışını daha operativ şəkildə təşkil etməyə, lizing alan tərəfindən onun keyfiyyətli təmirini və xidmətini təşkil etməyə imkan verir. Çünki, müəssisə ixtisaslı kadrlara və texniki imkanlara malikdir. Lakin buraxılan məhsulun həcmində lizing payının artması ilə əlaqədar bu təşkilati forma iştirakçıların iqtisadi maraqlarına cavab verməyə bilər. Odur ki, müəyyən mərhələdə daha yüksək idarəetmə səviyyəsindən istifadə zəruriliyi meydana çıxır. Lizing əməliyyatlarının bu cür idarəetmə səviyyəsini təmin etmək müəssisənin, təşkilatın (bankların), eləcə də müxtəlif lizing şirkətləri formasında təmsil olunan xüsusi ixtisaslaşmış sahələrin marketinq xidmətləri tərkibinə daxil edilə bilən müstəqil bölmələrin imkanı daxilindədir.

Lizing şirkətinin yaradılması üzrə məsələlərin kompleks həlli üçün ilk növbədə onun statusunu müəyyən etmək lazımdır. Ölkə qanunvericiliyinə görə lizing müəssisələri açıq tipli səhmdar cəmiyyətləri formasında yaradılır. Lakin son normativ aktlarda bu tələb mütləq şəkildə irəli sürülməlidir. Odur ki, ölkənin bir sıra lizing şirkətləri məhdud məsuliyyətli cəmiyyət və qapalı tipli səhmdar cəmiyyəti kimi qeydiyyatla alınmışdır. Adətən, yaradılan lizing şirkətlərinin əsas məqsədi əmlakın lizing şirkəti tərəfindən əldə edilməsi və onun sahibkara verilməsi vasitəsilə investisiya fəaliyyətindən gəlir almaqdan ibarətdir. Bu zaman lizing şirkətlərinin yaradılması aşağıdakı amillərdən asılıdır:

- lizing alanda əmlakın əldə edilməsi və onların lizing əməliyyatlarına hazırlığı üzrə investisiya layihələrinin mövcudluğundan;

- minimal zəruri vəsaitlərin mövcudluğu və əlavə kredit resurslarının cəlb edilməsi imkanlarından;
- lizinq şirkəti təsisçisi olan kreditorun vəsaitlərinin minimumlaşdırılmasını təmin edən bir neçə lizinq layihələrinin investisiyalaşdırılması sxeminin işlənilib hazırlanması səviyyəsindən;
- lizinq şirkəti üçün əlverişli lizinq marğı səviyyəsinin müəyyən edilməsi imkanlarından;
- amortizasiya siyasətinin çevikliyindən;
- etibarlı sxemin mövcudluğundan və lizinq şirkəti zəmanətinin təqdim edilməsindən;
- lizinq alanın lizinq şirkətinin ödəmələrinin səmərəli təminatından;
- lizinq haqqında qanunvericilikdə nəzərdə tutulan vergi ayırmalarının azaldılması imkanlarından.

Eyni zamanda lizinq şirkətləri yaradılarkən lizinq ödəmələri maliyyə lizinqi müqavilələrinə görə ƏDV-yə cəlb olunmur. Lizinq verəndə mənfəətdən vergi müqavilənin investisiyalaşdırılması üçün lizinq verən tərəfindən cəlb olunmuş kreditə görə faiz məbləğində, eləcə də lizinq verənin xidməti maya dəyərinə müəyyən qaydada aid edilən başqa məsrəflərin məbləği qədər azaldılan gəlir sayılır. Lizinq verənin mənfəətdən vergi məbləğini hesablayarkən vergitutma bazası kimi lizinq ödəməsindən lizinq əmlakı dəyərinin qaytarılan məbləği, lizinq sövdələşməsinin investisiyalaşması üçün lizinq verən tərəfindən cəlb edilmiş kreditə görə faiz məbləği, habelə lizinq verənin xidmət maya dəyərinə müəyyən olunmuş qaydada aid edilən xərclərin məbləği çıxılmaqla yerdə qalan məbləğ qəbul edilir. Lizinq əmlakına qoyulan kapital qoyuluşundan, müddəti bir ildən yuxarı olan müqavilələrdən alınmış və istənilən təşkilati-hüquqi formalı lizinq verənin mənfəəti, eləcə də lizinq verənlərə göstərilən xidmətlərin investisiyalaşmasına kreditlərin verilməsindən alınmış bank və kredit təşkilatlarının mənfəəti vergitutmadan azad olunur.

Lizinq əmlakının əldə edilməsinə vergi ödəmək öhdəliyi bu əmlakın qeydiyyatının kimin adına həyata keçirilməsindən asılı olmayaraq lizinq müqaviləsinin istənilən tərəflərindən birinin üzərinə qoyula bilər. Lizinq müddətinin

sonunda lizinq əmlakına mülkiyyət hüququnun lizinq alana keçməsi halında, eləcə də lizinq müddətinin sonunda lizinq əmlakının qaytarılması halında təkrar vergi ödənilməsi həyata keçirilmir.

Əmlak vergisi lizinq müqaviləsinin o iştirakçısı tərəfindən ödənilir ki, lizinq əmlakı həmin iştirakçının balansında yerləşir. Operativ beynəlxalq lizinq müqaviləsi üzrə lizinq əmlakına gömrük rüsumları və vergilər (əgər lizinq müqaviləsində lizinq müddəti başa çatdıqda əmlakın geri qaytarılması nəzərdə tutulmayıbsa) tutulmur. Əgər lizinq müqaviləsində müqavilə müddətinin sonunda Azərbaycan tərəfindən və ya Azərbaycan tərəfinə mülkiyyət hüququnun keçidi nəzərdə tutularsa, onda beynəlxalq maliyyə lizinqi müqaviləsi üzrə lizinq əmlakına gömrük rüsumları və vergilər tutulur.

Konkret şəraitə uyğun olaraq lizinq fəaliyyətinin nəzərdən keçirilən idarəetmə formaları konkret lizinq növünə əsasən müxtəlif kombinasiyalar yaratmaqla zamana və məkana görə eyni vaxtda mövcud olurlar. Lizinqin təşkilati idarəetmə formalarının inkişafı istehsalın kooperasiyası və təmərküzləşməsi qanunları ilə əlaqədar meyllərlə şərtlənə bilər. Belə ki, əmlak istehsalçı-müəssisələri ilə bankların və sığorta şirkətlərinin, habelə birbaşa istehsalçılarla təmir müəssisələrin şəxsində iri maliyyə sahiblərinin kooperasiyası bazarın formalaşması şəraitində lizinqin inkişafı çətinliklərindən qaçmağa imkan verir. Lizinq şirkətlərinin yaradılması, bir qayda olaraq, qoyulan kapitala mütənasib olaraq mənfəətin alınmasında maraqlı iştirakçılar tərəfindən təmin edilir. Nə qədər ki, texniki vəsaitlərə artan tələb lizinq sövdələşmələrinin həcmi artırır, onda bu halda lizinq şirkətlərinin iriləşdirilməsi və ixtisaslaşdırılması, hüquqi cəhətdən müstəqil strukturların yaradılması da mümkündür. Belə olan halda həmin səhmdar cəmiyyəti nəzarət səhm paketinə malik ola bilər, daha doğrusu, lizinq şirkətinin holdinq tipli struktur əsasında lizinq şirkətlərinin funksional qurulma prinsipi lizinq əməliyyatlarının aparılması üzrə məsrəfləri əhəmiyyətli dərəcədə ixtisar etməyə imkan verir. Məsələn, reklam məsələləri və nəşriyyat fəaliyyəti holdinq şirkəti - nəzarət səhm paketi sahibi tərəfindən həyata keçirilə bilər. Həmçinin o, müştərilərin öyrənilməsi üzrə ümumi

xidmətə göstərə bilər, sığorta şirkəti ilə holding səviyyəsində lizinq sövdələşmələrinin sığorta məsələlərini həll edə bilər.

Şübhəsiz ki, lizinq şirkətlərinin yeni fəaliyyət sferaları təşkilati strukturu mürəkkəbləşdirir. Təşkilati struktur lizinq sahibkarlığında tərəqqini təmin edərək bazarın tələbatı nəzərə alınmaqla yenidən qurulur.

Beynəlxalq təcrübədə lizinq şirkətləri təsis sənədlərinə uyğun olaraq lizinq verənin funksiyalarını yerinə yetirən səhmdar cəmiyyəti və ya digər təşkilati-hüquqi formalarda yaradılan kommersiya təşkilatları kimi yaradılır. Lizinq şirkətlərinin təsisçiləri kimi hüquqi şəxslər və ya vətəndaşlar çıxış edir. Ölkə qanunvericiliyinə görə lizinq şirkətləri müxtəlif təşkilati-hüquqi formalara malik ola bilər. Onların arasında daha məqsədəuyğun forma aşağıdakı məcmu amilləri nəzərə almaqla müəyyən edilir:

- təsisçilərin məsuliyyət səviyyəsi. Məsuliyyətin iki növü mövcuddur: tam, yəni bütün əmlakla; məhdud, yəni yalnız qoyulan əmlakın bir hissəsinə görə;
- şirkətin nizamnamə kapitalının yaranma formaları (mülkiyyət subyektlərinin və şəxsi start kapitalının mövcudluğu, investisiyalara və kreditləşdirmə şərtlərinə müqabillik, fəaliyyət miqyası və s.);
- hüquqların səviyyəsi və həcmi;
- lizinq fəaliyyəti növlərinin tərkibi;
- təsisçilərin sayı və s.

Lizinq şirkətinin təşkilati-hüquqi forması seçildikdən və onun yaradılması haqqında qərardan sonra hazırlıq və təşkilati tədbirlər aparılır (sxem 3.1.).

Lizinq şirkəti yaradılarkən onun qurulması və fəaliyyət göstərməsi xüsusiyyətləri nəzərə alınır. Belə bir şirkətin yaradılmasını daha aydın təsəvvür etmək üçün daha geniş yayılmış səhmdar cəmiyyəti formasını nümunə kimi göstərmək olar.

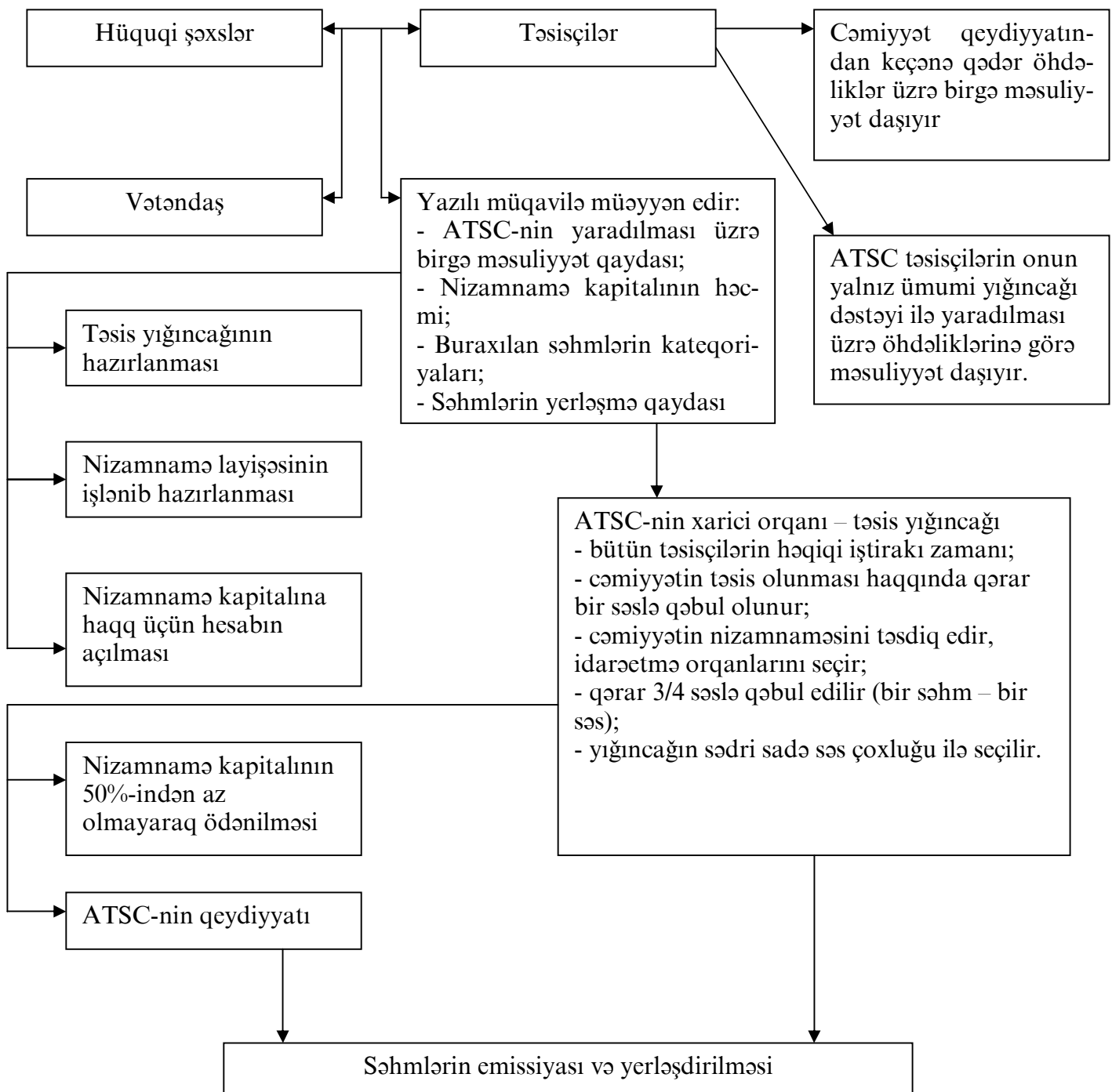
Mülki Məcəllənin səhmdar cəmiyyəti haqqında olan bölməsinə aşağıdakı kimi maksimum mümkün idarəetmə orqanları dəstini daxil etmək lazımdır:

- səhmdarların ümumi yığıncağı;
- direktorlar şurası (müşahidə şurası);
- vahid icraedici orqan (baş direktor idarə heyəti);

- kollegial icraedici orqan (icraedici müdriyyə, icraedici direktor);
- ləğvetmə və təftiş komissiyası;
- hesablama komissiyası – ümumi yığıncağın daimi fəaliyyət göstərən orqanı.

Sxem 3.1.

ATSC formasında lizinq şirkətinin yaradılması qaydası

Lizinq şirkətinin uğurlu fəaliyyəti xeyli dərəcədə onun daxili təşkilati strukturunun qurulmasından və adekvat idarəetmə orqanları sisteminin formalaşmasından asılıdır.

Lizinq şirkətinin strukturunda baş direktordan başqa maliyyə direktoru, kommersiya məsələləri üzrə direktor vəzifələri nəzərdə tutula bilər. Kommersiya direktorunun səlahiyyətlərinə lizinq bazarının, kommersiya-vasitəçi əməliyyatların marketing tədqiqatı, texniki vasitələr lizinqinə müqavilələrin tərtibatı, xarici ticarət və lizinq təcrübəsinin öyrənilməsi məsələləri daxil edilir. Kommersiya xidmətinin tərkibində investisiya layihələrinin təhlilini aparmağa və texniki səviyyə, istehlak və konyunktur imkanları haqqında rəy hazırlamağa qabil olan ekspertlər qruppu ola bilər. Maliyyə direktorunun səlahiyyətlərinə lizinq əməliyyatlarının maliyyə təminatı, borc vəsaitləri bazarının tədqiqatı və müqavilələrin maliyyə ekspertizası ilə əlaqədar məsələlər, eləcə də lizinq şirkətinin iqtisadi fəaliyyət göstəricilərinin müəyyən edilməsi və müştərinin öyrənilməsi daxildir.

Lizinq şirkətinin təşkilati strukturu səhmdarların tipindən (banklar, sığorta şirkətləri, özəl təşkilatlar və s.), iqtisadi fəaliyyət sferasından (sənaye, aqrar-sənaye kompleksi, ticarət və s.), kontraktların və əmlakın tipindən (avadanlıq, nəqliyyət, daşınmaz əmlak və s.) və fəaliyyət zonasından asılıdır. Odur ki, şirkətin quruluşu təşkilatların və onun təsisçilərinin məqsəd və vəzifələrinə cavab verməlidir. Sahibkarlıq fəaliyyəti genişləndikcə lizinq şirkətləri adətən hüquqi şəxs roluna malik olan qız və asılı cəmiyyətlər yaradırlar.

Bu zaman əsas cəmiyyətin qız təşkilatına təsiri, bir qayda olaraq əsas cəmiyyətin QATSC-ın nizamnamə kapitalında iştirak həcmi ilə müəyyən edilir.

Lizinq şirkətinin yaradılmasının nümunəvi variantını nəzərdən keçirək. Burada lizinq şirkətinin əsas təsisçisi kimi kommersiya bankı çıxış edəcək. Belə olan halda lizinq şirkətinin işi bank siyasətinə uyğun olaraq planlaşdırılır. Bu zaman lizinq layihələrinin investisiyalaşdırılması haqqında qərar kredit komitəsi və bank rəhbərliyi tərəfindən qəbul ediləcəkdir. Belə lizinq şirkətinin hesablaşma hesabı təsisçi bankda yerləşir.

Lizinq şirkəti fəaliyyətinin əsas istiqamətləri aşağıdakılardır:

- lizinq sövdələşmələrinin layihələndirilməsi;
- lizinq layihələrinin investisiyalaşdırılması üçün tərəfdaşlara zəmanətin və əks zəmanətin verilməsi nəzərə alınmaqla vəsaitlərin cəlb edilməsi üzrə mexanizmlərin işlənilib hazırlanması;
- azərbaycan müəssisələrinə (satıcılarına) və lizinqalan müəssisələrə lizinq əsasında qarşılıqlı əlaqələrin xüsusiyyətlərinə görə məsləhətlər verilməsi;
- lizinq layihəsinin investisiyalaşdırılmasının təşkili üzrə iqtisadi-hüquqi ekspertiza və xidmətlərin göstərilməsi;
- lizinqə verilən əmlakı sığortalamaq hüququnun verilməsi üzrə sığorta şirkətləri ilə müqavilə münasibətlərinin qurulması; əmlakın lizinq alana qədər nəql edilməsi; quraşdırma və sazlama işləri;
- lizinq alanın fəaliyyətinin auditinin aparılması, mövcud mühasibat uçotu sisteminin etibarlılığının qiymətləndirilməsi, maliyyə vəziyyətinin təhlili;
- beynəlxalq və yerli metodikalar üzrə lizinq alanın əmlakının qiymətləndirilməsi;
- maliyyə lizinqi üzrə layihələrin işlənilib hazırlanması və əməliyyatların aparılması.

Bu zaman lizinq əməliyyatlarının layihələndirilməsi, lizinq layihələrinin konsalting və iqtisadi-hüquqi müşaiyəti müştərilərlə bağlanmış müqavilə əsasında aparılır.

Lizinq şirkətinin fəaliyyət sxemi aşağıdakı kimi ola bilər:

- lizinqləşdirilən əmlakın likvidliyinin müəyyən edilməsi, müştərinin maliyyə vəziyyəti və alıcılıq qabiliyyəti nəzərə alınmaqla investisiya layihəsi risklərinin təhlilinin aparılması, lizinq alanın mühasibat uçotunun etibarlılığının ekspertizası;
- əmlakın göndərişi üzrə kontraktın şərtlərinə baxılması, onun iqtisadi-hüquqi və texniki ekspertizası, zəruri düzəlişlərin aparılması;
- lizinq sövdələşmələrinin iştirakçılarına zəmanətin investisiyalaşdırılması, təminatı və təqdimatı sxeminin işlənilib hazırlanması. Lizinq sövdələşməsinin mühasibat uçotunun optimallaşdırılması;

- əmlakı göndərənlərlə (satıcılarla) danışıqların aparılması və əmlakın alınması üzrə daha əlverişli şərtlərin işlənməsi (avansın azaldılması, hesablaşmaların mərhələliyi və s.);

- sığortaçılardan lizinq ödəmələrinin, lizinqləşdirilən əmlakın qaytarılmasının, əmlakın nəqli və quraşdırılmasının sığortası üzrə zəmanətin alınması;

- lizinq şirkəti ilə (lizinq verən) lizinq alan arasında lizinq müqaviləsinin işlənilib hazırlanması. Sənədlərin hüquqi ekspertizası.

- layihənin bankın departamentlərinə və rəhbərliyinə baxılmaq üçün verilməsi;

- bankda yüksək likvidliyə malik əmlakı girov qoymaqla əmlakın alınması üçün kredit vəsaitlərinin əldə edilməsi;

- satıcı ilə əmlakın alqı-satqı müqaviləsinin bağlanması və avans ödənişi;

- lizinq alanla lizinq müqaviləsinin bağlanması;

- əmlakın satıcı tərəfindən lizinq alana göndərilməsi;

- alqı-satqı müqaviləsi üzrə satıcıya ödənişlər;

- lizinq alan tərəfindən lizinq ödənişlərinin daxil olmasına və lizinq razılaşmasına müvafiq əlavə müqavilələrin yerinə yetirilməsinə nəzarət;

- lizinq verilən əmlakın lizinq alanda istismarına nəzarət;

- cari gəlirlərin bölüşdürülməsi;

- lizinq müddəti başa çatdıqdan sonra qalıq dəyər ilə əmlakın lizinq alana satılma.

Lizinq sövdələşməsi sxemi qız bankların iştirakı ilə yanaşı qərb lizinq şirkətlərini, sığortaçıları cəlb etməklə çoxkanallı investisiyalaşmanı nəzərdə tuta bilər. Bu zaman lizinq şirkətinin maliyyə vəziyyəti də müəyyən edilir. Birincisi, lizinqin müddəti, bir qayda olaraq, üç ilə müəyyən edilir ki, bu da əsasən sürətli amortizasiya müddəti ilə və investisiya kreditlərinə görə vergitutma üzrə güzəşt alınması imkanları ilə şərtlənir. İkincisi, ödəmələrin dövriliyi - rüblük, bəzən isə aylıq və ya illik olaraq müəyyən edilir.

Lizinq şirkətlərinin yaradılması və inkişafı onların həm sahə assosiasiyaları və həm də digər birliklər şəklində müqavilə əsasında könüllü birləşməsini nəzərdə tutur.

Təşkilati olaraq regional assosiasianın yaradılması aşağıdakı kimi həyata keçirilir.

Əvvəlcə, birləşmənin məqsədi və forması, birlik üzvlərinin mümkün tərkib müəyyən edilir, işçi qrupu yaradılır, işlərin başlanması və qurtarması müddəti müəyyən edilir. Sonra işçi qrupunun planı formalaşır ki, burada da konkret icraçılar və sənədlərin hazırlanması müddətləri, birliyin nizamnamə layihəsi hazırlanır; gələcək birliyin təsisçilərinə birinci ümumi yığıncağa dəvət məktubu göndərilir, müqavilənin layihəsi tərtib edilir, nizamnamə layihəsinə və müqavilə layihəsinə baxmağa görə məsləhətlər verilir, birliyin hər bir təsisçisindən ümumi yığıncağa nümayəndəlik kvotası müəyyən edilir. Birliyin hər bir təsisçisindən nümayəndənin sayı onların ilkin qoyuluşlarına görə müəyyən edilir ki, bu da ya nizamnamədə, ya da çoxtərəfli müqavilədə göstərilir.

Müqaviləyə aşağıdakı müddəalar daxil edilir:

- birliyin Adı və təsisçilərin hüquqi ünvanı; müqavilənin predmeti;
- təşkilatın əsas prinsipləri və birliyin strukturu; birliyin vəzifələri;
- rəhbərin vəzifələri; birliyin təsisçiləri arasında əsas funksiyaların bölüşdürülməsi;
- təşkilatın idarə olunmasının əsas prinsipləri, birliyin təsisçilərinin hüquq və vəzifələri;
- birlik təsisçiləri tərəfindən öhdəliklərin yerinə yetirilməsinin qrafiki;
- ehtiyat fondu; birliyin təsisçiləri arasında hesablaşma qaydaları;
- müqavilənin fəaliyyət müddəti; mübahisələrin həll edilməsi qaydaları və yekun müddəaları.

Beləliklə, lizinq əməliyyatları tərkibində marketinq xidməti olan müstəqil strukturlar və eləcə də lizinq şirkətləri tərəfindən həyata keçirilməlidir ki, bu da daha yüksək peşəkarlıqla lizinq proseslərinin idarə edilməsini təmin edə bilər.

Konkret şəraitdə lizinq fəaliyyətinin idarəetmə üsulları lizinqin konkret növü üzrə müxtəlif kombinasiyalar əmələ gətirməklə həm zaman və həm də məkan etibarilə eyni vaxtda mövcud olurlar. Lizinq şirkətinin daha məqsəduyğun təşkilati-

hüquqi forması onun yaradılması zamanı nəzərə alınan amillərin məcmusu ilə müəyyən edilir. Lizinq şirkətinin tərkibində marketinq tədqiqatlarının aparılması lizinq sövdələşmələrinin təhlili, layihə investisiyalaşdırılması, müqavilə-hüquqi işlər və ekspertiza, texniki nəzarət və s. üzrə strukturlar nəzərdə tutulur. Lizinq birlikləri isə könüllü olaraq müqavilə əsasında yaradılır.

3.2. Lizinq bazarının hüquqi tənzimləmə mexanizminin təkmilləşdirilməsi.

Məlum olduğu kimi, 1994-cü ildə «Lizinq xidməti haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu qəbul edilməsinə baxmayaraq bu sahədə hələlik kifayət qədər inkişafa nail olunmamışdır. 2000-ci ildə yeni Mülki Məcəllənin qəbul edilməsi lizinqin hüquqi tənzimlənməsində müəyyən ziddiyyətlərin əmələ gəlməsinə gətirib çıxarmışdır. Belə ki, əlverişsiz vergi mühiti səbəbindən müştərilər üçün lizinq xidməti bank kreditindən xeyli baha başa gəlirdi. Lakin bir qədər sonra (2002-ci ilin sentyabr ayında) respublika hökuməti tərəfindən lizinqin inkişafı üçün əlverişli mühitin yaradılmasına yönəldilən müvafiq tədbirlər görüldü. Daha doğrusu, mülki qanunvericilikdə dəyişikliklər edildi, o cümlədən lizinq əməliyyatlarının lisenziyalaşdırılması ləğv olundu. 2004-cü il yanvarın 1-dən etibarən lizinq əməliyyatlarının ƏDV-dan azad edilməsi və lizinq obyektinə sürətləndirilmiş amortizasiyanın tətbiq edilməsi Azərbaycanda lizinqin daha da inkişafına şərait yaratmışdır.

Dövlət Proqramlarından irəli gələn vəzifələrin icra olunmasında, xüsusilə sahibkarların istehsal fəaliyyətinin təşkilində, fermerlərin kənd təsərrüfatı texnikası və avadanlıqlarla təmin olunmasında lizinq çox mühüm rol oynaya bilər. Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycanda lizinq bazarı müəyyən qədər təşəkkül tapmış, Beynəlxalq Bank və bəzi digər təşkilatlar tərəfindən lizinq şirkətləri təsis edilmişdir. Bu gün lizinq əməliyyatları daha çox tikinti və kənd təsərrüfatı sahələrində inkişaf etmişdir.

Lakin bununla belə etiraf etmək lazımdır ki, hələlik lizinq şirkətlərinin böyük imkanlarından kifayət qədər istifadə edilmir.

Lizinqin inkişaf etdirilməsi üçün ilk növbədə onun qanunvericilik bazası təkmilləşdirilməli, beynəlxalq tələblərə uyğunlaşdırılmalıdır. Yuxarıda qeyd edildiyi kimi 1994-cü ildə «Lizinq fəaliyyəti haqqında» Qanun qəbul edilmiş, 2000-ci ildə qüvvəyə minmiş Mülki Məcəllənin ayrıca bölməsi lizinq münasibətlərinin tənzimlənməsinə həsr edilmişdir. 2003-cü ildə Mülki Məcəlləyə bir sıra əlavə və dəyişikliklər edilmiş və bu sənədin təsdiqi haqqında ölkə Prezidentinin müvafiq Fərmanında İqtisadi İnkişaf Nazirliyinə lizinq xidmətlərinin stimullaşdırılması ilə bağlı təkliflərin hazırlanması tapşırılmışdır. Bu tapşırığın icrası olaraq Vergi Məcəlləsinə lizinq obyektı olan əmlakın sürətli amortizasiyası, habelə lizinq əməliyyatlarının əlavə dəyər vergisindən azad edilməsi ilə bağlı dəyişikliklər edilmişdir.

Azərbaycan iqtisadiyyatında lizinq xidmətlərindən geniş istifadə etmək məqsədilə qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi üzrə aşağıdakı tədbirlərin görülməsi məqsəduyğundur:

- lizinq münasibətlərinin iştirakçılara müəyyən güzəştlərin verilməsi. Bununla bağlı Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsinə, «Sosial sığorta haqqında» və «Dövlət rüsumu haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunlarına, habelə məcburi ödəmələri müəyyənləşdirən digər normativ-hüquqi sənədlərə müvafiq dəyişiklik və əlavələrin edilməsi;
- lizinq müqaviləsinin nümunəvi formasının təsdiqi barədə müvafiq normativ hüquqi aktın qəbul edilməsi;
- lizinq obyektinin dövlət qeydiyyatı ilə bağlı sadələşdirilmiş mexanizmin tətbiq edilməsi;
- lizinq sahəsinin tənzimlənməsi ilə məşğul olan şəxslər üçün müvafiq seminar, treninq və digər tədbirlərin keçirilməsi;
- lizinq münasibətlərini tənzimləyən normativ-hüquqi aktlar toplusunun hazırlanması və onun sahibkarlara çatdırılması.

Lizinq əməliyyatlarında iştirak edən banklar üçün sövdələşmənin dəyərini xeyli aşağı salmağa imkan verən əhəmiyyətli vergi üstünlükləri qərb ölkələrində lizinqin inkişafına kömək etmişdir. Sövdələşmənin daha aşağı dəyəri layihələrin

həyata keçirilməsi ehtimalını yüksəltməyə imkan verir, borclular üçün borc yükünü aşağı salır. Bu mənada Azərbaycan ərazisində fəaliyyət göstərən qanunvericilik aktları kifayət dərəcədə işlənmişdir. Belə ki, həmin qanunvericilik aktları elə işlənmişdir ki, təminata görə alınan pulun dövriyyəsi üzrə qəbul olunan prosedura bəzən çox vaxt aparan və yekunda müsbət nəticəyə tam inam hissi yaratmayan ağır prosesə çevrilməməlidir. Lizing göstərilən bu problemi qismən aradan qaldırır, çünki kreditör təminata görə mülkiyyət hüququnu özündə saxlayır. Təminata görə alınan pulun dövriyyəsi üzrə bankın hüququnun artırılması kreditin keyfiyyətcə yaxşılaşdırılmasına gətirib çıxara və investisiya layihələrinin əksəriyyətinin reallaşmasına imkan verə bilər.

Gələcəkdə iqtisadi artıma və iqtisadiyyatın diversifikasiyasına yardım edəcək mühüm maliyyə xidmətləri sırasında istehsal avadanlığı və vasitələrinin, daşınar və daşınmaz əmlakın əldə edilməsi və yeni istehsalların təşkilinə yardım edən lizing xidmətlərinin rolu daha da artacaqdır. Hazırda qeyri-neft sektorunun aşağı kapitallaşdırılması dərəcəsi və bank sisteminin iri investisiyaları maliyyələşdirmək imkanlarının məhdud olduğu şəraitdə maliyyə lizingi-nin əhəmiyyəti daha da artır. Bununla yanaşı ölkənin maliyyə sektorunda hələlik geniş tətbiq edilməyən bu alətin inkişaf etdirilməsi üçün Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyasının fəaliyyəti yüksək qiymətləndirilməlidir. Az bir müddət ərzində lizing fəaliyyətinin genişləndirilməsi üçün ölkənin mülki və vergi qanunvericiliyinə əhəmiyyətli əlavələr hazırlanması, lizing şirkətlərinə əhatəli texniki yardım göstərməsi gələcəkdə layihənin uğur qazanmasına inamı artırır.

2006-cı il yanvarın 1-dən etibarən Vergi Məcəlləsinin 123.1, 125.1.3 və 140.4 maddələrində edilən dəyişikliklər nəticəsində lizing şirkətlərinin fəaliyyətini məhdudlaşdıran bəzi problemlər aradan qaldırıldı. Belə ki, məsələn, 123.1 maddəsində dəyişiklik edilməmişdən əvvəl, burada göstərilirdi ki, lizingalan lizing ödənişlərini lizing şirkətinə ödəyən zaman mənbədə 10 % vergi hesablayaraq dövlət büdcəsinə köçürməlidir. Həmin maddədə banklar bu vergini ödəməkdən istisna olunsa da, lizing şirkətləri istisna edilməmişdi. Dəyişiklikdən sonra maliyyə lizingi həyata keçirən rezident və qeyri-rezident şəxslər yuxarıda adı çəkilən vergini

ödəməkdən azad edilərək istisna olunanlar sırasına daxil edildi. 125-ci maddə redaktə olunmamışdan əvvəl göstərilirdi ki, rezident müəssisənin və ya sahibkarın lizinq, o cümlədən maliyyə lizinq əməliyyatları üzrə xaricə ödəmələri 4% vergiyə cəlb olunurdu. Aparılan dəyişiklik nəticəsində həmin maddədə riskin sığortasına və təkrar sığortasına dair müqavilələri 4% olaraq qalmaq şərtlə lizinq əməliyyatları həmin maddədən çıxarıldı. 140.4-cü maddədə redaktə aparılmazdan əvvəl, göstərilirdi ki, lizinqverənlə lizinqalan arasında faiz banklararası kredit hərraclarında olan faizlərin 125 faizindən artıq məbləğdə müəyyən olunarsa, həmin həddən yuxarı olan faiz hissəsi xərcə aid edilə bilməz. Bu da lizinq fəaliyyəti üçün mənfi hal idi. Yeni düzəlişdə isə göstərilir ki, maliyyə lizinq müqaviləsində ssuda ödəmələri üzrə faiz dərəcəsi göstərilmədikdə və ya maliyyə lizinq həyata keçirən qeyri-rezidentlərə, habelə qarşılıqlı surətdə asılı şəxslərə maliyyə lizinq üzrə icarə ödəmələrinin cari dəyərini müəyyənləşdirməkdən ötrü istifadə edilən faiz dərəcəsi ödəmələr aid olduğu dövrdə eyni valyuta ilə, oxşar müddətdə verilmiş banklararası kredit hərracında olan və ya hərraclar keçirilmədiyi təqdirdə banklararası kreditlər üzrə faizlərin orta səviyyəsinin 125 %-i məbləğində götürülür.

Bündən başqa , 2006-cı il yanvarın 1-dən əvvəl lizinq avadanlığına ikiqat sürətləndirilmiş amortizasiya normasını tətbiq etməyə icazə verilirdi. Dəyişiklikdən sonra Vergi Məcəlləsində geri gedilərək normal amortizasiya normasının tətbiqinə icazə verilir. Onu da qeyd edək ki, sürətləndirilmiş amortizasiya lizinq üçün olduqca zəruri bir haldır. Ona görə də hesab edirik ki, bu problem tezliklə aradan qaldırılmalıdır.

Eyni zamanda hesab edirik ki, ölkəyə idxal edilən və ölkə daxilindən alınan lizinq obyektı olacaq mallar ƏDV-dən azad olunan mallar sırasına aid olunmasıdır. Bu, ilk baxışda dövlət büdcəsinin itirəcəyi vəsait kimi görünə də, sonradan lizinq təyinatlı malın son istehlak məqsədli mal olmadığından yaradacağı dəyər itiriləndən qat-qat çox olacaqdır. Lakin hazırda lizinq təyinatlı mallar ƏDV-yə cəlb olunur, yəni lizinq şirkəti hansısa avadanlığı aldıqda 18 % ƏDV-ni ödəyib alır. Digər tərəfdən isə lizinq ödəmələri ƏDV-yə cəlb olunmadığından lizinq şirkəti ödədiyi ƏDV-ni nə

əvəzləşdirə, nə də lizinqalana ötürə bilər. Belə hal nəticədə lizinqin bahalaşmasına səbəb olur ki, bu da lizinqə marağı azaldır.

Bütövlükdə, lizinqin bir sıra üstünlükləri vardır. Məsələn, burada girov təminatı məcburi deyil, qoyulmuş maliyyə resurslarının inflyasiyadan 100 faizlik təminatı mövcuddur. Ölkədə lizinqə ehtiyac böyükdür. Regionlarda keçirilən kredit yarmarkaları zamanı fermerlər lizinq əsasında texnika əldə edilməsinə böyük maraq göstərirlər.

Assosiasiya üzvlərinin qənaətinə görə, Sahibkarlığa Yardım Milli Fondundan sahibkarlığın maliyyələşdirilməsi üçün ayrılan vəsaitlərin bir qismi lizinq kreditləşdirilməsinə yönəldilə bilər. Bu məqsədlə fond yanında lizinqlə bağlı ayrıca strukturun yaradılması təklif edilib.

Dövlət başçısının fərmanı ilə yaradılmış «Aqrolizinq» şirkətinə gəlincə, Assosiasiya üzvləri onun bazarda inhisarçı mövqedə duracağına inanmırlar. Hərçənd, bu şirkətin yaradılması üçün dövlət büdcəsindən 250 mlrd. manat vəsait ayrılıb.

Dünya Bankı Qrupuna daxil olan Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası (BMK) dünyanın bütün ölkələrində lizinqin maliyyələşdirilməsi sahəsində uzunmüddətli təcrübəyə malik olmaqla Avropanın, Orta Asiyanın və Yaxın Şərqi 35 müxtəlif ölkəsində 100-dən artıq lizinq şirkətinə sərmayə qoymuşdur. BMK 25 ölkədə ilk lizinq şirkətinin yaradılmasının təşəbbüskarı olmuş və son 30 ildə lizinq şirkətlərinə ümumi həcmi 1 milyard ABŞ dollarından artıq investisiya yönəltmişdir. Lizinq sektorunun inkişafı məqsədilə dünyanın 39 ölkəsində qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsində yardımçı olmuş BMK son illərdə iqtisadiyyatı keçid dövrünü yaşayan ölkələrdə lizinqin inkişafına xüsusi diqqət yetirir.

BMK Azərbaycanda 2003-cü ilin may ayından etibarən İsveçrənin İqtisadi Əlaqələr üzrə Dövlət Katibliyindən (SESO) aldığı maliyyə dəstəyi ilə Azərbaycanda Lizinqin İnkişafı Layihəsini həyata keçirməyə başlamışdır. SESO tərəfindən layihənin həyata keçirilməsinə 2005-ci ilin sonunadək 1,3 milyon dollar qrant ayrılması nəzərdə tutulmuşdur.

Həmin layihənin əsas məqsədi lizinq xidmətləri bazarının inkişafına, kiçik və orta sahibkarlığın maliyyələşdirilmə vasitəsi kimi lizinqdən daha geniş istifadənin

həvəsləndirilməsindən, habelə ölkəmizin lizinq sektoruna xarici və daxili investisiyaların cəlb edilməsi üçün əlverişli mühitin yaradılmasından ibarətdir.

Bütövlükdə yaxın gələcəkdə layihənin məqsədlərini aşağıdakı kimi ifadə etmək olar:

- lizinqi tənzimləyən mövcud qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi;
- maliyyə sektoru, sahibkarlar və hökumət nümayəndələrinə xüsusişdirilmiş təlimlərin keçirilməsi;
- lizinqin üstünlüklərini geniş kütləyə çatdırmaq məqsədilə məsləhətlərin, dəyirmi masaların və konfransların keçirilməsi;
- potensial investorların Azərbaycanın lizinq sektoruna cəlb edilməsi.

Azərbaycan Respublikasında lizinqin inkişafı layihəsinin səmərəli fəaliyyətini təmin etmək və qarşıda qoyulan məqsədlərə nail olmaq üçün BMK aşağıdakı qruplar ilə əməkdaşlıq etməyi nəzərdə tutur:

- dövlət və hökumət qurumları;
- maliyyə sektoru;
- yerli və xarici lizinq şirkətləri;
- özəl sektor, sahibkarlar;
- beynəlxalq maliyyə qurumları;
- xarici investorlar;
- KIV.

Layihənin sponsorlarından olan İqtisadi Əlaqələr üzrə İsveçrə dövlət katibliyi (SESO) özünün iqtisadi inkişaf və əməkdaşlıq proqramında aşağıdakı istiqamətləri əsas götürür:

- keçid iqtisadiyyatlı ölkələrə xarici investisiyaların cəlb edilməsi üçün əlverişli mühitin yaradılmasına yardım göstərmək;
- keçid iqtisadiyyatlı ölkələrə maliyyə axınlarının və yeni texnologiyalarının gətirilməsi üçün özəl sektorun imkanlarını səfərbər etmək;
- istehsal və sosial infrastrukturunu inkişaf etdirmək;
- inkişaf edən ölkələrin beynəlxalq ticarətə sıx inteqrasiyasına nail olmaq.

Azərbaycanda Lizinqin İnkişafı Layihəsinin əsas sponsorlarından biri də BMK-nın bölməsi olan Özəl sektorun inkişafı üzrə partnyorluq (Partnyorluq) hesab edilir. 2000-ci ilin mayında yaradılmış Partnyorluq BMK-nın ayrılmaz hissəsi olmaqla həm özəl müəssisələrə, həm də hökumətlərə aşağıdakılar üzrə yardım göstərir:

- birbaşa investisiyaların cəlb edilməsi;
- kiçik və orta müəssisələrin sayının artırılması;
- sahibkarlığın inkişaf etdirilməsi üçün qanunvericilik mühitinin yaxşılaşdırılması.

Qarşısına qoyduğu məqsədə çatmaq üçün Partnyorluq aşağıdakı sahələr üzrə proqramlar həyata keçirir:

- maliyyə bazarlarının inkişaf etdirilməsi;
- şirkətlər və investisiyalar arasında əlaqələrin qurulması məqsədilə müxtəlif sahələrdə istehsal infrastrukturunun inkişaf etdirilməsi;
- korporativ idarəetmənin nəzəriyyə və praktikasının təkmilləşdirilməsi;
- kiçik və orta sahibkarlığın inkişaf etdirilməsi üçün qanunvericilik mühitinin təkmilləşdirilməsi üzrə məsləhətlərin verilməsi;
- kənd təsərrüfatı və meşəçilik.

Partnyorluq MDB-nin ölkələrində, o cümlədən Azərbaycan, Gürcüstan, Qazaxıstan, Qırğızıstan, Rusiya, Tacikistan, Ukrayna və Özbəkistanda lizinqin inkişafı layihələri həyata keçirilir.

Aparılan tədqiqatlar göstərir ki, torpaq islahatı, kolxoz və sovxozların ləğvi və onlara məxsus bütün əmlakın kənd əhalisinə pulsuz paylanması, məhsulun qiymətlərinin sərbəstləşdirilməsi, kənd təsərrüfatı məhsullarını emal edən müəssisələrin özəlləşdirilməsi və s. bu kimi tədbirlər aqrar bölmənin dinamik inkişafını təmin etmişdir. Torpaq islahatları ilə əlaqədar pulsuz torpaq payı almaq hüququ olun 3,5 milyon vətəndaş torpaq mülkiyyətçisi hüququ verən dövlət aktı almışdır. Islahatların gedişində ləğv olunmuş kolxoz və sovxozların, özəlləşdirilmiş dövlət müəssisələrinin ümumi məbləği 100 milyard manatdan çox olan borcları silinmişdir. Bundan başqa, fermerlərin müxtəlif kənd təsərrüfatı texnikası ilə təchiz

olunmasına dair layihələr həyata keçirilmiş, kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalını artırmaq və bu sahədə sahibkarlığın inkişafını sürətləndirmək məqsədilə kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıları 2012-cü il yanvarın 1-dək bütün vergilərdən (torpaq vergisi istisna olmaqla) azad edilmişlər.

Müasir dövrdə qarşıda duran əsas vəzifələrdən biri kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalçıların zəruri texnikası və gübrələr ilə təchizatını yaxşılaşdırmaqdan, keyfiyyətli məhsul yetişdirməkdən və onun itkisiz yığılmasını təmin etməkdən ibarətdir. Ölkə prezidentinin 2014-cü il Fərmanı ilə təsdiq edilmiş «Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramında (2014-2018-ci illər)» bununla bağlı müvafiq tədbirlər nəzərdə tutulmuşdur. Məhz bunun davamı kimi, «Aqrar bölmədə lizinqin genişləndirilməsi sahəsində əlavə tədbirlər haqqında» AR Prezidenti-nin 23 oktyabr 2004-cü il tarixli sərəncamı ilə İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyinə tapşırıldı ki, ilkin mərhələdə səhmlərin nəzarət zərfi 100 faiz dövlətə məxsus olan «Aqrolizinq» Açıq Səhmdar Cəmiyyəti yaradılsın. Sərəcamda göstərilir ki, belə bir cəmiyyətin yaradılmasında məqsəd aqrar bölmənin müasir texnika ilə təchizatı məsələlərinin çevik şəkildə tənzimlənməsini təmin etməkdən və Dövlət Proqramında nəzərdə tutulan tədbirlərin icrasını sürətləndirməkdən ibarətdir. «Aqrolizinq» ATSC-nin əsas funksiyası dövlət büdcəsindən ayrılan vəsait hesabına alınan kənd təsərrüfatı texnikasının lizinq yolu ilə hüquqi və fiziki şəxslərə icarəyə verməkdir və ya satmaqdır.

«Aqrolizinq» ATSC-nin fəaliyyətinin təşkili üçün ən gec 5 ilə qaytarılmaq şərti ilə 2005-ci və 2006-cı illər üzrə ölkənin dövlət büdcəsi layihələrində bu məqsədə müvafiq olaraq 100 milyard və 150 milyard manat vəsait nəzərdə tutulmuşdur. Eyni zamanda lizinq müqaviləsinin obyektı olan qanunvericiliklə müəyyənləşdirilmiş təsnifat üzrə əsas vəsaitə aid daşınar əşyaların idxal gömrük rüsumundan və idxal zamanı ƏDV-dən azad olunması nəzərdə tutulur.

AR Nazirlər Kabinetinə, İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyinə və Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinə tapşırılmışdır ki, onlar ölkədə beynəlxalq təşkilatlar və xarici ölkələrin maliyyə qurumları tərəfindən həyata keçirilən layihələr çərçivəsində alınan

vəsaitin aqrar bölmənin texniki təchizatının yaxşılaşdırılması üçün istifadəsinə dair müvafiq tədbirlər görsünlər.

Dünya təcrübəsində lizinq fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsinin əsas metodları aşağıdakılardır:

1. İqtisadi metodlar:

- ✓ vergi;
- ✓ qiymət;
- ✓ dövlət iqtisadi proqramlaşdırma.

2. İnzibati metodlar:

- xidmət və əmtəələrin sertifikatlaşdırılması;
- antiinhisar tənzimləmə;
- məhkəmə müdafiəsi;
- hüquqi tənzimləmə;
- lizinqə dövlət və inzibati əmlakın təqdim edilməsi;
- elmi-texniki və informasiya yardımı.

Dövlət iqtisadi proqramlaşdırılma aşağıdakı məsələləri əhatə edir:

- dövlət yardımı;
- təşkilati-hüquqi;
- maliyyə-güzəştli kreditləşmə;
- kadr-mütəxəssislərin hazırlanması;
- sığorta;
- dövlət ehtiyatları üçün əmtəələrin göndərilməsinə sifarişlərin verilməsi;
- sövdələşmələrə zəmanət verilməsi;
- lizinq fondlarının, lizinqin inkişaf proqramlarının və koordinasiya mərkəzlərinin yaradılması.

Azərbaycanda lizinqin tənzimlənməsi xüsusiyyətləri aşağıdakı məsələlərin mövcud durumu və inkişaf səviyyəsi ilə şərtlənir:

1. Hüquqi tənzimləmə: hazırda ölkədə lizinqin hüquqi tənzimlənməsi Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi, Vergi Məcəlləsi, Gömrük Məcəlləsi,

digər qanunvericilik aktları, Nazirlər Kabinetinin Və Milli Bankın normativ aktları ilə həyata keçirilir.

2. Lizinqin obyektı: ölkə qanunvericiliyinə görə sərbəst mülki dövriyyədən çıxarılmış və ya mülki dövriyyəsi məhdudlaşdırılmış əşyalar istisna olmaqla, qanunvericiliklə müəyyənləşdirilmiş təsnifat üzrə əsas vəsaitə aid olan istənilən daşınar və ya daşınmaz əmlaklar lizinqin obyektı ola bilər.

3. Lizinq müqaviləsinin subyektləri: ölkənin Mülki Məcəlləsi ilə müəyyən edilmiş qaydada istənilən hüquqi və fiziki şəxslər lizinq müqaviləsinin subyekti ola bilər.

4. Lisenziyaləşdirmə: ölkə qanunvericiliyinə uyğun olaraq lizinq fəaliyyətinin həyata keçirilməsi üçün lisenziyanın alınması tələb olunmur.

5. Mülkiyyət hüququ: lizinq obyektinə mülkiyyət hüququ lizinq verənə məxsusdur.

Azərbaycanda lizinq bazarının tənzimlənməsi mexanizminin təkmilləşdirilməsi üçün aşağıdakı məsələlərin həllinə nail olmaq lazımdır:

1. Ölkəmizdə lizinqin formalaşması sahəsində mövcud vəziyyətin təhlili və bu aspektdə təkliflər vermək yolu ilə respublikada lizinqin inkişaf etdirilməsi məqsədilə mövcud qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi və iqtisadi mühitin yaxşılaşdırılması. Azərbaycanda lizinqin inkişafına həm xarici və həm də daxili investisiyalar cəlb edilməlidir. Odur ki, ölkədə investisiya mühitinin yaxşılaşdırılması istiqamətində daim iş aparılmalı, biznes subyektlərinin maliyyə institutları ilə əməkdaşlığı möhkəmləndirilməli, tərəfdaşlarla qarşılıqlı əlaqələr genişləndirilməlidir.

2. Lizinqlə maraqlananlara lazımi məsləhətlərin verilməsi və məşğələlərin aparılması. Lizinq bazarının uğurla fəaliyyət göstərməsi üçün lizinq münasibətləri üzrə potensial iştirakçıların ehtiyac və perspektivlərinin dərinləndirilməsi vacib şərtədir. Odur ki, lizinqlə maraqlananlarla məşğələlərin və təqdimat mərasimlərinin keçirilməsi, habelə lizinq iştirakçılarından ibarət işçi qrupları yaradılmasının müstəsna əhəmiyyət kəsb edir.

3. Respublikanın kütləvi informasiya vasitələri və ixtisaslaşdırılmış kurslarda dərslərin keçirilməsi vasitəsilə lizinq və onun üstünlükləri haqqında zəruri biliklərin öyrənilməsi. Bunun üçün əhalinin geniş təbəqələri arasında kütləvi informasiya vasitələri və ixtisaslaşdırılmış dərslər vasitəsilə geniş tədbirlər həyata keçirilməlidir. Bu tədbirlər əsasən xüsusi buraxılışların nəşr olunmasından, qəzet və jurnallarda müvafiq iş adamları ilə münasibətlərin, eləcə də lizinqə dair elmi-nəzəri və praktiki səciyyə daşıyan məqalələrin dərc edilməsindən ibarət olmalıdır. Həmin tədbirlərin ölkənin müxtəlif şəhər və rayonlarında təşkil edilməsi günün ən vacib məsələlərindən biridir.

Bütün dünyada lizinq biznesinin meydana gəlməsinin və sürətlə inkişafının əsasında iki qrup amillər durur:

- obyektiv amillər. Bu amillər elmi-texniki tərəqqinin inkişaf qanunauyğunluqları və xüsusiyyətləri və elmtutumlu istehsala kapital qoyuluşunun artımı ilə əlaqədardır;

- subyektiv amillər. Bu amillər dövlətin sosial-iqtisadi siyasəti və psixologiya səddin ictimai şüurla aradan qaldırılması ilə əlaqədardır. Sahibkarlar dairəsi belə bir sadə faktı dərk etməlidirlər ki, səmərəli biznes özlərinə məxsus deyil, digərlərinə məxsus borc (icarə) istehsal vəsaitlərində qurula bilər.

Lizinqin inkişafının obyektiv amilləri arasında aşağıdakılar mühüm əhəmiyyətə malikdirlər:

- texnika və texnologiyanın sürətlə təzələnməsi, bununla da avadanlığın mənəvi köhnəlmə müddətinin azaldılması və fiziki aşınma dövründən ayrılmaqla artırılması;

- yerinə yetirilməsi istifadəçilərin özləri tərəfindən məhdudlaşdırılan yeni texnikaya servis xidmətinin mürəkkəbləşdirilməsi və bahalaşdırılması;

- buraxılan məhsulun differensiasiyasının gücləndirilməsi də daimi deyil, müvəqqəti istifadə edilən ixtisaslaşdırılmış bahalı texnikanın istehlakının genişləndirilməsi;

- istehsal vasitələri bazarında çeşidləri artırılan daha səmərəli maşın modellərinin optimal seçim mürəkkəbliyinin artması;

- maliyyə bazarında kapitalın tədricən artan çatışmamazlığı, xırda və orta biznes üçün ənənəvi investisiyalaşdırma mənbələrinin yayılmaqda olan əlçatmazlığı.

Lizinqin Azərbaycan iqtisadiyyatının dirçəldilməsi və inkişafının smərəli alətinə çevrilməsi xeyli dərəcədə dövlət tərəfindən və lizinq biznesi ilə məşğul olan ixtisaslaşdırılmış təşkilatlar çərçivəsində lizinq prosesinin idarə olunması üsullarından asılıdır.

Lakin dövlətin iqtisadi proseslərə müdaxiləsinin minimuma endirilməsi üzrə davam edən siyasəti müsbət nəticələr vermir. Ölkə iqtisadiyyatının dövlət tənzimlənməsinin səviyyəsi inkişaf etmiş Avropa ölkələrindəki 0,45 - 0,65 həddi əvəzinə 0,25 - 0,30 cüvarında yerləşir. ABŞ-ın və bir çox digər dünya ölkələrinin təcrübəsi təsdiq edir ki, dövlətin köməyi lizinq biznesinin, xüsusilə də onun yaradılmasının ilkin mərhələsində inkişafının mühüm şərti sayılır. Lizinqin smərəli inkişafının tənzimlənməsində dövlətin tətbiq etdiyi əsas funksiyalar aşağıdakılardır:

- tənzimləyici funksiya. Bu bütün formalarda biznesin fəaliyyət və inkişafının hüquqi normalarının, qayda və məhdudiyyət şərtlərinin yaradılmasına istiqamətlənir;
- icraedici funksiya. Bu hakimiyyətin üçüncü pillə orqanları tərəfindən həyata keçirilir və təsərrüfat subyektləri arasında münasibətlərə qoyulan normaların faktiki tətbiqinin təmin olunmasına yönəldilir. Dövlət hakimiyyəti qüvvələrinə əsaslanır, qadağa, icazə və məcburetmə tədbirlərini əhatə edir;
- nəzarətedici funksiya. Dövlətin müvəkkil idarələri və ictimai təşkilatlar tərəfindən həyata keçirilir. Buraya lizinq münasibətləri iştirakçılarının hüquqlarının müdafiəsi məqsədilə lizinq assosiasiyaları və birlikləri cəlb edilir.

Lizinqin inkişafı üçün respublika hökumətinin fiskal siyasəti və maliyyə lizinqi sferasına özəl investisiyaları stimullaşdırmaq məqsədilə lizinq verənin kreditrlara zəminliyi formasında dövlət zəmanətinin təqdim olunması birinci dərəcəli əhəmiyyət kəsb edir.

Ümumi qanunauyğunluq odur ki, güzəştlərin artırılması lizinqin miqyasının genişləndirilməsinə gətirib çıxarır, məhdudiyyətlərin azaldılması və ya tətbiqi isə lizinq aktivliyini xeyli aşağı salır.

Azərbaycan iqtisadiyyatında əsas kapitalın yeni texnika və texnologiya əsasında təzələnməsi zəruriyyətə çevrilmişdir. Bu vacib məsələnin uğurlu həllində lizinqin maliyyə və digər növləri mühüm rol oynayacaqdır. Lizinqin tənzimlənməsinin normativ-hüquqi bazası əsasən artıq formalaşmışdır. Lakin bununla belə lizinqi sürətlə inkişaf etdirmək məqsədilə qanunvericilik bazasının təkmilləşdirməyə ehtiyacı vardır. Bu istiqamətdə aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsi zəruridir:

- lizinq münasibətləri subyektlərinin hüquqi risklərini azaltmaq üçün lizinq qanunvericiliyinin daha da təkmilləşdirilməsi;
- lizinq fəaliyyətinin inkişafı üzrə milli dövlət proqramının işlənilib hazırlanması və reallaşdırılması;
- dövlət əmlakından istifadə etməklə lizinq bank investisiyalarının təminatı üçün girov fondlarının yaradılması;
- ayrı-ayrı məqsədli investisiya – lizinq layihələrində lizinq fəaliyyətinin infrastrukturunun yaradılmasında dövlət kapitalının paylı iştirakı;
- lizinq həyata keçirən müəssisələrə dövlət ehtiyacları üçün əmtəə göndərişi üzrə dövlət sifarişinin verilməsi;
- elmtutumlu, yüksək texnologiyalı avadanlıqların işlənilib hazırlanması, istehsalı və istifadəsi sferasında dövlətin proteksionizm tədbirləri;
- lizinq layihələrini reallaşdırmaq (o cümlədən, qeyri-rezident firmaların iştirakı ilə) məqsədilə dövlət büdcəsindən maliyyələşdirmənin aparılması və dövlət zəmanətinin verilməsi;
- lizinq layihələrinin reallaşması üçün investisiya kreditlərinin verilməsi;
- lizinq şirkətlərinə qanunvericilik əsasında vergi və kredit imtiyazlarının verilməsi;
- lizinq sövdələşmələri iştirakçılarının hüquqi və əmlak maraqlarının qorunmasını təmin edən normativ - hüquqi bazanın yaradılması və təkmilləşdirilməsi;
- maşın və avadanlıqların təzələnməsini stimullaşdırmaq məqsədilə lizinq verənə, sürətli amortizasiya mexanizminin tətbiqi;

- aqrar-sənaye kompleksində lizinq əməliyyatlarının həyata keçirilməsi zamanı cins heyvanların lizinqin predmetinə aid edilməsi;
- beynəlxalq lizinqin həyata keçirilməsi zamanı yerli maşın və avadanlıqların ixracı üzrə dövlət təminatı fondunun yaradılması.

Məlum olduğu kimi, dövlətin uzunmüddətli iqtisadi siyasətinin başlıca istiqamətləri və prinsipləri əsasında sahibkarlığın inkişafı keyfiyyətə yeni təsərrüfatçılıq münasibətləri sisteminin formalaşmasına əsaslanır. Göstərilən prinsiplər dövlətin sahibkarlığın inkişafında üzərinə götürdüyü öhdəlikləri və sahibkarın cəmiyyətə münasibətdə məsuliyyətinin əsas müddəalarını formalaşdırmışdır. Bu meyarlar dövlətin xüsusi mülkiyyətin və şəxsiyyət azadlığının toxunulmazlığının əsas dəyərlərə çevrilməsinə şərait yaradan sosial-iqtisadi mühitin yaradılmasına təminatı, eyni zamanda sahibkarın dövlətə münasibətdə özünün sosial və hüquqi məsuliyyətini dərk edərək onlardan irəli gələn vəzifələrin yerinə yetirilməsini nəzərdə tutur.

Ölkənin regionlarında mövcud olan iqtisadi potensialdan tam və səmərəli istifadə olunmasını, sosial-iqtisadi vəziyyətin yaxşılaşdırılmasını və iqtisadiyyatın tarazlı inkişafını təmin etmək məqsədilə uğurla icra olunan dövlət proqramları regionların kompleks inkişafına, o cümlədən infrastruktur sahələrinin bərpası və genişləndirilməsinə, yeni istehsal və emal müəssisələrinin, sosial-mədəni obyektlərin yaradılmasına, yeni iş yerlərinin açılmasına, əhəlinin həyat səviyyəsinin daha da yüksəldilməsinə səbəb olacaqdır.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Aparılan araşdırmalara əsasən belə nəticəyə gəlmək olar ki, son illərdə Azərbaycanda lizinq münasibətlərinin sürətli inkişafı müvafiq bazarın formalaşması və onun geniş fəaliyyəti üçün böyük imkanlar yaratmışdır. Bu isə öz növbəsində ölkədə iqtisadiyyatın bütün sahələri, bölmələri və sferalarının dinamik, ahəngdar və səmərəli inkişafına göz müsbət təsirinin göstərmiş olur.

Dissertasiya işinin yekunu kimi bir sıra məntiqi nəticilər əldə edilmişdir və onları ümumiləşdirməklə aşağıdakı təklifləri vermək olar:

1. Lizinq iqtisadi kateqoriya olmaqla, iqtisadiyyatın bütövlükdə, eləcə də onun sahələrinin inkişafında mühüm rol oynayır və bazar iqtisadiyyatı şəraitində özünü bu istiqamətdə daha qabarıq şəkildə biruzə verməkdədir.

2. Müasir şəraitdə lizinq ölkənin investisiya potensialının artmasına, dövlətin iqtisadi mənafeələrinin müdafiəsinin təmin edilməsinə, əhəlinin sosial iqtisadi vəziyyətinin yaxşılaşdırılmasına və s. geniş imkanlar yaradır.

3. İqtisadiyyatın infrastrukturunda son illərdə özünün təşkilati-hüquqi sərbəstliyi və iqtisadi aktivliyiinin yüksəlməsi hesabına özünəməxsus mövqeyə çıxmış və aparıcı rola malik olmuşdur. Beləliklə də lizinq bazarı iqtisadi sistemin ayrılmaz tərkib hissəsinə çevrilmişdir.

4. Bazar iqtisadiyyatında lizinq fəaliyyəti əmlakın istehlakçıya, sonradan həmin əmlakın onun tərəfindən satın alınması şərti ilə, müəyyən müddətə icarəyə verilməsi sahəsində həyata keçirilən xidmət üzrə yaranan mürəkkəb münasibətlər sistemidir.

5. Lizinq bazarı istehsal vasitələrinin müvəqqəti istifadəyə verilməsi ilə əlaqədar kredit və investisiyalar sahəsində sahibkarlıq fəaliyyətlərinin reallaşdırıldığı iqtisadi məkan hesab olunmalıdır.

6. Azərbaycanda bazar iqtisadi münasibətlərinin sürətlə inkişafı kredit, investisiya münasibətlərinin yeni xarakter almasına səbə olmuş, nəticə etibarı ilə ona adekvat lizinq bazarının formalaşdıraraq təkmilləşdirilmiş iqtisadi-hüquqi mexanizmlərlə həmin bazarın tənzimlənməsini həyati zərurətə çevirmişdir.

7. 1994-cü ildən başlayaraq Azərbaycanda lizinq bazarının səmərəli tənzimlənməsi məqsədilə müvafiq qanunlar və digər normativ-hüquqi aktlar qəbul edilmişdir. Sonradan mütəmadi əsasda müvafiq təkmilləşmələrə baxmayaraq bu sahədə qanunverici baza hələ də beynəlxalq tələblərə tam cavab verə bilmir.

8. Lizinq bazarının qanunverici bazanın müasir dünya təcrübəsinə əsaslanmaqla səmərəli inkişaf etdirilməsi üçün ilk növbədə mövcud hüquqi bazanın təmilləşdirilməsi, həmçinin sürətlə dəyişən iqtisadi şəraitin tələblərinə uyğun yeni qanunlar və digər normativ-hüquqi aktların qəbul edilməsi yolu ilə onun genişləndirilməsi zəruridir.

9. Lizinq bazarının səmərəli tənzimlənməsi üzrə zəngin dünya təcrübəsinin olduğunu və bu sahədə təcrübi sınaqdan çıxmış beynəlxalq normaların mövcudluğunu nəzərə alaraq müvafiq dövlət orqanları tərəfindən Azərbaycanın qanunvericilik aktlarının lizinq fəaliyyətini ilə bağlı müddələrinin beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması vacibdir.

10. Azərbaycanda lizinqin bazarının formalaşması və fəaliyyətinin səmərəli tənzimlənməsi istiqamətində dövlət tərəfindən ilk növbədə aşağıdakı tədbirlərin ardıcıl və sistemli həyata keçirilməsini məqsəduyğun saymaq olar:

- lizinq bazarı iştirakçılarının fəaliyyətlərinin məqsədyönlü və səmərəli tənzimlənməsi üçün əlverişli hüquqi mühit yaradılmalıdır və bunun təmin edilməsi əsasən mövcud lizinq qanunvericiliyinin mütəmadi əsasda təkmilləşdirilməsi təmin edilməlidir;

- lizinq bazarının səmərəli fəaliyyətinin təmin edilməsi üçün müvafiq dövlət orqanları əsaslandırılmış maliyyə, investisiya, innovasiya, amortizasiya siyasətləri işləyib hazırlamalı və onların tam reallaşdırılmasını daim diqqət mərkəzində saxlamalıdırlar;

- səmərəli işləyən lizinq bazarının formalaşdırılması üçün iqtisadiyyatın mühüm infrastruktur elementləri sayılan maliyyə, investisiya, kredit, əmlak bazarlarının normal fəaliyyəti təmin edilməlidir;

- ölkədə lizinq münasibətlərinin milli maraqlara uyğun şəkildə inkişafının təmin edilməsi məqsədilə dövlət tərəfindən əsaslandırılmış və sistemləşdirilmiş tədbirlər kompleksi işlənib hazırlanmalı və reallaşdırılmalıdır.
- məqsədli lizinq proqramlarının reallaşdırılmasında dövlət büdcəsinin vəsaitlərindən məqsədyönlü şəkildə istifadə edilməlidir.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT.

1. Azərbaycan Respublikasının Qanunlar Külliyyatı, 3 cildə, Bakı: I c., 2001, 1038 s.; II c., 2001, 1053 s.; III c., 2002, 1053 s.
2. Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi. Bakı, 2003.
3. Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi. Bakı, Qanun, 2005, 352 s.
4. “Lizinq xidməti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı, 1994.
5. Azərbaycanın statistik göstəriciləri – 2012. Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi. Bakı-2013, 728 s.
6. Azərbaycan Respublikasında iqtisadi islahatlar: ilkin nəticələr, problemlər və perspektivlər. Beynəlxalq elmi-praktik konfransın materialları. Bakı, 2003, 371 s.
7. Abbasov A.B. Sahibkarlıq fəaliyyəti: növləri, təşəkkülü və inkişafı problemləri. Bakı, 1998, 212 s.
8. Allahverdiyev H.B., İqtisadiyyatın hüquqi tənzimlənməsi. Bakı. 2009, 408 s.
9. Azərbaycan Respublikasının Beynəlxalq Maliyyə qurumları ilə əlaqələrinin müasir vəziyyəti. AR İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyi SKMF. Bakı, 2004, 92 s.
10. Bağirov M.M. Banklar və bank əməliyyatları. Dərslik. Bakı. 2003, 512 s.
11. Beynəlxalq Valyuta Fondunun illik hesabatı. London, 2003, 172 s.
12. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının illik hesabatı. New-York. 2003, 92 s.
13. Abbasov A.A. Biznesin əsasları. Dərslik. Bakı. 2005, 656 s.
14. Cəbiyev. R.M. Azərbaycanda bazar infrastrukturunun formalaşması və inkişafı. Bakı. 2000, 236 s.
15. Əliyev R.B., Novruzov N.A., Məmmədov M.A. İnvestisiyanın maliyyələşdirilməsi və kreditləşdirilməsi. Bakı: 2003, 432 s.
16. İqtisadi nəzəriyyə. Dərslik (T.S. Vəliyev, Ə.R. Babayev və M.X. Meybullayevin üm.elmi red. ilə). Bakı, 2001, 686 s.
17. Бузова И.А., Маховикова Г.А. Коммерческая оценка инвестиций С-П, 2011, 432 с.
18. Брагинский М.И., Витрянский В.В. Договорное право. М. 2009, 92 с.
19. Бутенина Н.В. История развития лизинговых отношений в Соединенных Штатах Америки/М. Лизинг ревю. 2000. № 9/10

20. Бутенина Н.В. Лизинг в Великобритании/Лизинг ревю. 2000. № 4/3
21. Васильев Н.М. Лизинг как механизм развития инвестиций и предпринимательства. М. 2010, 111 с.
22. Вилкова Н. Международный финансовый лизинг/ Экономика и жизнь. 1999. № 20
23. Газман В.Д. Финансовый лизинг М. 2009, 392 с.
24. Горемыкин В.А. Лизинг. Учебник. М. 2010, 994 с.
25. Кабатова Е.В. Лизинг: правовое регулирование, практика. М. 2009, 307 с.
26. Ковалев В.В. Аренда: право, учет, анализ, налогообложение. М. 2010, 235 с.
27. Лещенко М.И. Основы лизинга: У-Пособие. М. 2012, 375 с.
28. Осипов Ю.М. Основы предпринимательского дела. М., 2009, 256 с.
29. Решетник И. Правовой механизм развития лизинга как условие совершенствования промышленного потенциала /Лизинг ревю. 2009, 258 с.
30. Рос. С., Вестерфилд Р., Джордан Б. Основы корпоративных финансов: Пер. с англ. М.:Лаборатория базовых знаний, 2012, 172 с.
31. Харитонов Ю.С. Договор лизинга. М. 2009, 96 с.
32. Шпиттелер Х.И. Практический лизинг. М., 2010, 179 с.
33. Дашков Л.П. и др. Предпринимательство и бизнеса. М. 2005, 245 с..

MƏMMƏDZADƏ ORXAN İLHAM oğlunun
«LİZİNG BAZARININ FORMALAŞDIRILMASI VƏ
FƏALİYYƏTİNİN TƏŞKİLATI-HÜQUQİ ASPEKTLƏRİ»
mövzusunda
(İXTİSASLAŞMA: «İqtisadiyyatın hüquqi tənzimlənməsi»)
MAGİSTR DİSSERTASIYASININ
R E F E R A T I

Tədqiqatın mövzusunun aktuallığı. Müasir bazar iqtisadiyyatının infrastrukturunun ən mühüm elementlərindən biri də lizing bazarı sayılır. Bu baxımdan iqtisadiyyatın dinamik inkişafında səmərəli fəaliyyət göstərən lizing bazarının olduqca yüksək rolu vardır. Başqa sözlə, lizing münasibətlərinin bazar qanunlarına uyğun inkişafı iqtisadiyyatın inkişafında kəmiyyət dəyişiklikləri ilə yanaşı keyfiyyət göstəricilərinin də xeyli yaxşılaşdırılmasına geniş imkanlar açır.

Lizing əmlakın istehlakçı tərəfindən sonradan satın alınmaqla ona icarəyə verilməsi formasında yaranan münasibətləri təcəssüm etdirən bir mütərəqqi fəaliyyət növü hesab olunur. Həmçinin, hazırda lizing fəaliyyəti həm də iqtisadiyyatda investisiya proseslərini səmərəli reallaşdırma üsullarından birinə çevrilib.

Azərbaycanda son illərdə lizing münasibətlərinin səmərəli inkişafı məqsədilə bir sıra vacib normativ-hüquqi aktların qəbulu, nəticə etibarilə, bu sahədə zəruri qanunvericilik bazanın yaradılması ilə nəticələnmişdir və bu da ölkədə lizing bazarının formalaşmasında böyük rol oynamışdır.

Lakin, bütün bunlara baxmayaraq, Azərbaycanda lizing bazarının fəaliyyəti qabaqcıl dünya dövlətlərinə nisbətən zəif inkişaf edir. Bu onunla bağlıdır ki, bu sahədə mövcud qanunvericilik hələ də zəruri tələblərə tam cavab vermir və mövcud hüquqi bazanın inkişafı və təkmilləşdirilməsi istiqamətində fəaliyyət daha da genişləndirilməlidir.

Bütün bu deyilənlər dissertasiya işinin lizing bazarının formalaşması və inkişafının müasir hüquqi baza əsasında tənzimlənməsinin təşkili kimi aktual bir problemə həsr olunduğunu sübut edir.

Tədqiqatın məqsədi. Müasir Azərbaycan iqtisadiyyatında lizing bazarının formalaşması və inkişafının elmi, nəzəri və metodoloji aspektlərinin, inkişaf etmiş dövlətlərin təcrübələri də nəzərə alınmaqla, ətraflı öyrənilməsi və bu əsada da iqtisadi

tərəqqinin mühüm amili kimi lizinq fəaliyyətinin mövcud hüquqi tənzimləmə mexanizminin daha da təkmilləşdirilməsi istiqamətində əməli təkliflərin işlənilib hazırlanması dissertasiya işinin əsas məqsədi sayılır.

Tədqiqatın vəzifələri. Tədqiqatın yuxarıda qeyd olunan başlıca məqsədinə nail olmaq üçün aşağıdakı vəzifələrin yerinə yetirilməsi vacib sayıla bilər:

- müasir bazar münasibətləri şəraitində lizinqin məzmununun, mahiyyətinin və rolunun dəqiq müəyyənləşdirilməsi;
- Azərbaycanda lizinq bazarının formalaşması və inkişafının mövcud durumunun və inkişaf perspektivlərinin ətraflı öyrənilməsi;
- lizinq bazarının səmərəli fəaliyyətinin təmin edilməsi istiqamətində əlverişli iqtisadi-hüquqi mühitin formalaşması və onun daha da genişləndirilməsi imkanlarının dəqiqləşdirilməsi;
- lizinq bazarının fəaliyyətinin tənzimlənməsinin səmərəli işləyən hüquqi mexanizminin formalaşması üzrə əməli təkliflər hazırlanması;
- lizinq bazarının fəaliyyətinin hüquqi tənzimlənmə mexanizminin təkmilləşdirilməsi istiqamətlərinin əsaslandırılması.

Tədqiqatın nəzəri-metodoloji əsası. Tədqiqatın nəzəri əsasını bazar münasibətləri şəraitində lizinq bazarının formalaşması və fəaliyyətinin tənzimlənməsi ilə bağlı dünya və ölkə alimlərinin elmi tədqiqatları və bu problemin həllinə nəzəri yanaşmaları təşkil edir.

Tədqiqatın metodoloji əsasını bazar qanunauyğunluqları, dövlət tərəfindən qəbul edilmiş qanunlar və digər normativ-hüquqi aktlar, onlarda təsbit edilmiş lizinq münasibətlərinin tənzimlənmə prinsipləri, metodları, üsul və qaydaları təşkil edir.

Problemin araşdırılması prosesində müqayisəli yanaşma, qruplaşdırma, indeksləşdirmə, müqayisəli təhlil, sintez, strukturlaşdırma və s. metodlardan istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın informasiya bazasını Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyinin, Dövlət Statistika Komitəsinin, Mərkəzi Bankın və digər əlaqədar qurumların hesabatları təşkil edir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi və praktiki əhəmiyyəti aşağıdakılar sayılır:

- Azərbaycanda iqtisadi münasibətlərinin sürətlə inkişaf etdiyi şəraitdə lizinq bazarının mövcud şəraitə uyğun formalaşması və fəaliyyətinin tənzimlənməsinin metodoloji əsasları dəqiqləşdirilmişdir;
- Azərbaycan şəraitində lizinq bazarının formalaşması xüsusiyyətləri araşdırılmışdır;
- Azərbaycanda lizinq bazarının fəaliyyətinin mövcud durumu təhlil edilmişdir;
- Azərbaycanda lizinq bazarının normal fəaliyyətinin təmin edilməsi üçün zəruri olan iqtisadi-hüquqi mühit müəyyənləşdirilmişdir;
- lizinq bazarının fəaliyyətinin formalaşması və fəaliyyətinin tənzimlənməsinin hüquqi aspektləri öyrənilmişdir;
- lizinq bazarının səmərəli tənzimlənməsi sahəsində tətbiq edilən iqtisadi-hüquqi mexanizmlər kompleks şəkildə tədqiq olunmuşdur;
- Azərbaycanda lizinq bazarının dinamik inkişafının təmin edilməsi istiqamətində sistemli şəkildə müvafiq hüquqi əsasın yaradılması zəruriliyi əsaslandırılmışdır.

Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti. Dissertasiyada əldə olunmuş nəticələr və vermiş əməli təkliflər müvafiq dövlət orqanları tərəfindən Azərbaycanda lizinq bazarının formalaşdırılması və inkişafının səmərəli işləyən iqtisadi-hüquqi mexanizmlər vasitəsilə tənzimlənməsi prosesində istifadə edilə bilər.

Dissertasiya işinin quruluşu və həcmi. Dissertasiya giriş, üç fəsil, nəticə və təklif, istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir. Onun həcmi 90 səhifə olmaqla 5 cədvəl və 4 sxemi əks etdirir.

Резюме

В диссертации исследованы организационно-правовые проблемы формирования и развития лизингового рынка в условиях рыночных отношений.

Во введении обоснована актуальность, цели и задачи, также практическая значимость диссертации.

В первой главе работы изучены теоретико-методологические аспекты формирования и развитие лизингового рынка, а также анализирован процесс формирования правовой базы его регулирования в условиях динамично развивающихся рыночных отношений.

Во второй главе диссертации изучено современное состояние регулирования деятельности в области формирования и развития лизингового рынка в Азербайджане.

В третьей главе анализируется процесс дальнейшего совершенствование нормативно-правовой базы и правового механизма регулирования формирования и развития лизингового рынка.

В конце диссертации дается конкретные предложения по совершенствованию механизма правового регулирования лизингового рынка.

THE RESUME

In the dissertation organizational-legal problems of formation and development of the leasing market in the conditions of market relations are investigated. In introduction the urgency, the purposes and problems, also the practical importance of the dissertation is proved.

In work chapter 1 teoretiko-methodological aspects formation and development of the leasing market, and also анализирован process of formation of legal base its regulation in the conditions of dynamically developing market relations are studied.

In the second chapter of the dissertation the current state regulation of activity in the field of formation and development of the leasing market in Azerbaijan is studied.

In the third chapter process further perfection of is standard-legal base and a legal mechanism of regulation of formation and development of the leasing market is analyzed.

In the end of the dissertation it is given specific proposals on perfection of the mechanism of legal regulation of the leasing market.